

T.C.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**ON ALTINCI YÜZYIL FRANSA'SINDA
DİNİ REFORMLAR**

QASIM MOHAMMED FARAJ

YÜKSEK LİSANS TEZ

KAHRAMANMARAŞ

KASIM- 2017

T.C.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**ON ALTINCI YÜZYIL FRANSA'SINDA
DİNİ REFORMLAR**

DANIŞMAN : Prof. Dr. Memet YETİŞGİN
JÜRİ : Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ
JÜRİ : Yrd. Doç. Dr. Ercüment YILDIRIM

QASIM MOHAMMED FARAJ

YÜKSEK LİSANS TEZ

KAHRAMANMARAŞ

KASIM- 2017

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**ON ALTINCI YÜZYIL FRANSA'SINDA DİNİ
REFORMLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No :

Bu Proje 06/01/2015 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından Oy Birliği ile Kabul Edilmiştir.

Prof. Dr. Memet YETİŞGİN

Yrd. Doç. Dr.Yunus Emre TANSÜ

Yrd. Doç. Dr.Ercüment YILDIRIM

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onayları

Doç. Dr. Abdullah SOYSAL
Enstitü Müdürü

Not: Bu tez ve projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ON ALTINCI YÜZYIL FRANSA'SINDA DİNİ
REFORMLAR**

Danışman : Prof. Dr. Memet YETİŞGİN
Yıl : 2017, Sayfa: VII+66
Jüri : Prof. Dr. Memet YETİŞGİN (Başkan)
:Yrd. Doç. Dr.Yunus Emre TANSÜ (Üye)
:Yrd. Doç. Dr.Ercüment YILDIRIM (Üye)

Reform veya Reformasyon kavramları, Latince 'yenileme' ya da 'şekil değiştirme' anlamına gelen 'reformation' kelimesinden gelmektedir. Söz konusu kavramlar, daha geniş bağlamda ise Katolik Kilisesi'ndeki kırılma, bölünme ve yeni Protestan kiliselerinin ortaya çıkma sürecinin yanı sıra Hristiyanlık inanç sisteminde Papalığın uygulamalarına karşılık Kitâb-ı Mukaddes ve erken dönem teologların öğretilerinin esas alınması suretiyle Hristiyanlığın aslına dönülmesi gerektiğine dair olay ve olgular bütününe ifade etmektedir. Aynı zamanda bir süreci ifade eden reform hareketleri, Avrupa'nın diğer devletlerinde olduğu gibi Fransa'da da Ortaçağ sonlarına doğru gelişen iktisadi koşulların siyasi ve sosyal hayattaki etkisine paralel olarak cerayan etmiştir.

Salt dini bir nitelik taşımayıp; siyasi, sosyal ve ekonomik yönleri de içeren söz konusu reform hareketleri, Almanya'da Martin Luther'in öncülüğünde Protestanlık, İngiltere'de Anglikanizm, Fransa'da ise başlangıçta Strasburg şehri Protestanlar için bir model oluşturmakla birlikte, Cenevre'de Jean Calvin'in önderliğinde Kalvinizm hareketi şeklinde ortaya çıkmıştır. Fransa'daki reform hareketleri aynı zamanda Protestan Huguenotlar ile Katolikler arasında 1562'de başlayıp 1598'de reformist cemaatlerin varlığını tanıyan Nantes fermanı ile sona erecek savaflara sahne olmuştur. Ancak, 1685'te XIV. Louis'nin Nantes fermanını yürürlükten kaldırması ile birçok Protestan Fransa'yı terk ederek Hollanda, İsviçre gibi diğer Protestan ülkelerine yerleşmiştir. Temel çerçevesi çizilen söz konusu süreç, bu tez çalışmasında determinist perspektivle analitik bir düzlemde ele alınarak reform hareketlerinin genelde

Avrupa'nın özelde ise Fransa'nın sosyopolitik ve kültürel değerlerinin değişimindeki belirleyici ve yönlendirici rolü vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fransa, Din, Reform, XVI. Yüzyıl.

**DEPARTMENT OF HISTORY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
UNIVERSITY OF KAHRAMANMARAŞ SUTÇU İMAM**

ABSTRACT

MA THESIS

**RELIGIOUS REFORMS IN FRANCE DURING
THE SIXTEENTH CENTURY**

Supervisor : Prof. Dr. Memet YETİŞGİN
Year : 2016, Sayfa:VII+66
Jury : Prof. Dr. Memet YETİŞGİN (Chairperson)
: Asst. Prof. Dr.Yunus Emre TANSÜ (Member)
: Asst. Prof. Dr. Ercüment YILDIRIM (Member)

The word reform originally is out come of the Latin word which is (Reformatio). And it comes in the sense of renewal or change of situation. This term or expression in the society and political frame has become a reference or historical event which reflects the event of this movement. When the works of (Martin Luther) appears against (Western Catholic Church). are among the first leaders in this reform movement. This movement split the Catholic Church and appeared many other religions. is the most famous church and have become one of the three church heads in Christian religion. Catholicism dominates all social and political aspects in the middle centuries which most of the people live in poverty and illiteracy. For this reason, the Reformation process is causing a drop down all the basics and essentials of the church , and the appearance of the middle centuries. Although, renissance has a huge role in this process, religions reform comes after renissance period. Some of the researchers believe that religion reform is an outcome of renissance period, because renissance ends medieval period. A new time appears, an ignorane society transforms into cultural evolution. This positive outcome of religion reform has eliminated all social and economic aspects throughout Eourp. (John Calvin) is one of the leaders of the religious reform movement and has a great role in changing the course of economic , social, and political affairs.

Keywords: France, Religion, Reform, Sixteenth Century.

ÖNSÖZ

Fransa'da XVI. yüzyılda ortaya çıkan dini reform hareketleri, Almanya'da olduğu gibi fikir adamlarının yüzyıllardan beri süregelen siyasallaşarak bir baskı ve kontrol aygıtına dönüşen Katolik Kilisesi'nin baskısının etkisiyle dini metinlerin yeniden incelenmesi talebi temelinde ortaya çıkmıştır. Kilisenin siyasi bir baskı ve kontrol aygıtına dönüşen kutsallığına ve papanın yetkisine son verecek sonuçlar doğuran söz konusu hareketler, ortaya çıktıkları dönem olan XVI. yüzyılda dini hayatın yanı sıra siyasi ve sosyo-kültürel anlamda da büyük değişim ve dönüşümlere yol açmışlardır. Bu yönleriyle genelde Avrupa'nın özelde ise Fransa'nın çağdaş sosyo-politik ve kültürel değerlerin oluşumunda da belirleyici ve yönlendirici rol oynamışlardır. Ancak, 21. yüzyılda dünyanın globalleşme anlamında geldiği nokta ile birlikte içinde Fransa'nın da bulunduğu Avrupalı devletlerin Ortadoğu ile ilişkilerinin nitelikleri göz önünde bulundurulduğunda, dini reform hareketlerinin etkilerinin belirli coğrafi sınırlar ile sınırlı tutulamayacağı realitesi ortaya çıkmaktadır. Konunun haiz olduğu önem ortadayken, paradoksal olarak Irak'ta bu anlamda çok yönlü bir akademik çalışmanın olmaması, böyle çalışmanın hazırlanmasını zaruri kılmıştır.

Kapsamı, 16. yüzyılda Fransa'da cereyan eden dini reform hareketlerinin dini, siyasi ve sosyal yönlerinin incelenmesinden müteşekkil bu tez çalışması ana hatlarıyla üç bölümde tasarlanmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde: reform hareketlerinin başlamasından önceki Avrupa'da ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmeler ile birlikte Hristiyanlık dini ve Katolik Kilisesi'nin muhtelif yönlerden incelenmesi yapılmıştır. İkinci bölümde, reform hareketinin ortaya çıkıp yayılmasında belirleyici rol oynayan Ulrich Zwingli, John Calvin ve Martin Luther gibi reformcular ve reform hareketlerinin nitelikleri ele alınmıştır. Son olarak üçüncü bölümde ise Fransa'daki reform hareketlerini yapısı, niteliği, sonuçlarının yanı sıra söz konusu hareketlerin diğer ülkeler üzerindeki etkileri gibi hususların değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bağlamda, çalışmada konu ile ilgili literatürde yer alan belli başlı araştırma eserlerin büyük kısmından faydalanılmaya çalışılarak elde edilen bilgilerin tenkidi yapıldıktan sonra kullanılmasına yönelik bir değerlendirme metoduna baş vurulmuştur.

Tez çalışmamın planlanmasında ve yürütülmesinde, ilgi ve desteğini esirgemeyen, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı şekillendiren danışmanım ve sayın hocam Prof. Dr. Memet YETİŞGİN'e teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR LİSTESİ	VI
EKLER LİSTESİ	VII
1.GİRİŞ	1
2. Reform hareketinden önce ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmeler.....	2
1.2.1. Fransa’da Ekonomik Gelişim.....	3
1.2.2. Fransa’da Sosyal Gelişim.....	3
1.2.3. Fransa’da Zihniyet ve Rönesans’ın Gelişimi	4
1.2.4. Fransa’da Siyasi Gelişim	4
1.3. Katolik Kilisesi	4
1.3.1. Hristiyan Dininin Yayılışı.....	4
1.3.2. Katolik Kilisesinin İktidarı ve Nüfuzu.....	5
1.4. Avrupa’nın Geneli ve Özellikle Fransa’da On altıncı Yıllardan Önce Reformcuların Çabaları.....	6
2. REFORMNUN ORTAYA ÇIKMASI VE YAYILMASI.....	8
2.1. 16. Yüzyılda Reformun Zemini Hazırlılığı ve Kolaylıkları.....	8
2.2. Martin Luther ve Almanya’daki Reform Hareketi.....	9
2.3. Ulrich Zwingli ve İsviçre’de Reform Hareketi	11
2.4. John Calvin	12
3. ON ALTINCI YÜZYILDA FRANSA VE DİNİ REFORM.....	15
3.1. Fransa’da Reform	15
3.2. Reformcuların Diğer Yerler Üzerindeki Etkileri :	21
3.2.1. İskoçya’da Reformun Yayılması	21
3.2.2. İskandinav Yarımadasında Reform Hareketi.....	22
3.2.3. Reform Hareketinin Avrupa’nın Doğusunda Yayılması	22
3.2.4. İngiltere’de Dini Reformun Yayılması	23
3.3. Fransa’da Dini Savaş (1562-1598)	23
3.3.1. Dini Savaşın Ortaya Çıkma Nedenleri.....	24
3.3.2. (1562-1598) Yılları Arasında Birinci Dini Savaş	25
3.3.3. Nantes Fermanı ve Dini Savaşın Sonu	29
3.4. Fransada Dini Reformun Sonuçları.....	30
3.4.1. Ekonomik Sonuçlar.....	30
3.4.2. Sosyal Sonuçlar.....	31
3.4.3. Siyasi Sonuçlar.....	33
SONUÇ.....	35
KAYNAKÇA.....	37
EKLER.....	43

KISALTMALAR LİSTESİ

vol	: Volume / Cilt
s.	: Sayfa
d. t.	: yayın yılı yok (Arapça)
d.	: yayın evi yok (Arapça)
d.t	: yayın evi ile yılı yok (Arapça)
yy.	: yüzyıl
R.	:Romi

EKLER LİSTESİ

Dini reform zamanında Avrupa'nın haritası.....	36
Fransa'nın haritası.....	37
Fransa'nın Otuz Yıl Savaşları'ndaki haritası.....	38
Fast şehrinin haritası Protestanların bu şehirde öldürülmesi Fransa'da dini savaşın ortaya çıkmasına neden oldu.....	39
Nantes şehrinin haritası Nantes anlaşmasıyla 1598 yılında Fransa'nın otuz yıllık dini savaşı bu şehirde sona erdi.....	40
Fransa reformcuların lideri John Calvin	41
John Calvin'in el yazısı.....	42
Reformcuların lideri Martin Luther	43
Martin Luther kiliseden uzaklaştırma kararını yakarken	44
İsviçre reformcuların lideri Ulrich Zwingli.	45
Katolik ile Protestan arasındaki savaşın fotoğrafı	46

1. GİRİŞ

Tarihsel süreçte, bir doğa kanunu olarak hemen tüm sosyal, siyasi ve kültürel yapılar, içeriden veya dışarıdan kaynaklanan gelişmeler karşısında, mevcut yapıları zamanın gereklerini ve ihtiyaçlarını karşılayamadığında, yeniliğe ve değişime ihtiyaç duymuştur. Ancak sözü edilen yapılardaki yenilik ve değişimler gerçekleşmesi birtakım faktörlere bağlı olarak pek de kolay olmamıştır. Değişim ve yenilenme ihtiyacına akılcı ve bilimsel metotla yaklaşılacak toplumlarda bile söz konusu değişim ve yenilikler çoğu kez sosyal çalkantılar ve kaosa yer vermeden barışçıl bir yolla gerçekleşmesi mümkün olmamıştır. Dogmatik karakterinden taviz vermekte direnen yapılara karşı değişim isteği ise çok daha çetin mücadelelere sahne olmuştur. Etkileri ve sonuçları itibariyle bu mücadelelerin en önemlilerinden bir tanesi XVI. yüzyılda Avrupa’da meydana gelmiştir. Ortaçağ boyunca siyasallaşarak bir baskı ve sömürü aygıtına dönüşen Katolik Kilisesi’nin baskılarına tepki niteliğinde, dini metinlerin yeniden incelenmesi talebi temelinde ortaya çıkan ve yeni dini anlayışların ortaya çıkması ile neticelenen bu mücadeleler genel anlamda reform hareketleri olarak ifade edilmektedir.

Reform sözcüğü, terim olarak Latince “yenileme” ya da “şekil değiştirme” gibi anlamlara gelebilen “Reformation” kelimesinden gelmektedir (Watrig, 1966: 3021). Benzer şekilde Türkçede “yenileme”, “düzenleme”, “değiştirme” gibi anlamlara gelebilen sözkonusu sözcük, Arapçada ise Kur’an-ı Kerim’de Hud Suresi’nin 88. ayetinde geçmekte olan “al ıslah” kelimesine karşılık gelmektedir (Manzur, 2003: 163). Netice olarak ıslah, yenilik, değişim gibi anlamlara geldiği görülen reform sözcüğü aynı zamanda tarihte önemli bir olayı ifade etmede kullanılmıştır. Bu bağlamda, XVI. yüzyılda dini ve politik bir devrim niteliği taşıyan Katolik Kilisesi’ndeki belirgin bir bölünmeyi ve birtakım bölgesel ve milli kiliselerin doğması “Reformasyon” ifadesi ile açıklanmıştır (Yetişgin, 2014: 129). Reform, sadece dini alanda değil aynı zamanda sosyal, siyasi, ekonomik ve zihni alanlarda da yenilenme ve değişim anlamında kullanılmıştır.

Özünde Katolik Kilisesi’ndeki kırılmayı, bölünmeyi ve yeni Protestan kiliselerinin ortaya çıkmasını ifade eden reformasyon ile Hristiyanlık inanç sisteminde Papalığın uygulamalarına karşılık İncil ve erken dönem teologların öğretilerinin esas alınması savunulmuştur. Bu anlayış temelinde Almanya’da Martin Luther’in öncülüğünde Protestanlık, İngiltere’de kilisenin idaresinde papalığın değil, kralın yetki sahibi olduğu kabul eden Anglikanizm, Fransa ve Cenevre’de ise John Calvin’in¹ önderliğinde Kalvinizm hareketi gelişmiştir. Fransa’daki reform hareketi, özü ve amacı itibariyle diğer ülkelerden bir farklılık göstermemiştir. Diğer ülkelerde olduğu gibi hareket noktası, Katolik Kilisesi’nde yapılması zorunlu olduğu düşünülen hurafelerden arındırma ve iyileştirme çabaları olmuştur. Başka bir ifadeyle Katolik Kilisesi’nin yolsuzluğa giden dini, siyasi ve sosyal yönlerini temizlemek, söz konusu hareketin temel amacı olmuştur (Almuhlası, 1997: 198). Papalık ise, Katolikliğe karşı olan bu yeni Hristiyan anlayışlarına karşı Katolik reformunu gerçekleştirmiştir. Bu reformla Cizvit tarikatı, engizisyon ve Trento Konsili kullanılarak Katolik karşıtı Hristiyan hareketlerin hızı kesilmiştir. Ancak reform hareketleri diğer bölgelerde olduğu gibi Fransa’da XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürerek siyasi, sosyal ve ekonomik birçok hedefi içermiştir. Böylece reform hareketi dini bir gelişme olmakla birlikte Avrupa’da sosyal, siyasi, askeri, kültürel ve ekonomik anlamda derin etkiler bırakmıştır (Almuhlası, 1997: 198).

¹ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. bu tezin ikinci bölümü “John Calvin” başlıklı kısım.

2. REFORM ÖNCESİ FRANSA’DA SOSYOPOLİTİK VE EKONOMİK DURUM

XVI. yüzyılda reform hareketinden önce Avrupa’da birçok savaş ve ayaklanma meydana gelmiştir. Söz konusu savaş ve ayaklanmaların hemen hepsi uzun vadeli siyasi, ekonomik ve sosyal nedenlere dayanmaktaydı. Coğrafi keşifler ve Rönesans gibi Avrupa’yı her anlamda etkileyen iki önemli gelişme, determinist bir şekilde yeni koşullar için kaçınılmaz bir reform sürecini beraberinde getirmiştir. Avrupa’da kökten değişim ve dönüşümlere yol açan söz konusu reform hareketi, ilk olarak Almanya’da ortaya çıkmış ve zamanla diğer birçok bölgede olduğu gibi Fransa’da etkisini göstererek Fransa’nın ekonomik, sosyal, zihinsel ve siyasi alanlarında büyük değişimlere yol açmıştır. Tarihsel süreçte hiçbir olay ve olgunun tek başına, öncesi ve sonra hesaba katılmadan incelenemeyeceği, her şeyin ancak determinist bir temelde incelendiğinde anlam kazanabileceği gerçeğinden hareketle reform öncesi Fransa’nın muhtelif yönlerden değerlendirmesi yapılması gerekmektedir.

2.1. Siyasal Gelişim

Fransa’daki siyasal olayların tarihsel sürecine baktığımızda, Fransa’nın XIV. yüzyıla Capet hanedanı yönetiminde girdiğini görmekteyiz. Capet hanedanından IV. Philippe (1285-1314) ve onun üç oğlu X. Louis (1314-1316), V. Philippe (1316-1322) ve IV. Charles’in (1322-1328) sırasıyla Fransa’da hüküm sürmüşlerdir (Amin ve Hüsen, 2011: 188). Fransa’nın bu dönemde her anlamda büyük bir gelişim göstererek özellikle eğitim ve kültürel alanda Avrupa’da önemli bir yere geldiği söylenebilir (Salih, 2005: 745). Bunun yanı sıra, Fransa’da bu dönemde merkez iktidarın feodaller ve aristokrasi karşısında gücü artmıştır. Ancak 1328’den sonra Capet hanedanının babadan oğula geçen çizgisinin son bulmasıyla kralın kim olacağına dair yeni tartışmalar başlamıştır. Bunun üzerine, Fransa tahtı için biri Fransız Kral IV. Philippe’nin erkek kardeşinin oğlu VI. Philippe de Valois ve diğeri İngiltere Kralı III. Edward olmak üzere iki aday ortaya çıkmıştır. III. Edward’nın reddedilerek VI. Philippe de Valois’in Fransa’nın yeni kralı olarak seçilmesi, Fransa’da 1461 yılına kadar hüküm sürecek olan Valois hanedanlığı dönemini başlatmıştır.

VI. Philippe’nin Fransa kralı olması, başlangıçta İngiltere kralı III. Edward tarafından kabul edilse de o dönemde İngiliz toprağı olan Akitanya Dukalığı’nın Fransa kralı tarafından ilhak edilmesi, III. Edward’ın Fransa tahtında hak iddia etmesine sebep olmuştur. Taraflar arasındaki bu ihtilaf, 1337 yılından 1453 yılına kadar sürecek ve Yüzyıl Savaşları olarak tarihe geçecek süreci başlatmıştır (Salih, 2005: 744).

Yüzyıl Savaşları’ndan sonra Fransa’nın nüfusunda hemen hemen yarı yarıya azalma olmuştur. Bununla birlikte, VII. Şarl (1422-1461) Fransa’da düzenli vergi ve düzenli ordu şeklindeki ikili sistemini getirmiştir. VII. Şarl’dan sonra Fransa tahtına geçen XI. Lui (Louis) (1461- 1483) ise Fransız feodal ailelerinin gücünü kırarak, VII. Şarl’dan sonra krallık otoritesini daha da güçlendirmeyi başarmıştır (Salih, 2005: 745). XI. Lui’nin ardından Fransa tahtına geçen VIII. Şarl (1483-1498), Britanya Krallığı’ndan yaptığı evlilik ile Fransa’da ulusal bir bütünlük sağlamayı başarmıştır (Salih, 2005: 59-63). VIII. Şarl, hükümdarlığı süresince, sınırları bugünden çok daha küçük olan ve Yüzyıl Savaşları’nda nüfusunun yarısına yakını kaybeden Fransa’nın zenginlik ve teşkilatlanma bakımından Avrupa devletleri içerisinde en iyi konuma gelmesini sağlamıştır. Böylece XV. yüzyılın ikinci yarısından XVI. yüzyılın ilk yarısına kadarki süreçte, Avrupa’nın ortasında derebeylik rejimi yıkılarak mutlak monarşiler güçlenmeye başlamıştır (Hay, 1968: 15;Ahmet,2012:47).

2.2. Sosyal Yapı

Ortaçağ'da yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak Fransa'nın sosyal yapısında da büyük değişimler meydana gelmiştir. Ortaçağ'ın başlarında ekonomik yapının tarıma dayalı olmasına bağlı olarak toplumsal tabakalaşma; biri toprak sahibi ve beyzadeler, ikincisi de toprak köleleri olmak üzere iki kesime ayrılmıştır. Toprak köleleri, toprak işlerinde çalışıp yarı serbest yarı köle hayatını yaşayan ve arsa işlerini bırakmak gibi bir lükse sahip olmayan kesimi oluşturmaktaydı (Turçner, 1921: 16). "Beyzadeler" ise toprak mülkiyetini elinde bulundurarak serf emeğiyle toğrağı işleten kesimi oluşturmaktaydı (Korek, 2013: 9). Bununla birlikte bu dönemde tarihi koşulların ürünü olarak gücü giderek azalmakta olan Kutsal Roma İmparatorluğu ya da papa tarafından yönetilen Hristiyanlık; bu güce karşı çıkan ulusal mornaşiler; ister dini ister laik nitelikte olsun feodal lord ya da prensler ve etki gücü artan ticaretin doğurduğu kent devletleri olmak üzere dört güç odağından söz edilebilir. Bu güç unsurları arasında Ortaçağ başlarında Fransa'nın sosyal yapısında belirleyici en önemli güç odağı ise şüphesiz Katolik Kilisesi olmuştur. Kilise salt dini bir yapılanma olmayıp aynı zamanda politik, ekonomik ve sosyal yapının şekillenmesinde de önemli bir yere sahipti ve büyük bir dinsel saygınlığın yanı sıra "afroz" gibi manevi bir gücü elinde bulundurmaktaydı (Elzeydi, 2009: 418). Ancak süreç içerisinde Papalık ile monarşilerin uygulamaları çatışınca uzun vadede kazanan, üstün askeri güçleriyle monarşiler olmuştur. Böylece XIII. yüzyıldan itibaren Fransa'da güçlü ve homojen güçlü bir krallık kurulabilmiştir (Ahmet, 2012: 37; Tofik, 2013: 89).

2.3. Ekonomik Durum

XI. yüzyıldan itibaren Avrupa'ya dışarıdan gelen saldırıların kesilmesi beraberinde nüfus artışını getirirken bu dönemde yeni tarım tekniklerinin bulunması ile büyük bir üretim artışı meydana gelmiştir. Bunun sonucu olarak da Avrupa'nın pek çok yerinde şehirler ortaya çıkmaya başlamıştır (Salih, 2011: 154). Güvenlik ortamının artması, Almanya-Saksonya'da gümüş madeninin bulunması ve daha fazla paranın basılması ticaretin kolaylaşmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır (Korek, 2013: 30). Bu dönemde Fransa'nın güney şehirleri şarap ve zeytin ticaretiyle, kuzey şehirleri ise "kumaş, keten, tuz ve yiyecek eşyaları"nın ihracatıyla ünlenmiştir (Amin ve Hüsen, 2011: 107). Söz konusu şehirlerde birçok çarşı kurulmuş ve bu çarşılar zamanla daimi hale getirilmiştir. Fransa'daki Champagne Çarşısı "daimi" çarşı durumuna getirilirken (Salih, 2011: 163) *sadnew* ve Saint Germain gibi çarşılar da önemli çarşılar arasında yer almıştır. XVI. yüzyıldaki Leo çarşısı da önemli çarşılar arasında zikretmek mümkündür (Amin ve Hüsen, 2011: 110). Aynı şekilde pazarcılıkta önemli gelişmeler yaşanmış ve mevsimlik birçok pazar kurulmuştur. Örneğin Champagne pazarı o dönem Fransız tüccarlarının buluşma merkezi olmuştur (Minva, 2005: 629; Brisach, 1973: 27). Tüm bu sözü edilen çarşı ve pazarlar vasıtasıyla gerek ulusal gerek uluslararası yoğun bir ticaret ağı ortaya çıkmıştır.

Fransız şehirlerinin ekonomik açıdan geldiği nokta ile birlikte toplum ve devlet hayatında belirleyici unsur olan ziraatin yerini ticaret almaya başlamıştır (Murad ve Hasan, 2003: 33). Ticaret ve sanayinin gelişmesi de bankacılık gibi sektörlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylece süreç içerisinde elinde sermayenin biriktiği kesimler ortaya çıkmaya başlamıştır.

2.4. Rönesans'ın Gelişimi

Rönesans sözcüğü, etimolojik olarak Latince olup, “yeniden” anlamına gelen “re” ile doğmak anlamına gelen kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşmakta ve “yeniden doğuş” anlamına gelmektedir. (Green,1958: 266; Elton,G.R., 2004: 133). Rönesans, bir anlamda eski Grek ve Roma başarılarının yeniden canlandırılmak istenmesi sürecini anlatmaktadır. Ortaçağ boyunca tüm Avrupa'da olduğu gibi Fransa'da da kilisenin bağnazlığı sanatçıların tüm yaratıcılığını baskı altına alarak köreltmisti (Kıramb ve Cakub, 1965: 361-362). Fakat XV. yüzyılın sonundan başlayarak XVI. yüzyıl boyunca yaşanan dönem Avrupa tarihinde yoğun entelektüel hayatın yaşandığı bir dönem olmuştur (Trabşi, 1987: 217). Bu dönemin en önemli özelliği öğrenme ve anlama çabası ile insanlık için yeni bir dönemin başlayacağı ümidinin uyanmasıdır. Aynı şekilde Fransa'da da XIV. yüzyıldan itibaren bazı bilim adamları Eskiçağ, Yunan ve Roma dönemlerinin kaybolmuş veya unutulmuş el yazmalarını araştırıp yayınlamaya başlayarak sanat ve düşünce dünyasında bir canlanma yaratmışlardır. Mesela bu dönemde William Ockham (Ockhamlı William) gibi düşünürler, felsefe ve din sorumluluklarını birbirinden ayrılması görüşünü ortaya atarak kilisenin düşünce dünyasından izole edilmesi adına büyük çaba göstermişlerdir (Alhafani, 1999: 1533-1534).

XIV. yüzyıldan sonra sanat, adeta Fransızların hayatının bir parçası olmuştur (Hrıdi, 2005: 169). Bu sebeple bazı kaynaklar “Rönesans” kelimesinin aslının Fransızcadan geldiği görüşünü savunmaktadır (Grant, 1941: 266). Bu Fransız sanatçılar, eski edebiyata çok önem veriyor, üzerinde çalışıyor ve mümkün olduğunca eski edebiyata ait eserleri derleyip yayınlıyorlardı. Açıkça eski edebiyatı yaşatma çabasına girişmişlerdir. Aynı şekilde heykeltıraşlık ve mimarlık da eski tarih ve edebiyatın etkisinde gelişim göstermekteydi (Hrıdi, 2005: 169).

Fransa düşünsel etkinliklerde; edebiyat, tarih, mimarlık ve heykeltıraşlık gibi alanlarda Avrupa'nın diğer ülkelerine göre daha büyük gelişmeler göstermiştir. Söz konusu gelişmeler; reform öncesi dönemde Fransa'da okul ve üniversitelerin yayılmasını sağlayarak toplumsal gelişmenin önündeki engelleri sorgulayıcı bir atmosfer yaratmıştır. Eğitim müfredatında değişiklikler yapılması toplumsal değişim ve dönüşüm anlamında Fransa'da yeni bir dönemin başlamasına yönelik alt yapıyı hazırlamıştır (Minva, 2005: 630-631).

2.5. Katolik Kilisesi

2.5.1. Hristiyanlığın Yayılışı

Hristiyanlık, M.S. 27-30 yılları arasında Yahudiliğin bir bakıma tekrar edilmesi, bir bakıma da değişik yorumlar getirilerek geliştirilmiş biçimi ile Filistin'deki Nazareth kentinde İsa'nın vaazlar vermesi ve tartışmalı ölümüyle ortaya çıkmıştır (Rşıl, 1984: 36). Zamanla Saint Pavlus eliyle bu din yahudilikten arındırılarak tam anlamıyla yeni bir din haline getirilmiştir (Farhan, 2004, 19). Hristiyanlık, ortaya çıktığı ilk zamanlarda muhtemelen Roma İmparatorluğu'nun mutlak gücününün etkisiyle politik meselelerden uzak dursa da zaman zaman sosyal ve siyasi oluşumların yanı sıra Roma İmparatorluğu'nun kölelik kurumunu eleştirmekten geri kalmamıştır. Buna bağlı olarak süreç içerisinde Hristiyanlığı kabul edenlerin sayısındaki hızlı artış ve toplum hayatındaki etkinliği iktidar nezdinde endişeye yol açmıştır (Durant, 1964: 371). Söz konusu endişeler, dönemin Roma İmparatoru Neron tarafından alınan birçok önlem ve

baskıcı bir politika ile neticelenmiştir (Eltavil, 1991: 47-50; Mığayiri, 2004: 70). Bu süreci takip eden dönem ve devam eden üç asır içinde söz konusu kısıtlamalar ve baskılar devam etmiştir (Flovarz, 2004: 11). Ancak tüm bu baskılara rağmen Hristiyanlığın giderek yayılması, iktidar nezdinde yeni bir politikanın geliştirilmesine yol açmıştır. Böylece artık Hristiyanlığın yayılmasına karşı çıkmak yerine bundan çıkarları doğrultusunda faydalanılma yoluna gidilmiştir (Hesi, 1997: 22-23). Zamanla Roma İmparatorluğu'nun ekonomik koşullarının bozulmasıyla IV. yüzyılın başlarında İmparator Kostantin yeni dini kabul ederken, İmparator theodosius zamanında da 378-395 yıllarında Hristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olmuştur (Hollister, 1968: 7; Trevor-Roper, 1965: 36). Böylece bir kurum olarak Hristiyanlık ve başına geçecek olan papa giderek hesaba katılması gereken bir politik güce dönüşerek, Avrupa tarihinde her anlamda asırlarca sürecek olan belirleyici ve yönlendirici bir yapıya dönüşmüştür (Flovarz, 2004: 17; Bron,2009:24).

2.5.2. Katolik Kilisesinin İktidarı ve Nüfuzu

Hristiyanlık, süreç içerisinde hem doğuda hem de batıda çok geniş bir sahada yayılma alanı bulmuştur. Ancak bu durum beraberinde itikadî anlamda bazı farklılıkların oluşmasına sebep olmuş ve nihayetinde merkezi Roma olan Katolik Kilisesi'nin, merkezi İstanbul olan Ortodoks Kilisesi'nden ayrılması ile neticelenmiştir (Mığayiri, 2004: 74; Kimi,1994: 126). Bu kiliselerden hakim bir politik güç haline gelen Katolik Kilisesi'nin öğretilerine göre Mesih, bir canı insanî ve diğeri ilahî olmak üzere iki cana sahiptir. Bu inanç 451 yılında halfa dünya kongresinde resmi olarak bildirilmiştir (Farhan,2004,175; Abu şarih,2004:71) Yine Katolik Kilisesi öğretilerine göre bu kilise St. Petros tarafından kurulduğu için kendileri yeryüzünde, Mesih'in temsilcisi sayılırlardı. Aynı zamanda Roma imparatorunu korumak için ruhani statüleri bulunmaktaydı. Bu öğretilerin karşılık bulmasıyla da Roma Katolik Kilisesi, imparatorlar tarafından her anlamda desteklenmiştir (Barraclough, 1968: 22). Böylece tarihsel süreç içerisinde Katolik Kilisesi, Avrupa'nın batısında ve ortasında; Ortaçağ boyunca derebeyliğin en önemli ve etkili sosyal, siyasi ve zihinsel temeli haline gelmiştir. Bunun yanında bağış, sadaka gibi unsurlar ile büyük servetler edinerek, büyük arazileri bünyesinde toplayıp büyük bir ekonomik güç haline gelmiştir (Watts, 1940: 12; Kube, 1973: 442). Bu ekonomik güç, beraberinde politik gücün Katolik Kilisesi'nde toplanmasını kaçınılmaz kılmıştı (Murad ve Hasan, 2003: 100).

Katolik Kilisesi, kendisinde topladığı ekonomik ve politik güç ile her türlü muhtemel karşıt gücü ortadan kaldırarak tam bir baskı aygıtına dönüşmüştü (Murad ve Hasan, 2003: 100). Kaynaklar, Katolik Kilisesi'nin etkin olduğu dönemde onlarca yazarın yakılıp, eserlerinin yok edildiğinden söz etmektedir. Katolik Kilisesi, tanrı sırlarının anahtarının kendisinde olduğunu söylüyordu. Bu sırların anahtarları da yedi sakramentten ibaretti:

Baptisne: Doğacak olan bebeklerin piskopos tarafından suya batırılıp ve yıkanıp ilk gınahtan arındırılması.

Confirmation: Çocukların yedinci yaşlarından itibaren Hristiyanlığa alıştırmaları ve piskopos tarafından kutsal yağla temizlenmeleri.

Transubstantiation: Mesih'e can ve kan olacak yemeğin ve içilen içkinin merasimi.
Penance: Piskopos karşısında, işlenen günaha karşı tövbe edip af dilemeleri.
Extirmination: Hastalanan kişinin iyileşmesi için kutsal yağ ile yağlandırılması.
Holy Order: Dini göreve atanan insanlar için düzenlenen tebrik merasimi.
Matrimony: Karı koca arasında kurulan sonsuz kutsal nikah (Schevill, 1946: 16).

Şüphesiz iktidarların zayıf olduğu ülkelerde Katolik Kilisesi'nin etki ve iktidarı çok büyüktü. Fakat Fransa'da Katolik Kilisesi'ne bağlı olduğu halde kralın güçlü olduğu için o kadar büyük yetkiye sahip olduğu söylenemez (Hrıdi, 2005: 170). Indulgence (Endüljans) kilisenin servet toplamak için müracaat ettiği kurumlardan biriydi. Bu kurumun yaygınlaşması Haçlı Savaşları dönemine denk gelir. 1095 yılında II Papa . Urbanus yeni bir yasa çıkardı. Buna göre "Eğer bir kimse şöret ve para için değil de sadece dinî gayeler ve Kudüs kilisesini kurtarmak maksadıyla yola koyulursa (Haçlı seferine katılırsa) onun bu yolculuğu her tür tövbe yerine geçecektir" (Durant,1965: 18).

Katolik Kilisesi'nin Fransa'daki gelişimine baktığımızda Hıristiyanlığın ancak 5. yüzyıldan itibaren Fransa'da yayılabildiği görülmektedir. Fransa Hristiyanlığında kilise dini bir kurumdan ibaretti ve içinde piramit sistemi uygulanıyordu, papa bu piramidin zirvesindeydi, papanın ardından da kardinaller, piskoposlar başkanı ve kâhinler geliyorlardı ki yönetim işlerini üstleniyorlardı (Bejan, 2010: 82-83). XI. Louis'nin tahtaya çıkmasından önce Fransa'da din adamlarını halkın önderi yapan ayrıcalıklar vardı ve Fransa'da Katolik Kilisesi güçlü bir konumdaydı. Çünkü içindeki "din adamları"nın papayla ilişkileri devletle olan ilişkilerinden daha güçlüydü (Nıvar ve Batrık, 1982: 103). Daha önce söz edildiği üzere Avrupa'da kilise katı görüşlere sahipti, Ortaçağ boyunca ekonomik, politik ve sosyal hayatın her alanında en etkin güç konumundaydı (Tısen, 1983: 47). Devlet ekonomisinin çoğu din adamlarının elindeydi ki bunlar dışarıdan gelen eşyalar üzerine vergi koyuyor ve göreve gelen bütün piskoposlar ve manastır başkanları birinci yıllarında vergi vermiyorlardı (El-Adhami, 1975: 49). Kilise, aynı zamanda hukuki bir statü de elde etmiş ve buna göre toplumun her kesiminden kişileri cezaya çaptırabilmekteydi (Zıdan, 1998: 84).

Fransa'da kilisenin bu statüsü François'in (1515-1547) iktidara gelmesine kadar sürmüştür. François, kilisenin sahip olduğu bu güç karşısında rahatsızlığını pratik bir düzleme taşıma çabasına girişmiştir (Amin ve Hüsen, 2011: 56). Böylece 1515 yılında Papa . Leo ile yaptığı Bologna görüşmesine göre din adamlarının atanmasının kral yetkisinde olması hükmünün getirilmesi ile Fransa'da Katolik Kilisesi'nin nüfuzunu kırmaya yönelik ilk adım atılmış olunuyordu (Zada, 2008: 9). Din adamlarının atanmalarının kralların denetimine alınması sadece Fransa'da değil tüm Avrupa'da kilisenin gücünü kırmaya yönelik süreci başlatmıştır (Amin ve Hüsen, 2011: 59).

2.6. XVI. Yüzyıldan Önce Fransa'da Reformcuların Faaliyetleri

Kilisenin siyasi, ekonomik ve sosyal alandaki uygulamaları, XVI. yüzyıla gelindiğinde geniş bir kitle tarafından ve özellikle de dönemin aydınları tarafından sorgulanmaya başlamıştı (Avuz, 1997: 119; Flovarz, 2004: 16). Özellikle de çiftçilerin derebeyliğe karşı hareketlenmeleri bir süre sonra doğal olarak kilisenin hedef haline gelmesine yol açmıştı (Watts, 1940: 23; Avuz, 1997: 119). Bu dönemde, Albigenes (Albigenler) olarak adlandırılan bir heretik grubun gerçek dini bulmaya çalışmaları yönünde sokakta yaptıkları zikir vb. gösterilerle de karşı çıktıkları güç odakları Papa ve kiliseden başkası değildi ve nitekim bir süre sonra bunlar, kilise için birer tehdit unsuru haline gelmişlerdi (Trevor-Roper, 1965: 150-155). Kilisenin söz konusu grupların

bastırılmasına yönelik yaptığı çağrı neticesinde bu gruplara karşı başvurulmuş şiddet yöntemleri Avrupa'da fiili anlamda ilk reform hareketlerinin kıvılcımını oluşturmuştur (Ahmet, 2012: 62). Başta aydınlar ve çiftçiler olmak üzere uygulamalardan hoşnut olmayan tüm kesimlerin söz konusu hareket etrafında bir araya gelmeleri giderek büyük bir reaksiyona dönüşecek bir süreç başlatmış oluyordu (Hridi, 2005: 170).

Katolik Kilisesi, kendilerini hedef alan her türlü ayaklanma girişimini sert bir şekilde bastırma yolunu tercih etmiş ve insanlar en ufak şüphe karşısında ağır şekilde cezalandırılmıştır (Stephenson, 1951: 235). Fransa'da bu uygulamalar karşısında Albigenler güney bölgelere giderek yoksul halk arasından kollektif bir tepkinin oluşturulmasına yönelik propaganda faaliyetlerinde bulundular (Schevill, 1946: 76). Bu bölgelerde aynı zamanda İncil'in Fransızcaya çevrilmesi girişimini başlatmışlardır. Albigenler ile birlikte Dominikenler de benzer faaliyetlerde bulunmuş ve özellikle de eğitim kurumlarının aktif hale getirilmesine önemli roller üstlenmişlerdir (Hale vd., 1965: 247-248). Bu eğitim kurumları giderek yaygınlaşarak kilise karşıtı görüşlerin benimsetilmesinde büyük işlev görmüşlerdir (Elzeydi, 2009: 418).

Katolik Kilisesi'nin uygulamalarının eleştirildiği en önemli kurumlar arasında şüphesiz üniversiteler bulunmaktaydı. Bu dönemde Avrupa genelinde başta Paris Üniversitesi olmak üzere toplamda 65 üniversitenin faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Üniversitelerde düşünsel etkinliklerin yanı sıra din felsefesine yönelik çalışmalara bağlı olarak kutsal kitaplar yeniden yorumlanıyor ve böylece papa ve Katolik Kilisesi yolsuzlukları üzerinde duruluyordu. Nitekim reform hareketlerini başlamasında Paris Üniversitesi'nden bazı öğrenciler aktif rol almıştır (Murad ve Hasan, 2003: 100). Üniversitelerin faaliyetlerine bağlı olarak Fransa'da yeni edebiyat ve felsefe metinlerinin okunmasına önem veren, daha sonra ülkede daha büyük reformlara alt yapı sağlayacak keşişler ortaya çıkmıştır (Mınva, 2005: 630-631).

Katolik Kilisesi'nin uygulamaları karşısında tavır alan piskoposlar da vardı. Bunlar her şeyden önce Katolik Kilisesi'nin reform yapması gerektiği düşüncesindeydiler. Bu psikoposlar arasında yer alan ve Oxford Üniversitesi'nde dersler veren John Wycliffe adındaki Katolik psikoposun faaliyetlerini örnek göstermek mümkündür (Watts, 1940: 32; Hale vd., 1965: 15-20). John Wycliffe'e göre, İncil Hristiyanlık dininin tek kaynağıydı dolayısıyla referans alınması gereken yegane kaynak da İncil'di. Bu düşünce zaten daha sonraki reformistlerin de temel paradigmasını ve hareket noktasını oluşturmaktaydı. John Wycliffe aynı zamanda papayı da eleştirerek insanların günah çıkarmada hiçbir yetkiye sahip olmadığını iddia ediyordu. Ona göre siyasi, toplumsal ve ekonomik hayattaki tüm düzensizliğin kaynağı Hristiyanlık prensiplerinden oluşan kilisenin bizzat kendisiydi. John Wycliffe'in bu görüşleri kendisini takip eden birçok psikopos tarafından da savunulmuş ve bu yönde propaganda faaliyetlerinde bulunulmuştur (Ahmet, 2012, 67). Yürütülen bu faaliyetler ağır bedellerin ödenmesi ile neticelenmiş ise de XVI. yüzyılda önlenemez bir hareket olarak ortaya çıkacak reform hareketlerinin başlamasına yönelik gerekli dinamiklerin oluşmasını sağlamıştır (Schevill, 1946: 86).

2. REFORMUN ORTAYA ÇIKMASI VE YAYILMASI

2.1. Reform Hareketinin Nedenleri ve Reformdan Önceki Durum

Katolik Kilisesi'ndeki reformların tarihi köklü bir geçmişe sahipti. Birinci hedef yolsuzlukları kökten temizlemektir (Elzeydi, 2009 :418). Tarih boyunca birçok konsil toplanmış, zihni ve dini dönüşüm gerçekleştirecek kararlar almış, bu doğrultuda kitaplar yazmışlardır (Flovarz, 2004: 13). Bunların 16. yüzyıl'daki köklü reformlar için teolojik bir zemin, bir arkaplan olarak değerlendirilmesi mümkündür. Diğer bir faktörde Katolik Kilisesi'nin yapısıyla sosyal ve siyasi durum arasındaki uçurumdur. Sermayenin güçlenmesi, dünyeviliğin artması ve yayılan sefahata rağmen insanlar kendilerini dinin dışında, kilisenin dışında görmek istemiyorlardı. Ruhi ve dini hayatlarını ihmal etmeye neden olan köhne kilisenin yapısının, yaşadıkları hayata uygun olması arzusundaydılar. Kısaca toplum, dini düşünceleriyle dünyevi arzularını bir arada görmek istedi (Watts, 1940 :29).

Diğer yandan da yeni bir sosyal sınıf yükseliyordu: Özellikle 16. yüzyıl'da önemli bir güce erişen burjuva sınıfı, kilisenin uhdesindeki vergi toplama imtiyazını kendi çıkarlarına karşı bir engel olarak gördü. Avrupa'yı reforma zorlayanlar sebeplerden biri de ticaret ilişkilerini gelişmesi ve karmaşıklaşması, paranın ekonominin temelini oluşturan bir ekonomik unsur olarak temerküz etmesiydi. Kilisenin dogmatik yapısı paranın serbetçe dolaşımına ve faiz uygulamalarına açık değildi. Bu durum da burjuva sınıfının menfaatine set olan önemli bir neden oldu. Aynı zamanda serveti kendi elinde toplama çabasındaki bu sınıfın gözü kilisenin servetindeydi (Hayes, 1937: 137). Öte yandan toprağa dayalı ekonomik gücünü kaybeden derebeyleri, burjuva karşısında düşerken bir tutamak olarak kilisenin arazilerini görüyorlardı. Burjuva sınıfı, devletin kilisenin elindeki servet üzerinde denetim kurmasını istiyorlardı ama kendi çıkarlarının bu servetten nemalanması şartıyla (Green, 1977: 116).

Kilisenin siyasi ve ekonomik yetkilerini sınırlamak için krallar ve derebeylerin çabaları da burjuva sınıfından daha az değildi (Salih, 2012: 138). Kilisenin aldığı vergilerde gözü olan monarklardan daha talepkâr bir sınıf vardı: Hem kiliseye hem monarklara ödediği vergilerin baskısındaki çiftçilerin gördüğü zulüm, 16. yüzyılın başlangıcında çiftçilerin ayaklanmasına neden oldu. (Ahmet, 2012: 75; Green, 1977: 117). Bu şekilde 16. yüzyılın başlangıcında Katolik Kilisesi, sınıflar arasındaki menfaat çatışmasında elverişsiz bir konumda kaldı. (Green, 1977: 11). Rönesans, dini reformu doğrudan öngörmemesine rağmen halkın zihin yapısında reform düşüncesine yatkın bir yenilemeyi getirdi. Üstelik insanı her şeyin ölçüsü kabul eden ve insan bilimlerine önem veren Hümanistler de reform yanlısıydı. Hümanistler, nüfus bakımından Fransa'nın %10'u oluşturuyordu. (Lindsay, 1953: 99). Hümanistlere ve diğer kilise karşıtlarına rağmen, ruhbanlar da reform yapmak için girişimlerde bulundu. Onlardan biri de Papa 5. Nicolaus'ydu (1455-1477). Dini kitapların yanı sıra, Eskiçağ'a ait veya İslam ülkelerinden birçok kitabı bünyesinde barındıran Vatikan kütüphanesini kurdu. Birçok bilgin ve düşünürleri etrafında topladı (Turner, 1921: 152).

Hümanistlerden, çok dil bilen ve Hristiyanlığın eski kaynakların okumasına önem veren kimseler ortaya çıktı: Johann Reuchlin (1455-1522) (Lawrence, 1971: 206), John Colet (1466-1519) (Lindsay, 1953: 163) ve Erasmus (1465-1531) gibi (Robinson vd., 1962: 309-310). Baskı tekniğinin gelişmesi, matbaanın ortaya çıkması Avrupa'nın fikir yapısına büyük etkisi oldu. Hristiyanlığa ait kaynaklar ve Kutsal Kitap farklı dillerde yayınlandılar. 16. yüzyılın başlangıcında Kutsal Kitap'ın 42 çeşit el yazısı ile Tevrat'ın birkaç bölümü basıldı (Turner, 1921: 155-156).

Coğrafi Keşifler, bilimsel buluşlar ve kapitalist ekonomik ilişkiler reformun ortaya çıkma sürecine önemli bir etken oldu. Kilisenin bâtil diye nitlendirilen ve yeni ortaya çıkmakta olan bilimsel gelişmelerle örtüşmeyen görüşleri benimsenmez hâle geldi. (Sahfan, 1959: 200). Yeni bilimsel ve felsefî gelişmeler, reforma, Katolik Kilisesi’nin bu yeni gelişmelere uydurulması ve bu yeni gelişmelerden ötürü Katolik Kilisesi’nin etkisinden tamamen kurtulunması şeklinde iki türlü okuma getirdi (Veytehid, 1960: 237). Bu süreçte kilise, zarara uğradı ve dünyevî yetkenin desteğine muhtaç oldu. Bunlara rağmen, kilisede yolsuzluklar devam ediyordu. Luther açıkça “Bu gökyüzü altında Roma yetkesinden ve Katolik Kilisesi’nden daha yolsuz bulunmaz” diyordu (Ahmet, 2012: 79).

2.2. Martin Luther ve Almanya’daki Reform Hareketi

Fransa’daki reform hareketlerini anlamak için aynı devirdeki, Avrupa’daki diğer reform çabalarını ele almak gerekir. Almanya’daki bazı bölgeler eski dönemlerden beri doğu-batı ticareti için önemli bölgelerdi. Oldenburg, Nürnberg ve Ren Nehri üzerindeki bazı şehirler 16. yüzyıl ortalarına kadar ticari önemini yitirmemişti (Ahmet, 2012: 83). Fakat Almanya’daki bütün bölge ve yerler aynı seviyede gelişmemişti. Öte yandan bazı bölgelerde iç ticaret bile yapılamıyordu. 16. yüzyıl başlarında Fransa’daki sosyal ve ekonomik gelişmeler ülkede siyasal birliğin monarşi temelinde devamını mümkün kılıyordu. Fakat Almanya’da bölgesel devletçiklerin vatandaşları, siyasal birlikten mahrum olduklarından menfaatlerini derebeyi ve ruhban karşısında koruyamıyorlar, bu da siyasi düzensizliğe yol açıyordu (Lindsay, 1953: 35). Çiftçi ve diğer düşük gelirli insanların hayat şartları, Alman devletlerinin çekişmesi ve ruhban sınıfının ekonomik yaptırımları altında ağırlaşıyordu. (Yetişgin, 2014: 138; Muzhir, 1996: 175).

Bu duruma başkaldırmaya ve isyan etmeye başladılar. Her bölgeden çiftçiler birleşerek isyân hareketi başlattılar. Bir din adamı olan Thomas Müntzer’in örgütlediği çiftçilerin büyük savaşı 1524-1525’te vuku buldu. Öncesinde de çiftçilerin ayaklanmalarına şahit olunsu da Katolik ve Protestan soyluların birlikte hareket ettiği isyanda 100 bin köylü öldü (Jassen, 1900: 140). Soyluların zorbalığı kadar kültür adamlarının da reform hareketlerinin oluşmasında etkisi oldu. Örneğin “Die Reformation des Kaiser Sigmund” kitabı 1476 yılında piyasaya sürüldü ve 1524 yıla kadar defalarca basıldı. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu’nda reformu öngeren ve isimsiz yayımlanan kitabın dili Almancaydı. Kitap Alman idarecilerin baskıcılığından, kilise taşınmazlarının sekülerizyonundan bahsediyordu. Kitap, dini ve dünyevi iki iktidarı da yolsuzluklarla suçluyordu. Bu kitabın yazılışı da Almanya’daki reform hareketini hızlandırmada etkili oldu (Jassen, 1900: 132-133). Ayrıca Alman Hümanistlerinin reform yanlısı etkisi de oldukça fazlaydı. Bunun dışında Johannes Reuchlin (1455-1522) ve Desiderius Erasmus von Rotterdam (1469-1536) vatanseverlik hissini insanların içinde canlandıran şairlerdendi. Onların ortaya koydukları eserler, açıkça insanları kiliseye karşı kışkırtıyordu. Ulrich von Hutten (1488-1523) Latinceyi bilen kişilerdendi. O da kiliseyi ayrımcılığın ve düzenbazlığın kaynağı olarak görüyordu (Lindsay, 1953: 75-76). Luther üzerinde etki uyandıracak başka unsurlar da vardı: Kilisenin aziz ilan ettiği Augustinus’un görüşleri ve Biraderler Komünü’nde (Commonlife of brethern) toplanan Hristiyanların yaşantıları. (Munro ve Sontag, 1928: 513; Waley, 1964: 269).

Martin Luther (1517-1546) Almanya’daki Eisleben bölgesinde doğmuştur (Ahmet, 2012: 87). Babası o bölgenin endüstriyel işlerinde çalışıyordu (Robinson vd., 1962: 310). Bu yüzden de Luther o hayatın isyancı ve zorlu havasına şahit olmuştu. Yaşamının ilk yıllarında yoksul hayatı yaşayan Luther, geçimini sağlayabilmek için

bazen sokaklarda bazen de kiliselerde şarkı söylemiştir (Elton,G.R., 2004: 109). Luther yedi yaşında Mansfeld'te ilk öğrenimine başladı. 1501 yılında Erfurt Üniversitesi'ni kazandı. Güzel sanatlar bölümünde lisans ve yüksek lisansını tamamladı. Daha sonra babasının talebi üzerine hukuk fakültesinde eğitim hayatına devam etti (Ahmet, 2012: 89). Erfurt Üniversitesi'nde okuması onun din anlayışında, zihniyetinde köklü gelişmelere neden oldu. Bu dönemde Aziz Augustinius'u ve pek çok skolastik metni okur. Okumalarında önemli yeri olan diğer isimler ve metinler şöyledir: Ockhamlı William, Aquinolu Thomas ve Aziz Paul'un (Tarsuslu Pavlus) mektuplarıdır. 1505'te okulu bırakır ve Aziz Augustine taraftarı olan Erfurt'taki bir manastıra girer. Babasına karşı çıkarak manastıra giren Luther, bu kararında samimidir. Manastırın emirlerini ve isteklerini çok candan ve samimiyetle yerine getirir. Kendisi bu dönemi hakkında "Ben çok vefalı ve emek veren bir rahiptim. Eğer bir rahip cennete girecekse o ben olmalıyım" diyordu (Flovarz, 2004: 26). Luther, kendi durumunu bu şekilde nitelemesine rağmen bir buhran içerisindeydi. İbadetlerinin kendisini cehennem ateşinden kurtaramayacağından korkuyordu. Kurtuluşa ermekte imanın ve ibadetin yerinin ne olduğu temel problemiği idi (Bron, 2009: 203). Daha sonra 1511 yılında Roma'ya gitmiş, papa ve çevresindeki din adamlarını yakından görmüş, gördüğü manzara onu çok şaşırtmıştı. Luther, 1512 yılından itibaren düşüncelerini yazmaya başlamıştır. Her ne kadar 1516 yılında bile Katoliklikler gibi düşünse de 1517 yılında papalık kurumu dışındaki bütün skolastik kurum ve inançlara şiddetli eleştiriler yöneltmeye başladı (Yetişgin, 2014: 138; Durant, 1964: 15-16). Üç yıl içerisinde, devrin sosyal problemlerine ve beklentilerine cevap veren bu girişim, karşılık bulmuştur (Flovarz, 2004: 25). Luther, 3 Ekim 1517 yılında 95 maddeden oluşan mektubunu Latince olarak Wittenberg Kilisesi'nin kapısına astı (El-Musul, 1964: 4). Doğrudan papanın yetkisini eleştiren bu metin Almancaya çevrildi ve Almanya'nın çeşitli bölgelerine yayıldı. Luther'in attığı adımları takip eden kilise, onu iknaya çalıştı (Ahmet, 2012, 91).

1520 yılında Luther en ünlü bildirilerini yayınlar: Von dem Papstum zu Rom (Romadaki Papalık Üzerine), An den christlichen Adel deutscher Nation (Alman Milletinin Hristiyanlık Asaleti Üzerine), Die babylonische Gefangenschaft der Kirche (Kilisenin Babil Tutukluğu Üzerine), Von der Freiheit eines Christenmenschen (Bir Hristiyan İnsanın Özgürlüğü Üzerine). Bu metinler açıkça, sosyal ve siyasi bakımdan kiliseyi zor durumda bırakacak eleştiriler ve çağrılarını ihtiva ediyordu. Bu gelişmeler üzerine nihayet Vatikan, Martin Luther'i kiliseden uzaklaştırma cezasına çarptırdı. O da, kilisenin gönderdiği mektubu üniversite öğrenci ve hocalarının gözü önünde bu cezayı beyân eden mektubu yaktı (Yetişgin, 2014: 139; Kellet, 1954: 305). 1521 yılında İmparator 5. Karl, onu Worms'e hesaba çekilmek üzere denetleme meclisine çağırdı ve buradaki görüşmelerde Luther fikirlerinden vazgeçmedi (Dan vd., 1382: 76). Prens Fredrick'in yanında himaye gören Martin Luther, burada sakin bir hayat sürerken İncil'i Almancaya tercüme etti ve birçok eserini bu dönemde kaleme aldı (Lee, 1986: 20-21).

Luther'in öğretileri etrafında birçok kişi toplanır; çiftçilerden burjuvalara, sanat ve kültür insanlarından prenlere hemen bütün kesimlerden Luther'e destek çıkanlar olur (Gottschalk ve Lach, 1951: 157). Fakat Luther daha sonra bazı yazdıklarından vazgeçer. Özellikle çiftçileri destekleyecek bazı sözlerinden cayar. Köylü isyanı Luther'in görüşlerinin toplumdaki yansımalarının görülmesi bakımından önemlidir. Çiftçilerin büyük isyanında (1524-1525) onları siyasal iradeye itaat etmedikleri için şiddetle eleştirmiştir. Çünkü Luther'e göre siyasal irade gücünü tanrıdan almaktadır ve ne olursa olsun ona itaat edilmelidir (Yetişgin, 2014: 140; Leach, 1991: 28). Bilhassa Almanya'nın kuzeyindeki prenslikler, Luther taraftarı olduklarını açıkça beyan ederler. Lutheryenlik artık bir siyasî/dinî kampın adı hâline gelir. 1530 yılında Augsburg'ta Luther'in yakın

arkadaşlarından Philip Melanchthon, imparatorun huzurunda Luther'in görüşlerinin özetleyen bir savunma yaptı, Lutherci kilisenin esaslarını ifaden eden bu savunma "Agusburg İtirafı" adıyla tanınır (Kellet, 1954: 309).

Luther kendi yarattığı halkın davranışlarından zaman zaman kendisi rahatsız olmuştur. Basel'de halkın evliya kalıntlarına, kilise ikonlarına ve ayinlerine karşı gösterdiği tavrı ürkerek karşılarken, reformcuların rahibeleri kurtarıma operasyonlarına tepki göstermiştir. Başlangıçta din adamının bekar kalması ilkesini kişisel seçim olarak kabul etmiş ve papazların zorla evlendirilmesinin doğru olmadığını belirtmişse de kendisi de 1525'te eski bir rahibe ile evlenmiştir. Luther'in kilise hiyerarşisi ve baskısı karşısında reformist ve özgürlükçü anlayışı fakir ve köylü kesimini de harekete geçirmiştir. Her ne kadar Luther fikirlerini ruhani bir ortam için dile getirmişse de fakirler ve köylüler dünyevi zorlukları için harekete geçmişlerdir. Thomas Müntzer adında bir din adamının öncülüğünde hareket eden köylüler öşür benzeri verginin kaldırılmasını, toprakların kendilerine verilmesini, orman ve ırmaklara serbestçe ulaşılmasını, ortak kullanılacak topraklara sahip olmaları gerektiğini ileri sürmüştür. Köylülerin isteklerine karşı Protestan ve Katolik soylular birlikte hareket ederek, en az 100 bin köylünün ölümüne yol açmış ve köylü ayaklanmasını kanlı bir şekilde bastırmışlardır (Yetişgin, 2014: 140-141).

Luthercilik, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun Fransa ve Osmanlı ittifakına karşı savaşından ötürü gelişme alanları elde eder. Martin Luther de sürgünde olmasına ve çeşitli sağlık sorunlarına rağmen yazmaya devam eder. Ortaya koyduğu ilkeleri açıklar. Bu dönemde Katolik ve Protestan kiliseler tamamen birbirinden ayrılır. Osmanlı ve Fransa ile savaşını sonlandıran İmparator 5. Karl 1546'da Luther'in etkisinde oluşan Protestanlara savaş açtı. Mücadele, 1555 yılında da Augsburg Barışına göre sonlandı. Daha sonra Luther tarafları birçok çıkar elde ettiler. Böylece Luther düşüncesi Avrupa'nın tamamına yayıldı, bu yayılmayla birçok siyasi menfaat de elde edildi (Watts, 1940: 50-53).

2.3. Ulrich Zwingli ve İsviçre'de Reform Hareketi

Fransa'daki reformdan bahsetmeden evvel, İsviçre'deki Ulrich (veya Huldrych) Zwingli ve onun dinsel alandaki faaliyetlerinden bahsetmemiz reformu bütün boyutlarıyla kavrayabilmemiz açısından gereklidir. Kaynaklara göre Zwingli 1484'te İsviçre'nin batısında Wildhaus'ta doğmuştur. Viyana ve Basel'de eğitim gören Ulrich Zwingli, İtalyan kültürüyle yaşayan bir ailede yetişmiştir. 1506 yılında sanat alanında doktora diplomasını almış, aynı sene İsviçre'nin Glarus şehrine kilise rahibi olmak üzere davet edildi (Green, 1977: 159).

Zwingli hocalarının etkisiyle Viyana'daki eğitimi sırasında Hümanistlerin fikirlerine yakınlık duydu. Erasmus'la tanışıp mektuplaşmaya başladı, 1515 yılında Aziz Augustinus'u okumaya yöneldi. Glarus'taki yıllarında Yunancayı çok iyi derecede öğrendi, İbranicesini de ilerletti. Luther'in başlattığı hareket Katolik dünyasında sosyal ve fikri anlamda büyük etkiler uyandırmaya başladığı sıralarda Zwingli de bunun etki alanına girecek bir durumdaydı. (Ahmet, 2012: 98). 1516 yılında reform düşüncesinin etkileri Zwingli'nin metinlerinde görülmeye başladı. Aynı yılda Katolik Kilisesi'nin bazı ayinlerini eleştirdi ve kilisenin gelenekleri bırakılarak İncil'e dönülmesinin gerekliliğini dile getirdi (Rostam, 2004: 139). Kilise ise Zürih halkını, Zwingli'nin görüşlerine kayıtsız kalmaya çağırdı (Salih, 2012: 149). Zwingli'nin faaliyetleri ilkin siyaset alanına yöneldi: Kilisenin önemli bir gelir kaynağı olan ve yürütülmesinde rol aldığı İsviçre'den lejyon kiralmasını eleştirdi. Çünkü bu ticaret sebebiyle, İspanya ve

Fransa arasında gerçekleşen bir savaşta, iki tarafın da ordusunda bulunan, kiralık, lejyon İsviçreli gençlerin ölmesi gibi sonuçlar ortaya çıkıyordu (Elnaşavi, 2011: 395). Daha sonra kilisenin yolsuzluk ve kötülüklerini de eleştirdi (Schevill, 1946: 121). Zwingli, 1523 yılında 67 madde hâlinde görüşlerini ortaya çıkardı. Aynı yılda papa ile Katolik çevrelere gönderdiği mektuplarda birçok eleştirilerde bulundu ve bazı istekleriyle eleştirilerini dile getirdi: 1) İncil, hayat ve ahlak için ana kaynak olmalıdır; 2) Oruç tutmak ve kutsal yerleri ziyaret etmek gereksizdir; 3) İnzivaya çekilmiş din adamlarının hâli İncil'e uygun değildir; 4) Birçok Katolik Kilisesi'nin programı reddedilmeye müstehaktır (Lindsay, 1953: 35-36). Zwingli, Luther'den önce kilise hakkında yeni görüşler bildirmeye başlamıştı ve Luther'le aralarında ortak görüşler, tartışmalar, reddiyeler gibi birbirinden farklı ve çeşitli etkileşim vesileleri görülüyordu. (Ahmet, 2012:98) Luther ile Zwingli 1529 yılında Marburg'ta görüştüler (Marburg Diyaloğu) ve Protestanlığın ilkeleri üzerine anlaşmaya çalıştılar. Ama aralarında birçok fark vardı (Salih, 2012: 150). Zwingli'nin mücadelesi İsviçre Konferderasyonu için kanlı savaşların sebebi olmuştu. Bu mücadele sırasında Züriç, Protestan hareketin İsviçre'deki en önemli merkezi olacak, bütün Katoliklik uygulamaları kaldırılıp manastırlar kapanacaktır (Ahmet, 2012: 98). İsviçre kantonları, Katolikler ile Protestanlar arasında paylaşıldı. Zwingli'nin görüşleri etrafında gelişen içsavaşlarda, bizzat Zwingli de savaştı. 1531'deki Kappel savaşında Katolikler tarafından feci bir şekilde öldürüldü (Marriott, 1948: 94).

2.4. John Calvin

Fransız bir keşiş olan John Calvin, Avrupa tarihini şekillendiren önemli kişilerden biri sayılır. Luther'den 26 yaş küçük olan John Calvin, kimilerine göre Reform hareketlerinin en önemli ismidir. Ahlakî ve teolojik araştırmaları döneminde bütün Avrupa'yı etkiledi (Anvar, 2004: 36).

John Calvin 1509 yılında Paris'in kuzey batısında Noyon kasabasında, orta sınıf bir ailede dünyaya gelmiştir, Babası kasabadaki katedralde çalışıyordu. Annesi o çocuk yaşta ölmüştü. Calvin ilk eğitimini bitirdikten sonra 14 yaşında Paris'e gitti. Teoloji okumak için Paris Üniversitesi'ne kayıt oldu. 18 yaşında yüksek lisansını tamamladı. Daha sonra Orleans ve Bourges'te, babasının istediği gibi hukuk eğitimi aldı. Bu dönemde hümanist metinleri de okumaya başlamıştır (Hart, 1990: 236; Najm, 2011: 145).

Calvin; Fransızca, Yunanca, İbranice ve Latinceyi iyi biliyordu. Birçok dil bildiği için geniş bir Teoloji bilgisine ve Katoliklik tarihine vâkıftı. Fakat Katolik Kilisesi'ne karşı bir şüpheyi öteden beri içinde taşırdı (Murad ve Hasan, 2003: 60; Salih, 2012:150). Paris Üniversitesi'nde okuduğu dönem, Hümanizm başta olmak üzere birçok görüşle, fikir akımıyla tanışmıştı. (Ahmet, 2012: 96). Hümanistlerin fikirleri Calvin'in dünyasına önemli etkiler bıraktı. Erasmus'un görüşlerini hümanist hocalardan daha kolejlere döneminde itibaren öğrenmeye ve benimsemeye başlamıştı. (Yetişgin, 2014:143)

1534 yılında yakın arkadaşı Nicholas Cop'un rektörlük konuşmasında Luther'e atıfta bulunması ve konuşma metnini hazırlayanlardan birisinin Calvin olduğu şüphesi üzerine Fransa'yı terke mecbur kaldı. 1534'te ülkeyi bırakıp Fransa, İtalya ve İsviçre'nin güney bölgelerinde mülteci oldu, aynı yıl içerisinde İsviçre'ye Cenevre şehrine gitti (Yetişgin, 2014: 144; Schevill,1946: 126). İki yıl sonra ilk eseri "Hristiyan Dininin Kurumları" adlı ünlü kitabını yayımladı (Mahfuz, 2007: 48). Kendisi hayattayken birkaç defa yeniden basılmıştı. Bu kitap, Calvin'in Hristiyanlık hakkındaki görüşlerini

tanıtın en önemli eseri, reform hareketinin en etkili kitabıydı. Daha sonra Teoloji eğitimi için bir okul açtı (Najim, 2011: 46). Daha sonra Avrupa'nın farklı yerlerinde öğrencileriyle temasa geçti ve mesajını yaymak için onları teşvik etti. Bu gelişmeler Kalvinizmin hızlı bir şekilde yayılmasına neden oldu (Vasman, 2013: 284).

Zwingli'nin öldürülmesiyle İsviçre'de Protestanlık hareketi bir süre lidersiz kaldı. Ama bu, Protestanlık hareketinin sona ermesi anlamına gelmedi. Çünkü İsviçre'deki Protestan bölgeler, kendi bölgelerindeki idarecilerin takip ve baskısından korunmak için İsviçre'ye yönelen Avrupa'nın etkin reformcularına barınak oldular. John Calvin de İsviçre'de Protestanlık hareketine önderlik yapmaya başladı (Ahmet, 2012: 96).

Calvin ölünceye dek, siyasî ve sosyal değişimlere göre fikirlerini geliştirmeye devam etti. Calvin eserlerini Latince yazdı (Murad ve Hasan, 2003: 60) Fakat sonradan bunları Fransızcaya da çevirmiştir. Ayrıca Martin Luther'in (1484-1546) İncil'i Almancaya çevirmesi gibi, İncil'i Fransızcaya çevirmiştir (Farhan, 2004: 138). Sadece steno edilen vaazları değil, mektupları ve risaleleriyle hayli hacimli bir yekûn tutan eserleri onun öğrencileriyle beraber Avrupa'da geniş bir yayılma imkânı bulmuştur. Bununla birlikte ana eserlerin iki cilt hâlinde yayınladığı ve yeni baskılarında gözden geçirdiği Hristiyan Dininin Kurumları (Institute of Christian Religion) adlı eseridir. Teolojik, sosyal ve siyasi görüşlerinin tamamını bu eserde özetlemiş ve somutlaştırmıştır. Kalvinci Protestanlığın temel ilke ve prensiplerini ve reform anlayışını bu eserde ortaya koymuştur ki sonradan kitap, reform hareketlerinin temel kaynaklarından biri olmuştur. Kurduğu üniversitenin öğrencileri, yazdıkları ve Kalvinciliğin yaygınlaşmasından ötürü John Calvin'i "Protestanların Papası" diye niteleyenler olmuştur (Hayes, 1937: 149).

Calvin ve onun Protestan hareketi, iktidarı elde edince otoriter bir hâle gelmişlerdi (Hırdı, 2005: 172). Hristiyan Dininin Kurumları kitabını yayımladıktan sonra Calvin, Protestanlığı benimsemesi için kitabı, Hümanistleri destekleyen Fransa kralı Birinci François'e sundu. Metin yapısı itibarıyla Luther ve Zwingli'nin görüşlerinden de istifade edilen bu eklektik metin, bu amacına ulaşamamıştır (Salih, 2012: 151). Başlarda Fransa'da etkili olmayı başaramasa da Kalvinci Protestanlık, İsviçre'de etkili oldu. Bu anlamda Calvin'in 1536 yılında Cenevre'ye gitmesi önemli bir olaydı. Guillaume Farel (1489-1565) şehrin en önemli reformcusuydu, Protestanlığın ilan etmişti, şehir kilisesinin başkanlığını elde etmesi için Calvin'in desteğine ihtiyacı vardı. Farel, çok ısrarcı olduğu için Calvin'i ikna etmeyi başardı, ikisi birlikte kendi şiddetli ve reformcu görüşlerini yürütmeye başladılar. Bu da Cenevre halkının tepkisine neden oldu. Bu yüzden 1438 yılında şehirden ayrılmak zorunda kaldılar. Calvin hatip ve teolog hocaları gibi üç yıl için Strasburg şehrine gitti. Bu dönemde Alman reformcularıyla tanıştı (Elton, G.R., 2004: 363). 1541 yılında Calvin bir kez daha Cenevre'ye döndü ve bu kez ölüm tarihine yani 1564 yılına kadar şehrin dini ve siyasi başkanı oldu. Bundan sonra Cenevre, Protestan hareketlerinin en önemli merkezlerin biri oldu ve büyük bir gelişme yaşadı. Calvin bu 23 yıl süresince, görüşlerini etraflıca ortaya koyabilme ve külliyatına son şeklini verme imkânı buldu (Fisher, 1957: 544).

Calvin başlangıçta her ne kadar Luther'in görüşlerinden etkilenmişse de sonradan kutsal kitapla örtüşmediğini düşündüğü Luther'in bütün savlarını reddetti (Salih, 2012: 151). Calvin'in düşüncesine göre insan hayatındaki temel amaç, ahirette kurtuluşa ermektir ve insanın kurtuluşu için kiliseye gerek yoktur. Tanrı ve Mesih'e tamamen inanan kimse kurtuluş yoluna ulaşmış demektir. Kilisenin vesayeti ise geçersizdir (Ahmet, 2012: 103). Calvin kader meselesi üstünde de çok ısrar ediyordu: İnsanın akıbeti doğduğu günden beri belliydi, günlük davranışının hiçbir rolü yoktu

(Hayes ve Cole, 1958: 34-35). Calvin, kilise heyetini bile Sinod Meclisi adlı seçilmiş bir meclisin denetimine verirken, bunların maddî ihtiyaçlarını şehir meclisi karşılıyordu. Calvin, kendisine bağlı okulların açılmasına çok önem veriyordu ki Kalvinizmin bir mezhep olarak yayılması büyük ölçüde buna bağlıydı. Çünkü bu okulun yetiştirdiği öğrenciler din ilkelerini mantıklı ve basit bir şekilde anlatıyordu. Kilisenin mistifikasyon çabalarına göre bu sade dil, kolayca anlaşılabilir, dolayısıyla kitleler üzerinde etkili oluyordu (Salih, 2012: 151). Ayrıca Calvin, hareketini milli bir hareket olarak tanıttı ve misyonerler yoluyla öğretilerini bütün Batı Avrupa'ya özellikle Fransa'ya yaymaya çalışıyordu. Örneğin 1555-1562 yılları arasında, 88 Kalvinci misyoner Fransa'ya gönderildi. Ayrıca Avrupa'nın birçok bölgesinden hukuk okumak için Cenevre'ye rağbet vardı. Bunlar kendi bölgelerine döndükten sonra Kalvinizmin yayılmasına önyak oluyorlardı. Bu yüzden Kalvinizm yalnız Fransa'da değil Amerika'da bile milli bir hareket olarak yayıldı (Hayes, 1937: 150).

John Calvin, kilisenin devletten ayrılması ve kilisenin siyasi işlere karışmaması gerektiğini savunuyordu. Devlet ile kilisenin bir sistemde olmasını redediyordu. Çünkü kilisenin ruhi yönden, görevine uygun bir organizasyona ihtiyacı vardır. Bu organizasyon da dünya işleri için uygulanan organizasyondan farklı olmalıydı (Mazhar, 2006: 13; Ibrahim, 2010: 65).

John Calvin, kilisenin dekorasyonunda süslemeleri ve resimleri ortadan kaldırmaya kalkıştı ve din adamlarının yetkisini azalttı. Sonra papaları belli bir gruptan seçme yöntemini kaldırmayı teklif etti. Keşişleri, yeteneklerine göre seçebilecek bir konyey kurdu. Calvin, kilisede söylenen bütün ezgileri ve çalınan müzikleri yasakladı, sadece dini teamülleri yerinde bıraktı (Fazıl, 1815: 35).

3. ON ALTINCI YÜZYILDA FRANSA VE DİNİ REFORM

3.1. Fransa'da Reform

Reform çabaları Fransa'da 16. yüzyılın başlangıcında ortaya çıktı. Fransa'da Luther hareketinden önce Jacques Lefevre d'Étaples adlı bir şahsın faaliyetlerini kiliseye yönelik reform çabalarının öncülü olarak anmak gerekir. Bu meşhur hümanist ve Kutsal Kitap bilgini, papaz vaazlarının Fransızca verilmesine çalışmış ve yazdıklarıyla Martin Luther'in Kutsal Kitap yorumunu etkilemişti. Ayrıca Yeni Ahit'in Fransızcaya tercümesine ilk yapan kişi de oydu (Ahmed, 2008: 187).

Kilisede reform düşünceleri, Fransa'da hümanistlerin ortamında yayılmaya başladı ve Kutsal Kitap da 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransızcaya çevrildi. Fakat Fransa'da reform düşüncelerinin doğrudan ve siyasî bir hedef olarak yayılması, Martin Luther'in takipçileri eliyle oldu. Lutherciliğin ve hümanizmin tesirindeki bu çevreler, kraliyet ailesinin kimi üyelerine yakınlıkları ve hümanizme yakınlık duyan 1. François'in idaresinde kısmî bir yayılma imkânı buldular. Dikkata değer olan bir durum da henüz Fransa'da bulunan John Calvin'in de başta Martin Luther'in takipçisi sayılabilecek bir yerde oluşudur. Pavia Savaşı'nda (1525) Habsburglara yenilen ve esir düşen 1. François'ten sonra Paris Parlamentosu, başta Calvin olmak üzere reform yanlılarının aleyhine bir tutum takındılar. Böylece Calvin, Luther'in görüşlerinden büyük ölçüde uzaklaşacağı bir sürece girerken Protestanlık, İsviçre ve Almanya'nın aksine Fransa toplumunu ilk başta etkilemedi (Ahmed, 2012: 113). Çünkü bu siyasî konjonktürle birlikte Fransa'nın o dönemdeki mutlakiyet yapısı çok güçlüydü. Ayrıca kilise adamlarının seçiminde Fransa kralının yetki sahibi olmuştu: 1516 yılında 1. François ve Papa 10. Leon arasında imzalanan Bologna Antlaşması'na (Bologna Konkordatosu) göre kilise adamlarının atanması hakkı Fransa Kralı'na devrediliyordu (Albatrik ve Nevar, 1982: 130-131). Kiliseye dair kazandıkları bu yetkiden ötürü siyasal ve sosyal bir çalkantıyı doğurabilecek muhalif Protestan hareketlerinin, Fransa monarşisince istenmemesi sonucunu getirdi. Aynı zamanda Fransız çiftçilerinin ekseriyeti de Katolikliğe bağlıydılar. Fransa'nın soyluları ve burjuva gibi kentli nüfusu da egemenliklerini pekiştirme isteğiyle hareket ediyorlardı. Soylular ile burjuva arasındaki egemenlik çekişmesi kilise reformu konusunda önem kazanıyordu. Fransa'daki mutlak monarşinin güçlü oluşu, kralın kilise adamı atama yetkisi, soylu ailelerinin çocuklarının kilise adamı olması gibi iç içe geçmiş ve sosyal bakımdan birbirine bağlanmış yapının çözülmesi oldukça güçtü. Bu da ister istemez Almanya, İsviçre ve Hollanda'daki gibi reform hareketlerinin hızlı ilerlemesini Fransa'da mümkün kılmadı (Hrıdı, 2005: 170).

Aslında Kral 1. François, Bologna Konkordato'suna kadar Papa'yla arasındaki ihtilaftan ötürü, Fransa'da Huguenotlar diye bilinen reformculara hoşgörülü davranıyordu. Bu hoşgörülü tavrıyla, Habsburglara karşı olan mücadelesinde, Protestan yanlısı Alman prenslerle yakınlaşma sağlamak istiyordu. Ancak devam eden İtalyan Savaşları çerçevesinde Habsburglara karşı verilen mücadelede 5. Karl'a karşı mağlup olup esir düşünce, onun bu politikasını Fransa'da devam ettirecek kimse kalmadı. 1525 yılında İspanya'da mahkum oldu. 1526 yılında serbest kaldı. Serbest kaldıktan sonraki politikaları önceki döneminden farklılık göstermeye başladı. 1. François'in protestan hareketlerine karşılık ilk baştaki ılımlı yaklaşımında, kralın kız kardeşi Marguerite d'Angoulême gibi bu hareketin temsilcilerini himaye eden kimselerin varlığı da etkiliydi. (El-Adhami, 1975: 59).

Protestanlar önce Fransa'nın güneyinde etkinlik gösterdiler. Daha sonra ülkenin bütün bölgelerine yayıldılar. Çiftçilerin bir bölümü, yüksek vergiler vermek sebebiyle

ağır bir yükün altına giren ve siyasal bir güç olarak yükselmeye başlayan burjuva kesimi de bu yeni fikir hareketlerini destekliyorlardı. Daha sonra burjuvanın ticari egemenliği altındaki işçiler de protestan hareketini tutmaya başladılar. Bunlar, reform hareketlerinin zalim ve tamahkar olan derebeylerinin egemenliğini kısıtlayabileceğini düşünüyorlardı. 18 Ekim 1534'te reformcular kilisenin kapısına "kudas ayinini istismar eden papalık" propagandası yapan afişleri asmaya kalkıştılar. "Pankartlar Olayı" diye bilinen bu hadisede protestocular, Katolik Kilisesinin kutsal yerlerine saldırıp Meryem heykelinin kırmaya kalkıştılar. Bu hareket, halkın öfkesini çekti ve tepki gösterdiler (Tishke, 1998: 327). 1. François, bu hareketin Almanya'daki gibi Fransa'nın siyasal bölünmesine sebep olacağından korkuyordu. Bu nedenle 1535 yılında kilise muhaliflerini büyük bir baskı siyasetine başladı. Bu da Calvin'in Fransa'dan Basel'e kaçmasına sebep oldu (Albatrik ve Nevar, 1982: 132). Fransa kralı bir yandan da Almanya köylülerinin başlattığı isyanın haberini aldıktan sonra, protestanlara daha çok baskı kurmaya devam etti. Zorlayıcı fermanlar çıkardı ve ülkesindeki reform yanlılarını takip etmek için mahkeme kurdu. Bu durum, İspanya Kralı 5. Karl ve Papa ile arasındaki siyasî çekişmelerde papa aleyhine bir koz olarak kullanmak ihtimali dışında, reform yanlılarının faaliyetlerinin yayılmasına izin vermeyeceği bir konjonktürü ortaya çıkarmıştı (Tishke, 1998: 329).

1538 yılında 5. Karl ile yaptığı anlaşmadan sonra protestanları takip etmekten vazgeçti. Hatta kendisinin aleyhine hareketlerde bulunan Fransa'dan kaçmış reform yanlılarını da takibi bıraktı (Hrıdı, 2005: 171). 1540 yılında bir daha teftiş mahkemesini Fransa'ya getirdi. Calvin ise İsviçre-Basel'e yerleştikten sonra "1. François'e Bir Mektup" başlıklı mektubuyla Kalvinciliğin reform anlayışını yansıtan önemli ilkeleri krala bildirdi. Bu mektubu, Fransa'daki protestan hareketlerinin üzerinde etkili oldu. Zamanla Kalvincilik, Lutherçiliğin yerini aldı. Kalvinciliğin, Almanya kaynaklı Lutherçiliğin yerini tutmaya başlaması Fransa'daki reform arayışlarının karakterini millî bir yapıya döndürüyordu. Bu nedenle, 1. François tahta kaldığı dönemde gittikçe bir iç tehdit karakterine bürünen protestan hareketin tamamen etkisiz hâle getirilmesi için uğraşıyordu. (Akılı, 2006: 72). 2. Henry (1547-1559), babası 1. François'in ölümünden sonra kral oldu ve 5. Karl ile oğlu 2. Filip ile de savaşı devam ettirdi (Albatrik ve Nevar, 1982: 133).

2. Henry, krallığın hakimiyetini Almanya yönünde genişletti. Onun döneminde Fransa ile Kutsal Roma İmparatorluğu ve İspanya, yani Habsburg hanedanı ile savaş devam etti. 1559 yılındaki Cateau-Cambresis Barışı'yla son buldu. Buna göre Fransa; Metz, Toul ve Verdun şehirlerini Habsburglara bıraktı (Salih, 2011: 361). Katolik otoritesini kurmak bakımından da 2. Henry, protestanları ezmeye devam ediyordu. Onların evlerini yakmak, onları öldürmek ve onların başlarını kesmek yoluyla idam kararlarını çıkardı. Bu da protestanlardan binlerce mağdurun ortaya çıkmasına neden oldu. Protestan hareketinin önde gelen bazı adamlarının yakılarak idam edilmesi hükmü verildi. Fakat bütün bunlara rağmen, kral, protestan hareketinin yeni inançlarını kalplerden silip çıkaramadı (Hrıdı, 2005: 171). Ayrıca Fransız halkının ekseriyeti Protestanların bu derece baskı görmeyi hakketmediklerini düşünüyorlardı. Baskının şiddeti ve mağduriyet hikâyeleri, protestanların da Hristiyan oldukları ve mezhepleri seçmekte serbest oldukları kanaatini besliyordu. 2. Henry, Kalvincileri mahkûm etmek için hızlı bir şekilde mahkeme kurma kararı verdi. 2. Henry'nin mahkemesinden 500 Kalvinci hakkında karar çıktı. Bunların 60'ı idam kararıydı. Bu idam kararlarının infazı da dört yıl içerisinde uygulandı. Fakat buna rağmen, Fransa'daki Katolik Kilisesi karşıtlığına engel olamadı. Ancak bu baskıların bir neticesi olarak hareketin Fransa'nın güneybatı bölgelerinde yoğunlaştığı görüldü (Akılı, 2006: 73).

Calvin'in Cenevre'deki hâkimiyetinin pekiştiği 1555 yılıyla 1562 yılı arasında binlerce protestan grup, Fransa'nın farklı bölgelerinde ortaya çıktılar. Kendi kiliselerini kurmuşlardı. O dönemde, Katolikliğin en büyük savunucu ve Protestanlara en güçlü muhalefeti gerçekleştiren Guise sülalesi, Fransa'da güçlü bir Katolik cephesi oluşturmuşlardı. Bu sülale, Fransa'da saltanatı elde etmek ve Protestan hareketini yok etmek için çalışıyordu. Onlar Almanya veya İspanya'dan yardım almaya hazırdılar. Bu şekilde Valois hanedanının yerini alıp Fransa'nın yönetimini elde etmek istiyorlardı. Buna karşılık Fransa'daki reformcular, Katoliklerin egemenliğinin kırılması için Britanya ve İsveç'ten yardım istiyorlardı. O yüzden Fransa, 2. Henry döneminde önceden bir örneği görülmeyen bir iç savaşa tutuldu. İç savaşa tutuşacak derecede reformun etkisi görülmesine rağmen 1560 yılında Kalvincilerin sayısı on sekiz bin kişiydi (Ahmed, 2012: 115).

Özellikle kralın, güçlü olduğu dönemde ekonomik ve siyasi çıkarları zarara uğrayan derebeyleri, kral ve Katolik yanlısı derebeylerine karşı menfaat elde etmek için reform hareketlerine destek verdiler. Bu yüzden artık Huguenotlar, Bourbon ailesine bağlı siyasi bir hizip olarak, Navarra Prensi Antoine ve kardeşi Conde Prensi Louis önderliğinde birleştiler. Katolikler de kral yardımıyla Guise ailesine bağlıydı. Saltanata nüfuz etmek uğuruna günden güne bu iki tarafın arasındaki çekişme belirginleşiyordu. Özellikle II. Henry'nin ansız ölümünden sonra mücadele için daha uygun bir zemin doğdu (Bron, 2009: 232). Çünkü II. Henry'nin ölümü Fransa Krallık tahtında büyük bir zafiyet doğurdu, ölen kral ardında siyasi irade bakımından üç zayıf oğlundan başka bir şey bırakmadı. Büyük oğlunun yaşı on beři geçmiyordu. Üç oğlu birbiri ardına tahta geçtiler: II. François, IX. Charles ve III. Henry. Ama gerçek egemen, İtalyan Catherine de' Médicis adlı anneleriydi (El-Adhami, 1975: 60).

Bu sırada Catherine 30 yaşındaydı ama gücü ve duyarlılığıyla, çevresine kurduğu egemenlikle diğerlerinden ayrılıyordu (Albatrik ve Nevar, 1982: 134). Ama buna rağmen, büyük oğlu II. François'nın (1559-1560) hükümdarlığı döneminde Protestanların uğradığı felaketi durdurmadı. Bu olay, Huguenotların Dük Guise'i yok etmek amacıyla Mayıs 1560'ta Ambois'de krala saldırmak için plan kurdukları sırada gerçekleşti (Hrıdı, 2005: 172). Catherine güçlü olmasına rağmen mezheb problemini aşamadı. Oğullarının tahtını korumak için tarafsız kalmaya çalıştı ama politikası işe yaramadı, reform kaynaklı iç savaşın eşiğine gelmesine neden olan bir dizi olay meydana geldi. Guise ile kral yanlıları, Protestanları büyük bir yenilgiye uğrattılar. Yaklaşık 1200 kişi öldürüldü. Protestanların yakılarak öldürülmesine çalışıldı. Zenginlerin mal varlığına el kondu, binlerce kişi de zindana atıldı (El-Adhami, 1975: 62). Bu büyük bir felaketin, reform savaşlarının başlangıcıydı. Halk, Guise ailesinden nefret ediyordu. Kraliçe Catherine de' Médicis için egemenliği tek elde tutmak için bir fırsattı bu. Bunun için başdanışmanlık mevkiine Michel de L'Hospital getirildi. Adaletli ve tecrübeli kişilerden biriydi. Fransa'da sükuneti sağlamak için 1560 yılında idareye getirilen L'Hospital, Catrine'ne tavsiyelerde bulunarak Katolik ve Protestanlardan oluşan bir konsey kurdurdu. Bu konsey de 2 Ağustos 1560 tarihinde Fontelo'da kuruldu. Toplantıda Huguenot lideri Colligny, kraldan tanrıya diledikleri gibi tapma özgürlüğünü istedi. Konsey de sorunları araştırmak ve onlara çare bulmak için Fransa'daki tüm sınıf temsilcilerine ihtiyaç duyduğunu bildirdi. Bu yüzden 10 Ekim 1560 tarihinde kral, sınıf temsilcilerinden oluşan bir konseyin kurulmasını istedi (Hrıdı, 2005: 173).

Kurulması amaçlanan konsey, ülkedeki uyuşmazlığın temel nedenlerini belirlemek içindi. Ama Huguenotlar, bunun bir komplo olduğunu düşünerek, ele geçirilmemek için bu konseye katılmadılar. Ayrıca Protestanlar, başkenti Lyon şehri

olacak bağımsız bir ülke meydana getirmek amacıyla bir plan kurdular. Ordu topladılar. Ama hükümet Bourbon ailesinden Prens Conde'nin bir postacısını ele geçirdi, yapılan plana dair bir mektup ortaya çıktı. Conde tutuklandı ve hakkında idam emri çıktı. 1560 yılının ilkbaharında, beklenmedik bir şekilde II. François ölürken, onun yerine on yaşındaki kardeşi 9. Charles tahta geçti. Bunun üzerine Catherine de' Médicis hükümetten oğlunun yetişkinliğine dek üzerinde vesayet hakkı talep etti. Kraliçe istediğini elde etmek için Protestan olan Bourbon ailesi ile Katolik olan Guise ailelerini ikna etmeye çalıştı. Guise ailesi ise gücünü artırmak için Huguenotların kendi yetkisi altında olmalarını istedi (Durant, 1969: 176).

Kraliçenin amacı, tüm egemenliği ele almak için iki aileyi dengelemektir. Bu planı uygulamak için Michel de L'Hospital ona yardımcı oldu. Katolik ile Protestan hizipleri Wassy şehrinde 1561'in Eylül ve Ekim aylarında Poissy Diyaloğu diye kayıtlara geçen bir toplantı yaptılar. Ama toplantı başarılı olmadı (El-Adhami, 1975: 63). Daha sonra Ocak 1562'de Protestanlara belli ölçüde özgürlük getiren bir ferman çıkartıldı. Bu plandaki amaç da Protestanlar ile Katolikler arasında dengeyi sağlamak ve kilise sorunlarının Fransa'nın siyasî birliği ve egemenliğini elde tutmaktır. Protestanlara fermanla birlikte; zenginlerin saraylarında, köylülerin evlerinde ve şehrin sınırları dışında ibadet etme hakkı veriliyordu. Protestanlar, elde ettikleri özgürlükler üzerine şehrin içinde de ibadet yapmaya başladılar. Bu da ferman çıktıktan birkaç hafta sonra Wassy Felaketi'ne neden oldu (Hrıdi, 2005: 174).

Katolik asabiyeti yüksek olan François Di Guise, 1 Mart 1562'de Wassy'de bir av gezisi sırasında, Pazar günü ibadeti için toplanmış binlerce Huguenotı gördü ve yanındaki 200 silahlı adamla bunların üzerine saldırdı. (Bron, 2009: 233) Bu saldırıda çok sayıda Huguenot öldürüldü, bazıları da yaralandı. Altı yüz veya yedi yüz Huguenot'dan 63 kişi öldürüldü. Bu felaket, kötü bir etkiye neden oldu: Katoliklerin güçlü olduğu bölgelerde bu haber yayıldıktan sonra fanatik olan Guise yanlıları, Huguenotlara saldırdı ve nerede bir reform yanlısı görseler onu öldürmeye karar verdiler. (Albatrik ve Nevar, 1982: 135). Bunun üzerine Huguenotlar da harekete geçtiler. Bu felakete karşı sessiz kalmadıklarını kiliselere saldırmakla gösterdiler. Katolik din adamlarını öldürdüler. Katolik Kilisesi'ndeki resim ve heykelleri parçaladılar (El-Adhami, 1975: 61).

Wassy'deki bu katliam, 30 yıl sürecek olan reform savaşlarının kıvılcımı oldu. Protestanlar, kendilerine yardım etmesi için İngiltere Kraliçesi 1. Elizabeht'e müracaat ettiler. Politik anlamda İngiltere kraliçesinin menfaatleri Protestanlara yardımcı olmaya uygundu. Çünkü ona göre Katoliklerin kazanması, İngiltere kraliçesinin en büyük rakibi İskoç kraliçesi olan Mary Stuart'ın güçlenmesine neden olurdu ki 1. Elizabeht'i İngiltere tahtından indirmek istiyordu. Buna karşılık Katolikler, İspanya Kralı olan, Habsburgların başındaki II. Filip ile anlaşmıştı. Böylece Fransa, siyasi bakımdan kendi içindeki özerkliğine büyük bir zarar veren ve komşu ülkelerin siyasal hedeflerine bağımlı bir duruma düşmüş oldu. Bu savaşlarda halkı korumasız duruma düştü. Fransız monarşisinin zafiyete düşmesi üzerine şehirler, korunmak için kendi içlerinde örgütlenme yoluna gittiler (Albatrik ve Nevar, 1982: 136).

Bu savaşlar sırasında, kanunların yaptırım gücünün halkı koruyamaması yüzünden, çiftçiler ormanlara kaçarak burada kendi canlarını ve mallarını koruyacak örgütlenmelere gittiler. Şehirli, orta sınıflar da evlerinde kapanmayı tercih ettiler. Bu savaş 1562-1598 yılları arasında devam etti. Bu savaş boyunca Guise ailesi, Katoliklere önderlik yapardı ve II. Filip onları destekledi. Huguenotlar ise Gaspard Coligny önderliğinde hareket ediyorlardı ve İngiltere Kraliçesi 1. Elizabeht'in yardımını elde

etmişlerdi. Savaşların birinci kısmını Katolikler kazandı, ama Guise Dükü Francis'i kaybettiler (El-Adhami, 1975: 63).

1563 yılının Mart ayında Amboise Beyannamesi çıkarıldıktan sonra savaşlar beş yıl boyunca durdu. Bu da, Catherine de' Médicis'nin, Katoliklerin Protestanları savaşların birinci kısmında yendikten sonra çıkardığı karardı. Bu yüzden Fransa'nın her bölgeden bir şehirde Protestanlara ibadet etme özgürlüğü verdi (Albatrik ve Nevar, 1982: 136-137).

Önceden bahsettiğimiz gibi reformcu çabalarının liderliğini Fransız John Calvin yapıyordu (Grant, 1941: 287). Fransa, Avrupa'nın diğer bölgelerine göre çok farklılık gösteriyordu. Papa ve Katolik Kilisesi bile Fransa'ya farklı bakıyorlardı, diğer ülkelerin aksine din adamlarına yaptıkları ihtarları Fransa'da yapmıyorlardı. 16. yüzyıldan önce ülkeye ve ülkenin halkına hizmet veren Valois Hanedanı, sınırları korudu, bu yüzden 11. Louis (1461-1483) gözlerini Avrupa siyasetine çevirdi ve yetkiyi eline aldığı andan itibaren gözünü Kostantinya'yı işgal etmeye koydu ve Türklere saldırdı, sonra orduyu İtalya'ya yöneltip başına geçmeye karar verdi ve Napoli'yi de kendi mülkünün bir parçası olarak biliyordu (Hrıdi, 2005: 169).

Bu yüzden Fransa kralları, uğraşmalarının neden ile reformcuların işlerinden habersizdiler, fakat Fransa Kralları güçlü bir merkezi yetkiye sahip oldukları için kilisenin daha az bir rolü vardı (Elzeydi, 2009: 441). Fransa o günlerde bağımsız bir devlettir ve krallarının mutlak bir yetkisi vardı. 1516 yılında birinci Francis (1515-1547) ve Papa 10. Leon arasındaki Bologna anlaşmasına göre kral din adamlarının hakkı sınırlandırıldı (Hassll, 1925: 115). Başlangıçta Protestan fikrinin yayılmasına yol açtı çünkü İspanya Kralı 5. Karl ile savaşıyordu (Kamil, 2009: 121).

Fakat 16. yüzyılın ortasında merhametsizlikle Fransız Protestanların üstüne saldırdı ve 35 kişinin yakmasına ve 1535 Protestanların 300 kişinin tutulması emri verdi (Murad ve Hasan, 2003: 65). Kaynakların yumuşak Francis'in bilim, edebiyat ve sanat ile meşgul olduğunu işaret etmesine rağmen (Bron, 2009: 291). Fakat sonradan Calvin yolunda yürüyen onlarca kişinin öldürmesine ve 1540 yılında Fransa'da gözetleme mahkemesinin dönmesine karar veren kralın bizzat kendisiydi (Murad ve Hasan, 2003: 65). Her ne kadar halk başlangıçta kendi dininin ve inancının üzerine devam edip Katolik Kilisesi'nin inancına bağlı kalsa da Protestan beyannamesi Fransa topluluğunda Almanya ve İsveçre bölgelerine göre fazla etkisi olmamıştı ve Fransa halkının çoğunluğu Katolik olarak kaldı (Hrıdi, 2005: 170). Fakat 16. yüzyılının ortasından itibaren Protestan mezhebi ve Calvin'in düşünce ve inançları o kadar etkiliydi ki yerleşenlerin %30'unu oluşturuyordu. Calvin, Fransız asilzadelerinin kendi gölgesinin altına almaya çok endişeliydi (Kamil, 2009: 129).

Fransa Kralı bu yeni düşünceleri tehlikeli, iktidarın ve devletin birliğine bir tehdit olarak görüyordu, bu yüzden sert davrandı. Fakat ihtiyacı olduğunda Alman Protestanlarından yardım istedi. Fakat savaşta İspanya tarafından esir olduktan sonra papaya karşı büyük bir savaş açmıştı (Lindsay, 1953: 95). Bu yüzden başlangıçta Fransa'da Huguenot olarak tanılan reformculara yakınlık gösterdi ki bunlar görünebilir şekilde yayılıp ve Fransa'nın %30'unu oluşturuyorlardı (Turner, 1921: 99). Gerginlik nedeniyle Fransa Kralı birlik ve beraberliğin koruması bahanesiyle onları takibata başladı (Albatrik ve Nevar, 1982: 131). Fakat bu şiddet de Huguenotların yayılmasını önlemeden gittikçe yandaşları şehir içinde yaşayanlar, burjuvalar, çiftçiler ve kültürülerden çoğalıyordu. Şöyleki Fransa'da gizlice de olsa Huguenotların olmadığı hiçbir bölge yoktu, özellikle güney ve batıdaki sonradan bunlar bu hareketin merkezi oldular (Bluh, D.T., 1977: 253).

Başlangıçta Protestan mezhebi ve Kalvinizm inancının çok yaygın olmadığı görülür. Fransa halkının eski Katolik inancının üzerine kalmalarına rağmen reformculuk çabaları Fransa'da vardı. Fransa'nın bilgin ve düşünürleri erkenden reform ve değişiklik istediler, şöyle ki Margaret, 1. François'in kız kardeşi şair ve sanatçıydı. Reform yanlılarını koruyup kollayan en önemli siyasi figürdü (Hrıdı, 2005: 160). Bunun yanısıra bilimin gelişmesi, kültürün canlandırılması ve matbaa Fransa'ya bilinçli, büyük bir ümmet, uyanık ve reformcu bir kimlik kazandırdı (Elzeydi, 2009: 419). Calvinizm Fransa'da çok çabuk gelişti. Söylediğimiz gibi Calvin'in kendisi Fransızdı. Yazı ile kitapları Fransızcaya çevrildi. Yazıda basit bir dil kullanıyordu herkes kolayca görüşlerini anlıyordu (Salih, 2012: 153). Bazı keşişler Kalvinizm'e dönüştüler. İlahiyat ve Edebiyat okumaya başladılar. Bunlar Fransa halkını ıslahata teşvik eden keşişlerdi (Mınva, 2005: 630). Calvinizm Fransa için çok uygundu çünkü Calvin, bu mezhebi şu şekilde özetlemişti: Kaynak kutsal kitaptır, sadece İsa Mesih şefaate edebilir, hüküm davranışa göre değil niyete göre olur, kilise devletten ayrıdır, bütün yoksullara bakacak seküler bir hükümet kurulmalıdır. Bu yüzden Calvinizm, Fransa'da sadece dini bir hareket değil, sosyo-ekonomik bakımdan alt sınıfların talebini yansıtan genel bir sosyal-dini hareket oldu (Elnaşavi, 2011: 386).

Fransa'daki meşhur kültür adamlarının, hümanist kimselerin reformu teşvik etmekte rolü vardı onlardan biri Michel de Montaigne'dir (1533-1592). Montaigne, deneme yazan ilk Fransızdı ve denemeleri edebiyatta yeni bir adımdır (Hrıdı, 2005: 161). Calvinizm fikriyle çöştürülen birkaç kurum daha ortaya çıktı. Calvin'in Fransa'da yoksullar ve çiftçilerin hakkını korumak için kurduğu kurumların sayısı sadece Paris'te 350'ydı (Murad ve Hasan, 2003: 34). I. François, Protestanlara karşı çıkmasına rağmen Rönesans dünyasının önemli liderlerinden sayılır. Dini ve dünyevi yetkileri çok olmasına rağmen François'in savaşta yenilip esir olduktan onra hayatı çok değişti (Murad ve Hasan, 2003: 34). Calvin ile yandaşları işkence ve ölüm korkusundan İsviçre'ye gittikten sonra kilise François'in elinde düştü. İslahat düşmanları şehir halkının yürtseverlerini azaltmak için çok çabaladılar, protesto da yaptılar ama Calvin çok akıllı olduğu için bu durumdan faydalandı (Elnaşavi, 2011: 395). Fransa halkın hayatı daha iyi olsun diye ıslahat yapıldı. Fransızlar, Fransa kiralı I. François'in diğer ülkelerle yaptığı savaşlardan ve ülkedeki verginin çok olmasından dolayı (Turner, 1921: 382).

İsviçre'ye göç ettiler. Oradaki mülteciler ordugahına yerleştiler. Her ordugahta 300 kişi vardı, bazıları da Amerika'ya göç ettiler (Elnaşavi, 2011: 398). I. François, öldükten sonra bir yandan Kralların halka karşı sert davranışları diğer yandan da Huguenotlar sayısının çoğalması gibi sorunlar da ortaya çıktı. Calvin'in görüşü Fransa'ya uygun olduğu için tez bir şekilde bütün Fransa'da yayıldı. Dini savaştan önce Fransa'nın değişik bölgelerde binlerce Higonotluk grupları kendilerine ait kiliseleri vardı. Calvin soylu aileleri Protestan'a getirmek için çok çabaladı kısa bir zamandan sonra soylular amiral Kolini ve Fransa'nın ordu komutanı Conde dükü Louis, Bourbon ailesindendi Protestan kilisesine gelip Protestan yandaşı oldular. Ondan sonra soylular hem siyasi hem de askeri yetkilere sahip oldular (Kamil, 2009: 129). Soylular ile orta sınıftaki halkların Protestan hareketine yana olduktan sonra Calvin'in hareketi yalnız dini bir ıslahat değil de ekonomik ve siyasi olarak tanındı Fransız tarihçiler Calvin'e, Fransa'nın yeteneklisi derler (Elnaşavi, 2011: 396).

Bazı ifadelerle göre Calvin'in hareketi kapalı bir hareketti ve içinde şiddet vardı. Bütün yetkileri kendinde toplayan diktatörlük türlerinden biridir. Buna örnek : Cenevre şehrinde 1541-1553 yılları arasındada Calvin'den farklı görüşleri olan yaklaşık 60 kişi asıldı. Calvin ölüm döşeginde "Ben, tanrıyı kızdıracak bir şey yapmadım. Yaptığım her

şey tanrı içindir” dedi (Almuhlasi, 1997: 193). Bundan başaka Calvin mezhebinin şidetli olduğuna Fransa'da 1562-1598 yılında dini savaş çıktığı zaman Katoliklere yaptıkları ve onlara alay edip kiliselerini yıkmaları gibi durumlar da vardır. (Hrıdı, 2005: 174). 16. yüzyılda ikinci yarısında Protestanların birçoğu Fransa'da yaşardı I. François'in kız kardeşi Marguerite d'Angoulême gibi çoğu da Fransa büyüklerindendi, gittikçe sayıları çoğalıp özgürlükleri de artardı. Calvinciliğin ilk kilisesi Paris'te 1555 yılında yapıldı, (Flovarz, 2004: 98). Ama gittikçe kral ile yetkililerin davranışları değişiyordu. Ülkedeki durumlar, İspanya ve İtalya'ya karşı dışsavaşlar ve İngiltere'yle rekabet gibi olaylar kralın reformculara karşı davranışların değişmesine sebep oldu. Reform hareketleri ilk başta kilise ve din adamlarına karşıydı, sonra krala da karşı çıktı. 16. yüzyılın ikinci yarısında krala karşı çıkan bütün sosyal güçleri topladı (Ahmet, 2012: 114).

Üstelik kralın güçlü olma sonucunda ekonomik ve siyasi menfaatları zarar gören beyleri de topladı. Tamamıyla o hareketi desteklediler (Grant, 1941: 299). Artık ondan sonra Huguenotlar Bourbon ailesi sayesinde Antoni Navari, ile kardeşi Luis Kondiye liderlikleriyle siyasi bir parti olarak Katolikler de Guise ailesi ve kralın desteğiyle ortaya çıktılar. Saltanata yaklaşmak için gittikçe araları bozulurdu (Ahmet, 2012: 115). özellikle Huguenotlara karşı sert davranışlarıyla tanınan II. Henri'nin ölümünden sonra Protestanları yok etmek için bir kurum kurdu (Elzeydi, 2009: 431). O dönemde ıslahat yapıldı Ülke, Katolik ile Protestanlık olmak üzere iki ana bölüme ayrıldı (Salih, 2012: 152). Anneleri Catherine de' Medicis egemeliği altında bulunan II. François (1559-1560) ile 9. Charles (1560-1570), küçük krallar geldikten sonra (Fışır, 1962: 178). İslahatçıların davranışları krala karşı daha da sert oldu Guise dükü François, Fransa'ya gidince Huguenotlara saldırıp birçoğunu öldürdü. Bu olaydan sonra din savaşlarını ortaya çıktı (Albatrik ve Nevar, 1982: 135-136).

Ülkede dini savaş çıkınca bütün taraflar ile millet ekonomisi, siyasi ve sosyoloji olanları zarara uğradı. Bu durum 30 yıl sürdü (Marriott, 1948: 118). Binlerce insanın ölmesine sebep oldu, ama ıslahatçılar yoluna devam ettiler ve sonra birkaç haklarını elde ettiler. Örneğin 1568 yılında Saint Germain temeline göre Catherine de' Medicis Huguenotlara dini alanda özgürlük verdi, III. Henry öldükten sonra Huguenotların lideri Henry Navarre tahta geçti. gerçi bu kral Huguenot olarak kalmadı ama Nantes Fermanı'na göre 1598 yılında Huguenotları, siyasi ve dini özgürlüğe kavuşturup Fransa'daki dini savaşa son verdi (Schevill, 1946: 16).

3.2. Reformun Yayılması

16. yüzyılda reform hareketi Avrupa'nın diğer yerlerine de yayıldı. Fransa dışında reform çabaları ve beklentileri birçok yerde ortaya çıktı. Bu yerler tamamen Katolik Kilisesi'nin eli altındaydı ve o yerler reforma çok ihtiyacı olan yerlerdi, Çünkü onlara göre o kızışmanın ve sosyal sıkıntılarının bitirebilern tek şey reformdu. O zamanlarda din en büyük yetkiye sahipti onun için de reformcuların düşünceleri her yerin durumuna göre kendi öz simgesini aldı ve farklı farklı yerlerde, yavaş yavaş kendi gerçek kılıfıyla gerçek bir sosyal ve siyasi hareket gibi yayıldı ve tarihi görevine başladı (Elzeydi, 2009: 433).

3.2.1. İskoçya'da Reform'un Yayılması

İskoçya o zamanlarda bağımsız bir ülke olsa da çok zayıf bir ülkeydi çünkü Fransa ve İngilizlerin elinde feryat ediyordu. O iki ülke her biri bir şekilde kendi öz menfaatları için orada kendi bağlarını sıkılaştırmak istiyorlardı (Koenigsberger ve

Moss, 1969: 280). Bu harekete daha çok milli bir hareket gibi krallara karşı çıktı. Dış el uzatmalara da isyan etti özellikle isyan ettiği yer Fransa'ydı (Ahmet, 2012: 108).

Bu hareket John Knox adlı şahsın elinde yayıldı. 16. yüzyılın ikinci yarısında da kiliselere karşı tavrını belirledi daha sonra bir müddet Fransa'da tutuklandığında, Fransa ve Katolik Kilisesi'ne daha fazla kin kustu. Gün geçtikçe tavırları sertleşiyordu İskoçya'ya döndüğü zaman 1559 yılında, ülkesine Katolik Kilisesi ve Fransa Kralı François'in karısı Mary Stuart'ın elinde acı içinde kıvrandığını gördü. O zamanlarda Fransa ve onun annesinin hükmünde İskoçya'da yönetiliyordu. Ama ona rağmen John Knox hep reformdan yanaydı (Salih, 2012: 165). Onun bu çabaları, bir sene içerisinde İskoçya'nın tamamında reform hareketinin yayılmasına neden oldu. (1590) yılında da Kalvinizm, İskoçya'nın resmi ve ulusal dini oldu (Watts, 1940: 59; Koenigsberger ve Moss, 1969: 281).

3.2.2. İskandinavya Yarımadasında Reform Hareketleri

İsviçre, Norveç ve Danimarka 1379 yılında Kalmar Birliği sayesinde birleşmiştiler. Fakat 16. yüzyılın başlarında bunlardan her biri ayrılmaya çalıştılar hedefleri de bağımsız devletlerini kurmaktı (Ahmet, 2012: 104). Onun için o durumda Protestan inancı bu adımlarını oldukça destekler. O da kilise servetine el koymak, dini adamlarını yakalamak ve kiliseyi yerleştirmekle adım atarlar (Schevill, 1946: 16).

Bu nedenle de reform hareketi kralın desteği ile ortaya çıkar Danimarka Kralı 2. Christian bağımsız olmak için çabalanır. O reformcuların görüşünü destekledi Ondan sonra Kral 1. Fredrick, döneminde de, Kral 1. Christian'ın yolu izlendi fakat iç sıkıntı ve sorunlar reformcuların yolunu kesti (Watts, 1940: 54; Durant, 1969: 235). Fakat Kral 3. Christian, döneminde 1534 -1559 yıllarında Luthercilik resmi din oldu ve kiliseye el konuldu (Marriott, 1948: 93). İsviçre'de de aynı şekilde Kral 1. Gustav Vasa (1423-1460) yıllarında ülkeyi bağımsızlaştırabildi, böylece din adamları reformcuları desteklemeye çalıştılar (Watts, 1940: 55). Daha sonra Protestan inancı, ülkenin resmi mezhebi olarak kabul ve ilan edildi. Böylece 1554 yılında Protestan mezhebi İskandinavya ülkelerinin resmi mezhebi oldu (Marriott, 1948: 94; Turner, 1921: 181).

3.2.3. Reform Hareketinin Avrupa'nın Doğusunda Yayılması

Katolik Kilisesi'nden yüz çevirme ve ona karşı çıkma, Avrupa'nın doğu ülkelerinin tamamına yayılmış böylece şehirli, çiftçiler, burjuva kesimi ve hümanist kültür çevrelerinin tamamı kiliseye karşı çıkmışlardı. Macaristan'da bu hareketin düşünceleri bütün zorluklara rağmen, Erfurt Üniversitesi'nin öğrencileri sayesinde gün geçtikçe daha fazla yayılıyordu. Reform taraftarları da hep çoğalmaktaydı öyle ki 1550 yılı sonrasında Macaristan vatandaşlarının birçoğu Protestan yanlısı idiler. Çoğu Kalvincilerdi. (Ahmet, 2012: 106; Durant , 1969: 241).

Polonya'da her ne kadar Kral 2. Sigismund, 1572-1548 yıllarında yollarını tıkasa bile Protestan, inancı hep yayılmaktaydı, öyle ki 1540 yılında reform isteği bütün ülkeyi sardı ve birçok şehrin idaresine Protestanlar el koydular (Watts, 1940: 54). 1560 yılında reform zihniyeti iyice yayılınca birçok insan Protestanlığa geçti. İtalya, İspanya ve Portekiz ülkelerinde insanlar bu harekete katılmaya hazır. Öyle ki bir çoğu Luther ve Calvin'den daha istekliydiler. Fakat papanın gücü etkisiyle çabaları bireysel kalıyordu ve sosyal bir hareket haline gelemiyorlardı (Schevill, 1946: 287).

Hollanda o zamanlarda İspanya iktidarın bağlı olsa da çok baskı ve zorluk altında geçindikleri için, reform düşünceleri hızla Hollanda'ya kaydı. Holandalılar

kurtarılmak isteği bir hareket gibi 1581 yılından itibaren Calvinci, bir cumhuriyet kurmayı başardılar (Rostam, 2004: 153-154; Flovarz, 2004: 126-127).

3.2.4. İngiltere'de Reformun Yayılması

İngiltere'de Avrupa'nın diğer ülkelerinin tamamen aksine dini reform farklı bir akışla gelişti bazı faktör ve özellik, Kralın kendisini kiliseye ve papaya karşı çıkmasına ve reform yaratımcı sorumluluğunu üstlenmesine neden oldu (Ahmet, 2012: 109) . Bu ülke başka bir çok özelliğe sahip olmak istedi. Örneğin vergilerden kurtulma, ülkenin iç işlerinde bağımsızlık kazandırma ve yabancı ülkelerin elini iç işlerden kesme ve Roma'dan kurtulma başlıca özelliklerdir. Burjuva ve soylular sınıfı da 16. yüzyılın otuzlu yıllarında Kral 8. Henry konuyu değiştirmesini sağladı aslında ilk başta samimi Katolik Krallardan ve reformculara karşı çıkan biriydi. (Toyne, 1971: 105).

Fakat İngiltere kilisesinin, Roma kilisesinden ayrıldığını sezince, kendisi ve Papa 7. Clement, arasındaki sorunu çözmeye çalıştı ve bir fırsat aradı . Sonunda Kralın yanı 8. Henry, Aragonlu Catherine'den ayrılması ve Anne Boleyn ile evlenmesiyle ortaya çıkmıştı (Robinson vd., 1962: 322-323). Daha sonra Kral kiliselerin ayrılmasına karar verdi Anne Boleyn evlendi. Böylece siyasi ve kişiliğini daha üst düzeylere götürdü (Salman, 2004: 99). Kral 8. Henry kendisine karşı çıkanlara şiddetli cevap veriyor onlara çok işkence ediyordu Katoliklileri de özellikle papa yandaşları ve hain olarak görüyordu. (Ranke, 1966: 148-149). Böylelikle Kral 8. Henry, 1536 yılında parlamentoya sunduğu 10 maddelik prensiple Protestalığı uygulamaya başladı. Fakat daha sonra parlamentoya sunduğu 6 maddelik Protesntan prensipini uygulamayınca vazgeçti. (Fışır, 1962: 124). 6. Edward döneminde, Protestanlar fazla güçlendiler (Ahmet, 2012: 112). Fakat Prenses Mary döneminde yani 1553-1558 yıllarında Protestanları avlamaya çalıştılar, özellikle 2. Filip ile Prenses Mary evlendiği zaman 1564-1566 yıllarında 14 yıllık iktidarı süresinde Mary yaklaşık 300 Protestanı ateşte yaktı (Robinson vd.,1962:233) Mary İlizabeth, öldükten sonra da Elizabeth tahta geçti. O Anne Boleyn'in kızıydı Katolikleri avladı ve Protestan'ı destekledi (Ahmet, 2012: 112). Bu çekişme de sürdürüldü. En son parlametonun kararı yeniden gözden geçirmesi 42 maddeden 39 maddeye ilerleyip Katolik ve Protestan karışık prensipini hazırladılar (Trevelyan, 1958: 228-229). 1563 yılında Fransa'nın dini savaşı sırasında insanlar iki bölüme ayrılmıştı. İngiltere'de parlamentonun çıkardığı o 39 madde, kanunda resmi din olarak yayınlandı ve Elizabeth prenses, zamanında Protestan, İngiltere'nin resmi dini oldu (Dan, vd., 1382: 81; Hatum, 1967: 193).

3.3. Fransa'da Din Savaşları (1562-1598)

Reformcuların yayılma çabaları, Cenevre'deki Kalvincilerin faaliyetleri, Fransa'daki soyluların Katolik ve Protestan taraflarından birini tutarak cepheleşmeleri ve nihayet I.François'in ölümünden sonra monarşinin zayıflaması Fransa'yı 1562-1598 Din Savaşları'nın eşiğine getirdi. 1598'deki Nantes Fermanı'na kadar dönem dönem ateşkesler olsa da bir dizi savaş, iç savaş meydana geldi. Din savaşlarına giden süreçte Protestanlar birçok katliama uğradı. Fransa'nın dini savaşı, sekiz tane savaş zincirinden oluşur. Bu savaşlar, Fransız toplumunu sosyal, siyasi ve ekonomik bunalıma sürükledi. Bir milyon Fransızın ölümüne neden oldu. Valois Hanedanı yerine Bourbon Hanedanı'nın monarşinin başına geçmesine neden olan bir süreç yaşandı (Dilmo,2007:470-473).

3.3.1. Din Savaşlarının Ortaya Çıkma Nedenleri

3.3.4.1. Çatışmaların Artması ve Fransa Kralının Zayıflığı

Denebilir ki 1. Fransçois ve 2. Henry devirleri, Valois Hanedanın başındaki Fransa Krallığı'nın en istikrarlı devirleriydi. Anneleri Catherine de' Médicis'in vesayetinde 2. Henry'nin ilkgençlik ve çocukluk çağındaki üç oğlunun idareleri siyasi irade bakımından zayıftı. 2. Henry'nin oğlu 2. Fransçois (1559-1560) tahta çıktığında yaşı daha 16'yı geçmemişti. (Salih, 2012: 209). Ondan sonra gelen kardeşi 9. Charles ise tahta çıktığında henüz on yaşındaydı. Annesi Catherine de' Médicis onun adına resmen bir vesayet almak durumunda kaldı. Üçüncü kardeş 3. Henry (1574-1598) tahta geçtiğinde Fransa, din savaşlarının ortasındaydı. (Salih, 2012: 210; Hırdı, 2005: 172). Bu durum, başta, Valois Hanedanı'ndan sonra Fransa tahtına geçme hakkını elinde tutan Bourbon Hanedanı gibi güçlü diğer soylu aileleri harekete geçirdi ve siyasi güçlerini artırma yoluna sevk etti. Savaş şartları, siyasi erkin yerine askeri bürokrasinin gücünün ve etkisinin artmasını dayatıyordu. Soylular arasındaki çekişmeye ilaveten başta Habsburglar olmak üzere Avrupa siyasetinde yeri olan güçlerin de tehdidi monarşinin elini zayıflatan bir diğer unsur oluyordu. (Bron , 2009: 191).

3.3.4.2. Soylular ve Saray Arasındaki Çekişmeler

16. yüzyılın başlarında Fransa'da birçok soylu aile ellerindeki toprak nispetinde ekonomik ve sarayla ilişkileri nispetinde siyasi güç elde etmiş bulunuyorlardı. Bunların her biri kendi siyasi, maddi çıkarları için egemen oldukları kitlelerin dini yönemleriyle örtüşür bir şekilde tavır geliştiriyorlardı. Din Savaşları'nın ortaya çıkmasında iki ailenin oldukça payı büyüktü: Guise ve Bourbon (Vibir, b. G,1974: 190-194). Guise ailesi Katolik mezhebine bağlıydı ve bağlılığını fanatik bir tavırla sergiliyordu. Kralı, Protestanlara karşı hareket etmeye zorlayan bunların tavrıydı. Elbette bu tavır, aile adına Katolik kesimlerin desteğini almakta büyük işleve sahipti. Ayrıca Kral 1. Fransçois da onların etkisi altında hüküm sürmüştü. Guise dükü Fransçois ve kardeşi Lorraine Kardinali Charles etkisi, 1. Fransçois'in mutemed danışmanlarıydı. (Hırdı, 2005: 171). Bourbon ailesi de Protestanlıları destekliyordu. Bu ailenin tarih boyunca Fransa monarşisinde önemli bir yeri vardı. Protokole göre Valois Hanedanı'ndan kral namzeti çıkmadığı takdirde kraliyet tahtı Bourbon'lara geçiyor. Fransa'nın öteden beri Katolik Kilisesi'nin koruyucusu olmasına rağmen Bourbon aile reisinin ve büyüklerinin fikrinde önemli bir değişiklik oldu. Navarre Kralı Antoine de Bourbon ve kardeşi Conde dükü Louis, aileyi iç savaş hazırlayan en önemli önderler olarak tarihe kaydetti. Nihayet Antoine'nun oğlu 4. Henry adıyla 1598'de tahta geçecektir (After, 1972: 270-275).

3.3.4.3. Dış Müdahaleler

Fransa'nın nüfusu, ekonomik zenginliği, stratejik konumu; Roma-Vatikan Kilisesi üzerinde egemenlik kurma çabasını ve Habsburg'ların idaresindeki İspanya ve Almanya ülkeleriyle savaşları getiriyordu. Denebilir ki Avrupa siyasetinin dengesi tarih boyunca Fransa ve Almanya arasındaki üstünlük mücadelesi üzerinden kurulmuştur. 17. yüzyıla kadar Avrupa siyaset dengesinde kurucu oyuncu olarak yer almayan İngiltere, Protestanları destekliyordu. İngiltere Kraliçesi 1. Elizabeth, rakibi ve Guise ailesiyle akaraba İskoç Kraliçesi Mary Stuart'ın kendi tahtında gözü olduğunun farkındaydı.

Hanedanlar arasındaki akrabalık ve hısımlık bağları, siyaset belirlemede diğer ülkelerin etkisini hesaba katmayı zorunlu hâle getiriyordu. İngiltere'nin Protestan desteğine karşılık Habsburglar, Guise ailesini ve Katolikleri destekliyordu (Murad ve Hasan, 2003: 65). Ayrıca başında Habsburgların bulunduğu İspanya, Fransa'nın İtalyanlardan savaşla aldığı kuzey Navarre'yi almaya çalışıyordu (Kamil, 2009: 129). Bütün bu nedenlerden ötürü Fransa'daki din savaşları diğer Avrupa ülkelerince dikkatle takip ediliyordu (Salih, 2012: 210).

3.3.4.4. Dini Nedenler

Hiç şüphe yok ki din savaşlarının en önemli nedeni Katolik Kilisesi için öngörülen değişim arzusuuydu. İlk başta Katolik Kilisesi'nde değişimler, düzenlemeler ve reformcuların tabiriyle "Kutsal Kitap'ın özüne" dönüş öngörülüyordu. Fakat daha sonra Katolik Kilisesi'nin tepkisi ve reform yanlılarının örgütlenmesi gün geçtikçe cepheleşmeyi artırdı. Bunun sonucu olarak Katolik Kilisesi, karşı-reform ihtiyacı duysa da papanın egemenliğindeki Vatikan dışında yeni kiliselerin kurulması en önemli netice olarak ortaya çıktı. Bu ise Avrupa'daki Ortaçağlar boyunca süren toprak-iktidar-ekonomi örgüsünü köklü bir değişime zorlayan nitelikte bir değişimdi. (Almuhlası, 1997: 166).

Rönesans'la birlikte gelişme zemini bulan Hümanizmin önemli temsilcileri yeni bakış açılarını kilisenin egemenlik kurduğu sahaya da çevirmişlerdi. Özellikle Fransa ve İsviçre'yi köklü bir biçimde etkilemiş olan Calvin, başta bir Hümanistti ve eğitim hayatında Hümanist hocalardan dersler almıştı. Martin Luther, Calvin ve diğer reformcuların itiraz ettikleri önemli konulardan birisi de Katolik Kilisesi'nin elindeki servetin büyük yolsuzluklara neden olmasıydı (Ahmet, 2012: 55). Calvin'in Hristiyanlık görüşleri açık ve sadeydi. Onun görüşleri burjuvazinin, çiftçinin kısaca orta ve alt kesimlerin etrafına toplanmaya uygundu (Elnaşavi, 2011: 336). Calvin'in görüşleri, burjuva ve köylü kesimlerin siyasete müdahil olmasını ve iktidara etki etmesini dinsel görüşler aracılığıyla sağlıyordu. Toprağın ekonomik değeri ticaret karşısında düşüyordu. Bu da ticaretle uğraşan Burjuvazinin elde ettiği ekonomik güçle doğru orantılı olarak iktidara etki etme, yön vermesi için reform yanlısı bu görüşleri desteklemeleri sonucunu getiriyordu (Mişil, 1938: 229-230).

3.3.2. Din Savaşları (1562-1598)

3.3.2.1. Birinci Din Savaşı (1562-1563)

1 Mart 1562 tarihinde François de Guise, Paris'in Wassy bölgesinde yanında 200 silahlı adamı o hâlde av gezisini çıkmıştı. Yolda karşılaştığı kalabalık Protestan grubun ayin yaptığını görünce oldukça fanatik bir kilise yanlısı olan François de Guise, ayin yapan bu insanlara saldırılması emrini verir. Bu emir 50'den fazla Protestanın ölümüne neden olur. Bu vahim olay Wassy Felaketi diye tarih kayıtlarına geçer (Hırdı, 2005: 174).

Yaşanan bu olay, birinci din savaşın oluşumuna zemin hazırlar. İlk ciddi çatışma olarak kabul edilen bu savaş, yaklaşık üç yıl sürdü (Marriott, 1948: 118; Kristin, 1991, 124-125). Böylelikle Huguenotluar ve Katolikler arasındaki çatışma alevlendi. Bunun en önemli sebebi de 1562'in Ocak ayında çıkan fermana yer alan maddelerin bir tanesi Protestanların şehir dışında ayin yapabilmelerine olanak tanıyordu. Bu yüzden François de Guise'in fermana rağmen şehir dışında ayin yapan bir

grubu engellemesi nedeniyle dük, Paris'e döndüğünde kahraman gibi karşılandı ve Huguenotlulara karşı savaşa gireceklerini beyan etti. Her ne kadar Kraliçe Catherine de' Medicis iki taraf arasında barışı sağlamak istese de bunu başaramadı (Mikik, 1980: 252-259). Böylece ilk savaş meydana geldi. Huguenotlular bütün cephelerde yenildiler. İngiltere'nin ekonomi desteği de onlara ulaşmayınca ağır bir yenilgi aldılar. Paris'e yaşattıkları korku ortadan kalkınca kendi bölgelerine çekilmeye mecbur kaldılar (Hrıdı, 2005: 174).

Huguenotluların bu ağır yenilgisinden sonra Navarre Kralı Antoine vefat etti. Onun kardeşi Conde dükü Louis komutayı ele alarak üç askeri birliği savaşa gönderilmek üzere hazırladı. Hedefleri de Orleans ve Lyon şehirlerini tekrar ele geçirmekti. İngiltere Huguenotlulara yardım etmek istedi, ancak Huguenotlar art arda mağlubiyetler aldılar ve Conde dükü Louis yakalandı. Katoliklerin lideri Guise dükü François'in (François de Guise) ölümünden sonra Catherine de' Medicis, Conde düküne barış yapılması konusunda tekliflerde bulundu. Kraliçe, Protestanlara birçok konuda haklar tanınacağı konusunda vaatlerde bulundu. 1563'te hiç kimsenin inançlarından dolayı korkmasının gerek olmadığına, takibata uğramayacağına dair karar çıkardı. Bu hukuki düzenlemeler Huguenotluların lehine olmuştur (Sğaya, 1919: 75). Yine bu süreçte Orleans ve Lyon şehirleri tekrar krala kazandırılır. Bu savaş Fransa halkı üzerinde büyük izler bırakır. Protestanlar, sadece sivil halka değil aynı zamanda birçok kiliseye de zarar vermiştir. Daha sonra Katoliklikler tarafında intikam almak maksadıyla birçok vahim olay gerçekleştirildi. 1563'teki Birinci Savaş'ta Protestanların kiliseleri yıktıkları ile ilgili birçok propaganda yayıldı (Hrıdı, 2005: 174). 1563 yılı sonunda ise barışa yönelik bir anlaşma yapmak istediler fakat Paris parlamentosu, Protestanların bu teklifini reddetti. Daha sonra, Birleşik Krallığın karşı kıyısındaki Le Havre şehri İngiltere'ye bağlandı. Protestan ve Katolik'in anlaşması sonrası Catherine de' Medicis 1564 yılında Kral Charles ile birlikte Fransa'yı dolaştı. İnsanlar, Protestan olsun Katolik olsun onu çok takdir etti ve şükranlarını sundular (Salih, 2012: 212).

3.3.2.2. İkinci Din Savaşı (1567-1568)

Barış sağlandıktan sonra, Fransa, yaklaşık dört sene yeni bir iç savaşla çalkalandı. Nedeni ise bu üç konudan ibaretti. Birincisi: Amboise Beyannamesi, Protestanlar için bir yenilgi olarak değerlendiriliyordu çünkü orada sadece soylulara ayın yapma hakkı tanınıyordu İkincisi: Dış baskılar Üçüncüsü ise, de Conde ve küçük kardeşi Dük Henry de Anjou, arasındaki gerginlikti. Küçük kardeş Henry'nin gözü siyasi iktidarı ele geçirmektedir (Mişil, 1938: 230). Catherine de' Medicis'in ve kız kardeşi Elizabeth İspanya kraliçesiydi. Kraliçe de' Medicis, Margaret'i İspanya Kralı Filip'in oğlu ile evlendirmek istemektedir. Fakat daha sonra İspanya ve Fransa topraklar konusunda anlaşınca Protestan lideri de Conde, bu oluşan durumdan çekindi. Admiral Cologny ile Fransa kralının, İspanya ile yakınlaşmasına engel olunması gerektiği kanısındaydı. Kral 9. Charles'i kaçırmak için bir plan yaptı ama bunu başaramadı. Bu olay doğrudan ikinci bir savaşın meydana gelmesine neden oldu (Hrıdı, 2005: 174).

Fransa'nın ikinci din savaşında dış güçlerin etkisi hayli fazlaydı. İspanya'nın, Protestanlara saldırdıkları esnada savaş meydana geldi. (Şiyuh, 199: 46). Conde Dükü Louis, güç yoluyla kral ailesine yardım etmek istedi fakat bu da Kraliçe Catherine'nin sağlanan barış ve anlaşmadan vazgeçmesine neden oldu. Paris'te birkaç kere taraflar bir araya geldi. Bu durumun meydana gelmesinde Almanya, İsveç ve İspanya'nın etkisi

vardı. Sonuç olarak barış anlaşması Longjumeau Anlaşması olarak 23 Mart 1568 tarihinde imzalandı. Maddeleri, Ambwaz beyannamesi gibiydi (After, 1972: 278).

Lanc anlaşması yeterince barışı sağlayamadı ve Fransa toplumunu dini savaşlardan kurtarmadı çünkü bu anlaşmadan sonra 1568-1570 yılları arasında üçüncü din savaşı meydana geldi. Nedeni de Fransa Kralı'nın Di. Kundy'e, güvenmemesiydi. Bu anlaşma sadece her iki tarafın da güçlerini toplaması için idi. Nitekim Lanc anlaşmasından bir kaç ay sonra Protestanlara saldırı düzenlendi, buna karşılık onlarda 27 Eylül 1568'de Di.Kundy'e'yi yakalamak istediler, fakat çabaları sonuçsuz kaldı. Protestan askeri ve liderleri Laroşil'de toplandılar, bu yerin en önemli özelliği yan tarafı denizdi, deniz bu yeri kalkan gibi koruyordu bu yüzden kolay kolay ele geçirilemiyordu. Bunun dışında Protestanlar İngiltere'den destek bekliyorlardı, Papa'nın yardımıyla Katolik, askeri bir kaç saldırı gerçekleştirdi ama ciddi bir savaş meydana gelmedi, de Conde'nin vefatından sonra da Katolikler lehine olaylar gelişmeye başladı (Salih, 2012: 211).

3.3.2.3. Üçüncü Din Savaşı

Bu savaşta "Laruşil" önemli deniz kalkanıydı ve Protestanlar için önemli bir yerdı, Henry Nagal Antwan kralın oğlu ortaya çıktı. Bu sayede Henry, 4 Protestan liderini belirledi. Ve bu dönemin en önemli özelliği Kulinin başarılarıydı (Hrıdı, 2005: 176). Protestan Huguenotluların bir kaç kazancı ve başarısından sonra Fransa kralı Charli 9, 1470 yılında San Cerman antlaşmasını benimsedi. Bu antlaşmada Protestan haklarına sahip çıkıldı. Ve onların kendi taraftarlarını toplamada serbest olduklarının önü açıldı ve onlara dört önemli yer verildi. Laruşal, Konyak, Montobon, Laşawite (Kristin, 1991: 30).

3.3.2.4. Dördüncü Din Savaşı 1572-1573:

Dördüncü din savaşı Protestan lideri Kulinin öldürülmesi için verilen karardı fakat burada gerçekleşmeyen şey ise Kuli'nin öldürülmesinin gerçekleşmemesi sadece yaralanmasıydı (Bron, 2009: 234). Daha sonra Paris'te Protestanlara yönelik bir kıyımın daha yapılmasına karar verildi, bu kıyımın adı Sant Bartilmi idi. 23 ve 24 Ağustos ayının 1572 tarihinde yapılan bu kıyımda üç bine yakın kişi katledildi. Bu vahim olay diğer bölgelere yayıldı ve katledilenlerin sayısı on bine ulaştı (Şiyuh, 1998: 46; Mişil Ze, 1938: 229). Daha sonra Laroşile saldırdılar. Ama nafileydi Protestanların liderine ve iktidarına güvenleri kalmadı ve çıkarılan her kararın Protestanların aleyhine çıktığını anladılar, Onun için eskinden daha çok ve güçlü bir askeri kuvvetin kurulmasına onay verdiler (Salih, 2012: 212).

Böylelikle yeni askeri güç kurma çalışmaları neticelenir ve en önemli saldırı yapma isteği zaman içinde gerçekleşir, Çünkü lider sürekli Katoliklerden yanaydı. "Guise" ailesinin yardımıyla Kulini milletin hislerini uyandırmada büyük katkısı oldu. İsteği de İspanya'ya bir saldırı gerçekleştirmektı. Bu rüyanın gerçekleşebilmesi için çabaladı ve Fransa'nın yönetiminde İngiltere, Hollanda, Teksas ve Osmanlı Devleti ile kurulan ittifakla" Amiral Kulini" İngiltere ile birlikte 1572 yılında yeni oluşan diplomatik durum yapılan antlaşma ile sağlandı. (Hrıdı, 2005: 172). Protestanlara bağımsızlık verildi. Bu bir nevi Protestan cumhuriyetinin kurulması gibiydi "Laruşil" de kendilerine ait öz mülkiyet yerleri oldu ve 1574 yılında güçleri çoğaldı ve kendilerine özel "Amiral Di- Kundy'e" adında lise açtılar (Ahmet, 2012: 116).

3.3.2. 5. Beşinci Din Savaşı (1574-1576)

Bu savaşlar Fransa'yı yok olmaya sürükledi çünkü bu savaşta her iki tarafta (Kadın, çocuk, özürü, yaşlı) insanları öldürmekte geri kalmadılar. Bu Katolikliklerin ikiye ayrılmasına neden oldu. Bir yandan Guise ailesiyle birlikte Protestanların tamamını yok etmek istediler, diğer yandan da ırkçı Katolikler vardı. Onlar siyasi hedeflerine ulaşmak için dini savaşa yöneldiler ve Guise ailesini imha ettiler (Salih, 2012: 213). 1574 yılında Kral 9. Charles vefat etti. Onun yerine geçecek oğlu yoktu bunun için de kardeşi 3. Henry ismiyle kral oldu. Annesi Catherine de' Médicis ona danışman ve oldu. İktidarın çoğu onun elindeydi. O, Protestanları öldürmeye başladı ve daha önce alınan toprakları da onlardan geri almaya başladı. Bu amaçlar doğrutusunda 1575 yılında "Bizanson" yakınlarında bir savaş meydana geldi ve bu savaşı Katoliklikler kazandı. (Sğaya, 1919: 78-80).

Savaş her ne kadar Katoliklerin lehine sonuçlanmış olsa da, kralın küçük kardeşi antlaşma imzaladı ve bu antlaşmada Protestanlara daha fazla hak tanındı. Böylelikle parlamentonun ayrılmasıyla da birlikte Huguenotlulara karşı verilen kararlardan vazgeçtiler Huguenotlular Sez şehrini ele geçirdiler ve her yerde ayın yapma talepleri kabul edildi. Ama Katoliklikler buna karşı çıktılar. Bu yüzden de altıncı din savaşı meydana geldi (Hrıdi, 2005: 180). Protestanlara verilen haklara karşı çıkan Katoliklerin baş isyancısı 1577 Mayıs ayında altıncı din savaşının meydana gelmesine neden oldu. Savaşı Katoliklikler kazandı ve Laşartıye'yi ele geçirdiler. Daha sonra yapılan ikili görüşmeler sonunda anlaştılar ama Protestanlara daha az hak verildi. Örneğin: ibadetlerini ancak şehrin dışında yapabiliirdlerdi (Şiyuh, 1998: 47). Protestanlar, bu olaylardan tamamen yıkıldılar. Ama hayalleri Kalvinizmi uygulamaktı. O yüzden çabalarına devam ettiler. Savaşa son vermek ve Huguenotlulara hak verilme tek amaçlarıydı (Salih, 2012: 213).

3.3.2.6 Altıncı Din Savaşı (1577)

Katolikler, Pulio Barış Kurallarının hükümlerinin aşırı olduğunu tespit ettiler. Aralarında sağdan Birleşik Ligi'yi kurdular ve savaşa hazırlandılar. Bağlantılar İngiltere'de ve ülkenin kuzey kesiminde önemlidir. Kral, Katolikler, politikacılar ve Protestanlar arasında giderek daha fazla izole göründü. Genel Kurul toplantısı durumun iyileşmesine neden olmadı ve savaş Mayıs 1577'de başladı. Krallığın birliğine katılan politikacılar Kraliyet ordusuna katıldı ve liderleri Francois de Allenson tüm operasyonlara öncülük etti (Green, 1977: 119). Hızlı bir kuşatmanın ardından La Charette kentlerini Mayıs ayında La Loire'a ve Haziran ayında Eswar'da kontrol altına aldı. Poitou'daki Maine Dükü eseri. Protestan doktrin şartları banliyölerindeki bir ülkede sınırlıdır (Turner, 1921: 156).

3.3.2.7. Yedinci Din Savaşı (1479-1580):

Catherine de' Medicis, ülkeyi gezdiğinde halkın tamamına Katoliklere, protestanlara, ailelere ve büyük liderlere baktı. Kral, barışı sağlamak istedi ve aynı yıl içerisinde Tirak antlaşması onun gözetiminde imzalandı (Mişil Ze, 1938: 230). Anlaşma maddeleri içinde on beş yer Protestanların ibadet yeri olarak belirlendi. Fakat altı ay sonra bu antlaşma iptal edildi böylece sekizinci din savaşı meydana geldi (Mik, 1980: 109).

1585-1589'daki sekizinci din savaşında durum iyice karışınca Catherine de' Medicis'in iradesiz oğulları artık ülkeyi yönetemez hale geldiler. İç savaş Guise, Bourbon ve Kral ailesi arasında kızıştı. Bu duruma "Üç Henry Savaşı" olarak adlandırıldı. Guise dükü Henry, Henry Nagar ve Fransa'nın kralı Henry 3 arasında bu iç mesele 1598 yılına kadar sürdü (Salih, 2012: 213-214). Diğer tarafta dış güçlerin bu iç savaşın oluşumuna katkısı fazlaydı, her bir ülke kendi çıkarları doğrultusunda farklı mezhepleri seçıyorlardı. Siyasi evliliklerinde bu savaşlarda rolü azımsanmayacak kadar çoktu, örneğin İspanyada bir sürü savaş meydana geldi (Kamil, 2009: 156), 1587 yılında Kotras savaşı ve Fimuri savaşı ve birbirini yok etme çabaları da fazlalaştı. Fransa toplumunun tamamı bundan çok zarar gördü, fakat öldürölme ve katledilmelerine rağmen Protestanların haklarında ısrarı etmesi onları haklarına kavuşturdu (Elnaşavi, 2011: 337). 3. Henry ölümünden sonra biri yerine geçmeden, hanedan Bourbon ailesi başkanı Henrynin eline geçti ve 1598 yılında Fransa'nın kralı oldu. Böylece yeni bir dönem başlamış oldu. Fransa'nın büyüyüp, İspanya ve Portekiz'in yıkılma dönemi oldu (Şiyuh, 1998: 47; Salih, 2012: 214).

3.3.3. Nantes Fermanı ve Dini Savaşın Sonu

IV. Henry 1698 yılında Nantes şehrinde Nantes Fermanı'nı çıkardı ve bu ferman şehrin kendi adıyla adlandırıldı, Bu kararnamenin Fransa ve İspanya'nın 1598 yılında anlaştıkları antlaşmanın sonunda geldiği açıkça görölmektedir (Hrıdı, 2005: 182). Nantes Fermanı Avrupa'da özgürlük ve dini bağışlama kaynağının güzel bir örneğiydi (Murad ve Hasan, 2003: 66). Her ne kadar ilk başlarda Henry, Protestan mezhebini beğenmemiş olsa da Onun için mezhep değiştirmek çok basit gibi idi, dışmanlarının fazla olduğunu anlayınca kendi ve ülkenin yararı için çoğunluktan yana olmayı seçerek Katolikliğe döndü. Daha sonra Protestanlıklara büyük hak tanıyacağı Nant kararnamesini çıkardı. Bu haklar siyasi, medeni ve dini haklardı (Bron, 2009: 234). Parlamentoda çoğunluk Katolik olduğu için her ne kadar kararname ilk başta yazılmamış olsa da daha sonra yazılması birçok şeyin kurulmasına zemin teşkil etmiştir. Bu kararnamin onaylaması Protestanlıklara saygı göstermek gerektiğini gösterdi, artık onlara da Fransa halkı gibi bakıyordu (Almuhlasi, 1997: 199).

Bu kararnameden sonra Huguenotlular dini ve siyasi bağımsızlıklarını elde ettiler (Bluh, 1988: 32), Nantes Fermanın reformcuları ilgilendiren maddeleri şunlardır:

-Protestanlar kendilerine ait ibadethane açabilecek, herhangi bir müdahaleye uğramaksızın ibadetlerini yapabilecekler.

-Hükümet ve başka hiçbir kuvvet buna müdahil olamaz.

-Protestanlar umumî yerlerde 200 şehir ve 300 kalede dini sloganlarını söyleyebilecekler

-Hükümet Protestanların okullarına maddi destek vermelidir.

-Protestanlar, kendi inanç ve görüşlerine dair yayın yapabileceklerdir.

-Protestanlar bazı adli meseleleri için toplanabilecekler (Kamil, 2009: 147).

-Protestanlar devlet işlerine katılabilirler ve hakları da korunma altına alındı.

-Bağımsız bir şekilde kendi şehirlerine yönelik saldırılara karşılık verebildiler ve kendilerine özel bir askeri güce sahip oldular (Bron, 2009: 235).

-Protestan üyelerinin bütün devlet kademelerine yükselebilecekler.

-Bu dini faaliyetlerini kendi şehirlerinde adliye, kurum ve kuruluşlarından başka yerde yapamazlar ve Paris onlara yasaktır (Flovarz, 2004: 104).

-Her üç senede bir toplanmalarına izin verildi. Askeri rütbelerin yükselmelerine izin verildi. Kendilerine ait özel adliye, ham ve savcılara sahip olabildiler .

-Protestanlıkların çocukları Katolikliklerin çocukları gibi bütün okul, kolej, üniversite ve hastanelere alınabildi (Kamil, 2009: 148).

Bu ferman dini özgürlüğünün başlangıcı olarak tanımlandı. Sekiz sene boyunca bütün bu kararlar uygulandı. Fakat Protestanlar bu fermanlara razı olmadılar çünkü inanç kapsamında onlara verilmemişti, siyaset kapsamında onlara bu kanuna layık görülmişti. Fakat sorun Katolikliklerinde bu fermana razı gelmemeleriydi. Henry'nin düşüncesinde Fransa'da dini bahane ederek savaş olmalıydı, onun görüşüne göre mezhep ayrıcalığı savaşı yaratmamalıydı. Onun içinde onun döneminde Fransa için barış af dönemi olarak bilindi (Salih, 2012: 214).

3.4. Fransa'da Dini Reformun Sonuçları

Daha önce bazı konularda dini reformun Fransa üzerinde iyi ve kötü etkisini dile getirmiştik. İyi tarafı kralın tek taraflı kararlı bir şekilde bir mezhepçiliği değiştirmektir. Daha sonra reformcuların arasında da Protestan mezhebinde farklı olaylar yaşandı. Bu hareket insanın alışmış olduğu sosyal ahlaka karşı çıkmasıydı ve yeniden Avrupa'nın anladığı anlayışın gerçeğine ve bu gerçeğin doğu tarafına ulaşmaktır, onların tek hedefi de zaten bu idi (Guizot, 1924: 220).

3.4.1. Ekonomik Sonuçlar

Bu hareketin kapsamı çerçevesinde gelişen olaylar yakın dönemde Fransa'nın ekonomi durumunu etkiledi. Şöyle ki o ülkenin bütün serveti ve lise reformcuların serveti kral ve yandaşları tarafından yönetiliyordu. Daha sonra bunları satmak veya reaya vermek mülk sahibi ve Burjuvazi kesimiyle paylaşılıyordu. Onun için de ekonomik hayatta büyük değişiklik oldu.

Onlar, ekonomik hayata hizmet edilmesi gerektiğinden yanaydı. Reform hareketinin çıkışı zaten bu hedefi destekliyordu, Onun için dini prensipler ekonomiye hizmet etmekle reformcuların prensipleri arasına girmektedir (Watts, 1940: 55). Fakat buna rağmen bu hareketin işleri bütünüyle ekonomiye hizmet etmiyordu çünkü sınırlarını açmamıştı. Sosyoloji bilim adamı Maks Weberin anlattığına göre: Ahlak bu hareketin prensibidir. Özellikle kalfınlilar sermayederlik ruhuna büyük hizmet ettiler, Calvin davranışlarıyla ekonomik hayatın yeni şekline hizmet etmeye başladı. Sonuç itibari ile Hristiyan dininde Hristiyanlık zihniyeti ve yeni ekonomik hayat birbirine bağlayan ilk işi oldu. (Dunstan, 1962: 163-164). Reformcular çalışmayı destekleyen metinleri canlandırdılar. Bu açıdan da Aziz Pavlus'un olan şu sözünü hatırlattılar, çalışmayı reddeden insan yemekte yememelidir. Bir yandan da rüşvet yemek gün geçtikçe yeni ekonomik hayatın ihtiyacı haline gelmişti (Flovarz, 2004: 105).

Gerçi Calvin'den önce din adamları tarafından şiddetle karşı çıkılmıştı. Onun için ilk olarak Calvin tarafından birçok şekilde yapılmasına izin verildi, daha sonra da sermaye piyasası ilerlemedi. Calvin çok katkı sağlamıştı, borç veren tarafından istenilen rüşveti meşru görüyor alınan bir şeyi yarı ortak mal olarak görüyordu (Elazizi, 2004: 47-48). Ona göre alınan rüşvet mal sahibinin o parayla ev ya da arsa alması gibi bir şeydi. Bu açıdan da şunu dile getirir niçin mal sahibi olan birinin rüşvet almasına izin verilmesin, mal sahibi o arsayı ya da evi raya vermek hakkına sahip değil midir (Şalay, 1991: 69). Örneğin bir adamın geçimini sağlayabilmesi için mecburiyetten verdiği rüşvet gibi (Ahmet, 2012: 133).

Reformun iyi yönleri ve ekonomiye sağladığı büyük desteğe rağmen ölümler, işkenceler, insanların mallarına el koyma v savaşıların artması ekonomiyi de zayıflattı.

Fakat reformcuların istekleri insanların çalışmasından yanaydı. Yani lisede toplanan ve başlama kartı bahanesiyle insanlardan alınan para anlayışına karşıydılar. Fakat reformcular ekonomiyi canlandırdılar, her ne kadar Fransa otuz yıllık savaştan geçmiş olsa da Huguenotlular endüstri ve sermayedarlığın gelişiminin en güzel örnekleriydi (Green, 1958, 210; Turner, 1921: 162).

Calvin faizi meşrulaştırdığı ve Katoliklerin, faizi meşru görmediklerinde Calvinizimin kapitalizmi orta sınıfta yayıldı. Huguenotlar, Fransa'da kapitalizm ve endüstri gelişmesinin en önemli faktörleriydi (Salih, 2011: 289). Bu da orta çağlara göre ters bir durumdu o çağlarda, yoksulluk ile fakirlik insanı tanrıya yaklaştırıyordu, zenginlik ise insanın Tanrıdan uzaklaşma ifadesiydi. Ortaçağlarda yoksulluk ayıp değildi çünkü bu durum Tanrıya tapma ve yaklaşma olarak görölmekteydi. İnsanlar orta çağlarda içinde yaşadığımız dünyaya değil de öbür dünyaya önem verilmedi diye düşünüyordular. Bu da din adamların baskın olmasından kaynaklanmaktaydı, ama Protestanlar bu baskın görüşü değiştirebildiler(Ahmed, 2012: 125). Genellikle çiftçilerin hayatları kötü geçmesine ve manastırlara verdikleri vergilerin azalmasına rağmen hakları azaltmak ve görevleri artırmak üzere bazı yasalar çıktı, daha önce de bahsettiğimiz gibi dini savaşlar maddi zararların artmasına neden oldu, ama bunlara rağmen Fransa'da hoşgörölü içinde yaşayabildiler. Dördüncü Henry'nin Nantes Fermanını çıkardığı vakit Fransa'da dini sorunlar sona erdi ve Protestanlara siyasi faaliyetlere katılma fırsatı verildi (Salih, 2007: 23).

3.4.2. Sosyal Sonuçlar

Dini devrimin etkilediği alanlardan biri de ahlak ve görgüydü. Protestan ile Katolikler mezheplerini korumak ve birbirlerini suçlamak için kanıt gösteriyorlardı. Protestanlar, Katolikleri yalancı gösteriyordu, Katolikler ise Protestanları ülkenin idaresinin yolsuzlukla suçluyorlardı (Salih, 2011: 285).

Bir de dini reformun diğer bir etkisi falcılığın yok etmesiydi. Falcılık, 16. yy. da yeni bir şey değildi, bazı papalar falcılık ve muska işlerine karıştırdı. Katolik kilisesi falcıları ara ara onları cezalandırırdı, ama gün geçtikçe Katolikler falcıların cezasını hafifletti sonra o cezayı tamamıyla kaldırdı. Oysa Protestanlar uzun bir süreye kadar falcıları cezalandırmaya devam ettiler(Ahmed, 2012: 125).

Dini reform, eğitim ve öğretilimi de etkiledi okulların geç açılmasına neden oldu. Dini savaşı döneminde bazı okul ve üniversite kapandı bazıları da askeri saldırıların hedefi oldu. Katolikler Protestanların dini ve bilimsel reform araştırmalarına el koyuyordu. Protestanlar, Katolik lisesinin çoğu gelenek ve göreneklerini reddediyordu dinlerinde milli dil kullanmaya özen gösteriyorlardı, liselerde ve ibadet etmede basit bir tarz kullandılar, üstelik Katolik lisesini, dini işlerini, yönetim tarzını gözden geçirmeyi zorunlu kılan ve reform yapmasını isteyen Protestanlardı oysaki herkes onları reforma karşı duran bir kitle olarak tanıyordu (Al-Ale, 2004: 77).

Reform hareketi, dini yaşamda büyük bir değişiklik yaptı ve dinin dağınık bir yapı haline gelmesine neden oldu. 16. yy.da Katoliklerden birçok dini grup ortaya ıktı. Bunlar kuralların dışına çıkıp Klaven ve Loser'in gibiydi üstelik Katolik, papa ve Protestan lisesine de karşıydılar. Genel bir şekilde lisenin bütün organizasyon sistemine karşıydılar. Onların görüşlerine göre Hristiyanlık da organizasyon, araştırma, öğrenme ve dini görüşler değil de bir hayat tarzı ifade eder. Bunlar, İncil. Hristiyan dininin ve temel ahlakların kaynağıdır diye Calvin ve Loser ile aynı fikirdeydiler ama detaylarda farklı bir görüşleri vardı (Ahmed, 2012: 184).

3.4.2.1. Diyanet

Bu hareketin getirdiği sonuçlardan beri de dini hayat tarzını ve oluşumunu etkilemeseydi. Onla Katolik lisesine karşı çıktılar. Bununla birlikte Katolik ve Protestan dışında birçok din bilim adamı daha ortaya çıktı. Üstelik bunlar Protestanların kendi içlerinde örneğin Calvin ve Luther gibi, daha sonrada birçok radikal gurup ortaya çıktı (Ahmet, 2012: 134).

Reform hareketi dini hayatın yapısını, inancını, anlayışını değiştirdi. Bu aynı zamanda reform isteyenlerin büyük oran da bu yolda kurban gittiler, Örneğin Calvinin kararıyla 1540-1552 yılları arasında İsviçre’de 60 kişi asıldı (Almuhlası, 1997: 193). Nitekim sirgintsin yakılması o da Calvinin kararıydı, Onun için reformcuların yaptığı şey lise iktidarını incil iktidarıyla değiştirmek istedikleri vardı (Hayes ve Cole, 1958: 36). Böylece Katolik ve Protestanlar kendilerine karşı çıkanlara çocuk, kadın, yaşlı demeden katlettiler. İnsanların servetine zorla el koydular, Fransa’da Avrupa’nın diğer ülkelerine göre din kıtlık anlayışı çok daha fazlaydı (Ahmet, 2012: 137). Fakat Nates kararı çıktıktan sonra Huguenotlular çok fazla hakka sahip oldular, bu dini alanda kendini göstermede de farklı sosyal alanda serbestlik kazandılar (Salih, 2011: 285).

2. Kültür ve Bilim Özgürlüğü

Özgürlük, Ortaçağların zincirlerinden kurtulmaktı. Bunu başaranda reformur. Bu sayede akıl ve bilim dallarına çok önem verildi. Calvin göre akıl Allah’ın gerçek yüz şeklidir (Burke, 1969: 59-62).

Protestan ülkelerinde Katolik ülkelere göre daha önceden akıl ve zihniyet özgürlüğü beynin açılması ve bilim aktivitelerine ilham oldu. (Guizot, 924: 224). Tarih konusu bu hareketin sonuçlarını kapsayan marifetli konulardandır. Çünkü reform kaynaklara çok önem verdi ve araştırma aşamaları yaptığı için zaten incili de buldu çünkü incil tarih kaynaklarından çıkarıldı. Daha sonra birçok okul açıldı bilim, felsefe, bireysel özgürlük dallarına çok önem verildi. Calvinin kendisi klasik bilim kitaplarını okumayı çok severdi (Murad ve Hasan, 2003: 60).

4. Sosyal

Reformcular gerçekten örfi geleneklerine bağlı ve batıl inanç anlayışını yıkmamaya çalıştılar. Fakat toplumun alışılmış kesimi de bu durumdan kötü etkilendi çünkü o zamanda herkes kendini doğru biliyordu ve kimsenin görüşünü kabul etmiyordu. Calvin da geleceğe dair korkularını anlatır ve şöyle der: Meğer Allah’ın kendisi yeryüzüne inerse o zaman büyük bir zülüm yoldadır diye belirtir (Durant, 1972: 206-207).

Bunun dışında reformcuların yanında birçok şeyin yasaklanması normal bir şeydi, Örneğin Calvin meşru cinsel ilişkisini normal karşılar ve kutsal bilir, Ona göre kutsal kitabın hiç bir yerinde bu şey yasaklanmamış (Barındar, 2001: 293-294). Böylece Protestan ülkelerinde evlilik gizliliği kalmadı, yedi sır gibi evlilik kutsallık kazandı. Daha sonra da din adamlarının elinde kalmayıp devletin eline geçti (Durant, 1972: 200).

5. Eğitim ve Sanat

Reformcular eğitim alanına çok önem verirlerdi. Fransa’da zaten kültür, bilim merkezin canlı örneği gibiydi. Paris Üniversitesi ve daha birçok üniversite, içinde

reformcuların çalıştığı bu iddiayı doğrular niteliktedir. Calvin eğitmeye çok önem verirdi. Ve taraftarların, okul, üniversite açınlar diye desteklemiştir (Elraşid, 2002: 272). Onun dışında zaten Fransa sanat ülkesiydi. Calvin da bu alanda etkisini gösterir. Örneğin kendisi şöyle der: Heykelleri haram edecek kadar sıkı biri değilim, çünkü heykel dikmek ve bu için sanatı Tanrıdan gelmedi (Durant, 1964: 63).

Ana dillere çok önem verildi. Bu alanda Calvin büyük rol oynamıştı. Örneğin Hristiyan dininin dalları Fransızca yazılmıştır, Calvin, on altıncı yüzyılda, şiir ve edebiyat konusunda etkisini göstererek büyük Fransa da dil bilim adamı oldu, (Trabşi, 1987: 472).

3.4.3. Siyasi Sonuçlar

Katolik kilisesi, papaları, tanrının yeryüzünde temsilcileri oldukları bahanesiyle, Ortaçağlarda kendilerini dünya saltanatının ve iktidarının kaynağı olarak görüyorlardı. Bu içsel bağlantıyla da hem dini hem de siyasi iktidarına el koymuşlardı. Reformcular kiliseye karşı çıkıp ona saldırınca ve papayı reddedince, siyasi bir alana evrilir. Her ne kadar Fransa'da iktidar kralın elinde olsa bile, onlar da kendilerini krallık içinde kendilerini üst düzey bir mevkie görüyorlardı (Ahmet, 2012: 160).

Fransa'nın Protestanları krala karşı desteklemeleri zaten dini reform yüzünden gerçekleşti. Guise ve Bourbon ailesi arasında gerginlik oluşması zaten siyasi içerikli bir olaydır (Fışır, 1962: 178-180).

Bunun yanı sıra bu hareketin olaylarıyla birçok siyasi düşünce filizlendi. Daha sonra sosyal gelişmeler bunu kanıtlamaktadır. Onlarda demokratik düşünce birçok siyasi bilim adamına göre bu hareketin olaylarıyla dini reform gelişmiştir ve bireysel özgürlük düşüncesi, liberal ve medeni kanunlar da bu çemberin içinde yer alır. Bütün bunlar demokrasinin öğeleriydi (Bedevi, 1961: 261-262). Her ne kadar Calvin iktidara uymayı taraftarlarından istese de bu iktidar hain ve yolsuzluk içindeydi, sivil insanların değil (Sabayn, 1971: 497). Bu açıdan da reformcuların savunucuları, gerçek bir iktidarın oluşumuna neden oldu. Örneğin Calvin dünya iktidarına uymayı dini bir görenek olarak algılar, herhangi bir ba kaldırış veya bir isyan, eğer anladıklarının aksine kral yolsuzlukla suçlanıyorsa veya adil değilse bunu Tanrı'nın emrinden çıkmış gibi görmektedir (Ahmet, 2012: 165).

Değişiklikler uzun bir süre toplumun birçok kesimi için ortak bir devlet etrafında toplanması, güçlü bir kralın varlığı etrafında toplanması ile ilgiliydi. (Kamal, 1970: 99). Katolik ülkelerinde ülkenin birlik ve beraberliği için krallar, çoğunluğunun benimsediği dini o da benimserdi. Böylece reformcular, krala karşı gücünü en etkin şekilde onun üzerinde hissetmeyi başarmışlardı. Reformcular, gerginliklerin ve çekişmelerin Fransa'nın birliğini bozabileceği konusu onları çok korkutuyordu. Bunun olmaması içinde güçlü bir krala ihtiyaç vardı. (Trabşi, 1987: 653). Buradan da ilahi güçler anlayışı din adamlarına verilmiş gibi çıkan asılsız yalanların önüne geçildi.

Siyasi yönelimler Fransa'nın dini reform sonuçlarını etkilemiş ve araştırma mahkemesinin kurulmasına neden oldu. Kral, Papa III. Pol, 1542 yılında "araştırma mahkemesinin"² kurulmasına karar verdi (Hrıdı, 2005: 205). Roma'da araştırma

² Araştırma mahkemeleri: Orta çağlardan önce Avrupa tarihinin en çirkin ve kara sayfasıydı inceleme mahkemesi on üçüncü yüzyılın başlangıcında 1233 yılında Hristiyanların birinci imparatoru ile papa (IX. Grigor) kararıyla kuruldu. Sonra 15-16 çağlarda zirveye vardı ve tüm Avrupa'daki Hristiyan ülkelerinde yayıldı. Bu mahkeme de suçluları cezalandırmak ve Hristiyan dinini korumak içindi. Cezalar da: yakmak, acıtmak, tırnak çekmek ve yeme içme yasağı ve vb. oluşuyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz: bir grup yazar, orta çağlar araştırma mahkemesi Fransa devrimi 1789, s. ⁵¹⁻⁶³

mahkemesinin üyeleri: Rahiplerden oluşuyordu, yaptıkları suçları itifâr etmek için en acımasız şekilde zanlı ve suçluları cezalandırırdı. Fransa'da reformculara Higot denirdi ve bunlar Fransa'da araştırma mahkemesine karşı çıkıyorlardı çoğu şehirde oturanlardı: Toloz Abe, Nabon, Karkason, ama Phlip araştırma mahkemesine el koyup yetkilerini azaltabildi. Naplion döneminde 1808 yılında tamamıyla araştırma mahkemelerine son verildi (Salih, 2011: 282).

Protestanlara karşı çıkmak için Basuiler grubu kuruldu. Basuiler grubu da Agnatius Liola³ tarafından kuruldu Katolikleri korumak ve onlara yardımcı olmaktan önemli bir rolü vardı. Katoliklerin çoğu bu grubun etrafında toplandı ve Hristiyan uğruna savaşmaya karar verdiler. Daha sonra papa ile yetkisini koruyan Hristiyanlar adına bir parti kurular, bunlar dini savaş sırasında Huguenotlara karşı birçok bölgede etkili propaganda yaptılar (Ahmet, 2012: 167).

Katolik ile Protestanlar arasındaki sorunlar nedeniyle özellikle 1562-1598 yılları arasındaki gelişen dini-siyasi olaylar Fransa'da sürekli bir iç savaşın oluşmasına sebebiyet verdi. Bunun için ülke maddi olarak büyük zararlara uğradı ve gelişmedi (Nıvar ve Batrık, 1982: 136).

---

³ Agna Tius Liula: 1491-1556 m. İspanya ordusunun bir askeri idi, bu sırada İspanya da Fransa'ya karşı savaşan imparator V. Charls idi, Agna Tius savaşa katıldı ve yaralandı. Yararlı olduğu dönemde sürekli okudu, sonra hayatını, Hristiyanlığa adamaya karar verdi. Bu yüzden kendini geliştirmeye çalıştı ve Paris Üniversitesine gitti klasik felsefe ile Lahut'u okumaya başladı. Orada birkaç kültürlü kişiyle tanıştı. 1534 yılında Yasui grubunun kurucusu olarak bilinir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Muhammed Muhammed Salih, Avrupa Tarihi Rönesans döneminden Fransa Devrimine kadar, s.²⁷⁴.

SONUÇ

XVI. yüzyılda Fransa'da reform hareketinden bahseden bu tezin sonucunda Fransa halkının birkaç yanı ortaya çıktı. Bunlardan bir tanesi din adamlarıdır. Din adamları dini yetkiye sahip olmalarına rağmen siyasi ve ekonomik yetkileri de vardı. Fransa'da din adamlarının atanması kralın elinde olduğu için din adamlarının yetkisi diğer yerlere göre daha azdır. Fransa halkının çoğunun Katolik olması sebebiyle Fransa'da reform yapmak Katolik Kilisesi'nde reform yapmayı ve din adamlarına karşı çıkmayı gerektiriyordu. Bu yüzden Fransa dini reform hareketinden diğer ülkelere göre daha çok zarar gördü. Reformcuların çabaları ve özellikle Fransız reformcu Calvin sayesinde Fransa'da büyük değişiklikler yapıldı. Calvin'in görüşleri çok sadeydi, insanlar kolayca anlıyordu. Bu yüzden yoksul çiftçi, soylu ve düşünür insanları etrafında topladı. Dinden bahsetmeden reformdan bahsetmenin bilimsel bir çalışma ortaya çıkmayacağı sonucuna vardık.

Reformcuların çabalarıyla kilisenin zulmünü ortadan kaldırdığını unutmamamız gerek ve Fransa'da hanedanların kendi çıkarları için dini kullandıkları çok açık bir gerçektir. Özellikle Buorbon hanedanının Protestan olması ve bu hanedanın etrafında gelişen olaylar Fransa'da iç çekişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Reform hareketinin kötü yönleri olmasına rağmen iyi yönleri de vardı. Örneğin; otuz yıl süren iç savaş Fransa halkını derin bir buhrandan kurtardı ve bu hareketin etkisiyle Fransız Devrimi'nin ortaya çıkmasına vesile oldu.

Bu tezde, dini reform hareketinin; Fransa'nın ekonomik, sosyal ve siyasi bütün alanlarını kapsadığı sonucuna vardık. Daha önce insanlar düşünerek değil de din adamlarına güvenerek işlerini yaptıkları için bu hareket düşünceleri her alanda etkilemiştir.

Fransa'da dini reform hareketi ortaya çıktığı zaman Fransızlar onu hemen kolayca kabul etmedi, bunun nedenlerinden bir tanesi de Katolik oldukları için karşı çıkmalarıdır. Otuz yıllık süren savaş da bu durumu ispatlamaktadır. Reformdan bahsedenleri aşağılarda görüyorlar ve onların Fransa'nın eski din ve dedelerinin yolundan saptıklarını düşünüyorlardı. İngiltere'de Martin Luther'den dolayı reformculuk yayıldıktan sonra reformculuk Fransa'da da ortaya çıktı. Daha önce kilise, papa ve din adamlarının yolsuzluklarından bahsedilmişti. Buna rağmen dine bağlı olanlar, bilim adamlarının bilgi ve incelemelerine karşı olma eleştirisi yaptılar. Buradaki amaçları onları düşünce görüşlerinden vazgeçirmektir.

Ayrıca, dinin sadece batılı toplumları etkilediği rolü değil de diğer toplumları da etkilediği ortaya çıkmıştır. Üstelik mezhepler arasındaki farklılık yüzünden insan öldürme görüşünü ortadan kaldırdı. Tarih boyunca din adına insanlar şiddete uğrayıp mülkleri ellerinden alındıklarını anladılar. Şimdi ise Fransızlar'da insan insana çok değer verir ve herhangi bir sebepten dolayı insanlar şiddete uğramazlar. Bütün Fransız'da otuz yıl süren din savaşı tarihin bir kara lekesi olarak bilinir ve bu yüzden Fransızlar bir daha böyle bir hataya düşmemek için büyük bir önem sarfederler.

Fransa, asilleri öyle bir hale getirdi ki reformdan beş yüzyıl sonra asiller şiddete karşı savaş başlatmış ve hangi din adamı olursa olsun şiddeti büyük bir tehlike olarak görmüştür. Ayrıca, Fransa din ve mezhep adına yapılan savaşı da büyük bir tehlike olarak görmektedir. Şimdi laik bir sistem yaşanan Fransa'da vatandaşların tümü eşittir. Martin Luther, John Calvin ve Zwingli; İngiltere, Fransa ve İsviçre'de reform hareketine önderlik yapıp tarihe karıştı ve onlara tarih öncüleri gibi bakıldı. Çünkü onlar papa ile kilisenin kötü yetkilerine son verdikleri için, bir daha hiç kimse onların seviyesine ulaşamaz.

Ayrıca; Hristiyanlara, İsa ve Tanrı'ya ulaşmak için kilise ve papalara gerek olmadığını öğretiler. Aynı zamanda papaların küfür bildikleri İncil'in tercümesini birkaç dilde gerçekleştirdiler.

Araştırmamızdan elde ettiğimiz sonuçlardan biri: Fransa'da Protestanların çoğu zenginler ve derebeyleriydi. Bu yüzden kralın yetkisinin güçlü olmasıyla onların çıkarları tehlikeye düştüğü için kraldan vazgeçip reformculara yardım etmesidir.

Reformun başka bir amacı da, yetkililer menfaatları için dini kullanmasıdır. Çünkü yetkililer işine gelen mezheplere yanlı oldukları için Fransa kralları bazen Katolik bazen de Protestan olurlardı ya da diğer ülkelere yardım etmek veya onlara karşı çıkmak için mezhep değiştirirlerdi. Kendilerine ait kiliseleri vardı. Kilise açmakta ki amaçları hem dinî hem de siyâsî yetkiye sahip olmaktı. Birde hangi mezhepte daha çoksa insan varsa yetkilerini geliştirmek için onu seçerlerdi. Başka bir sonuç da: Okul ve üniversitelerin reform hareketinin ve görüşlerinin yayılmasında önemli bir rolü vardı. John Calvin üniversitede Martin Luther'in görüşlerinden etkilendi ve üzerinde çok büyük etkisi oldu. Sonra Fransa ve İsviçre'de görüşlerini yaymak için reformculara önderlik yaptı ve o zaman insanların zekâsını gördü. Savaş halinde olmalarına rağmen bilim ve kültürde ileri seviyededirler. Örneğin: Montisko ve Müller gibi onlarca kültürlü insanlar ortaya çıktı; yazılarıyla büyük bir devrim yaptılar ve sadece Fransa'yı değil bütün dünyayı etkilediler. Fransa halkı onlarla övünür ve onların dünyaya getirdikleri demokrasiyle gurur duyarlar.

KAYNAKÇA

- ABDULMUSTAFA, Abdulcabar, A. , 1982. El-fir el-siyasi el-vasat ve el-hadis, min matbaut vezarat talim elali ve elbahis el ilmi, Camiat Musul, 318 s.
- ABU ŞARİH, Şahr Zib Abu şarih , 2004. Muessa el-adyan ve mutakadat, dar el-safa lilnaşır ve eltavzi , Aman , 270 s.
- AFTER , Mnuga A., 1972. Tesştrorya Fransa, tom 1, Moskova, 209 s.
- AHMET, Saman Hüseyin Ahmet, 2012. Rahandekani reformi ayini le Avrupa, aburi, komalayati, slbi, çaphanay moryani, Hawler, 200 s.
- ALBATRİK ve NEVAR, Abduhamit Albatrik ve Abdulaziz Nevar ,1982. El-tarih avrupi hadis, in asır el-nahza ila avahir el-kurun elsamin aşar , dar fıkır el-arabi, .
- ALHAFANİ, Abdulmunum Al-hafani ,1999. muasa felsefe ve el-felasifa , Cilt:2, 2.baskı , dar madbuli lilnaşır, Kahira , 187 s.
- ALHASAB, Fazıl Al-hasab, 1987. El-tarih iktisadi , Cilt:2, Bağdad, 114 s.
- A-LMUHLASİ, Mansur Almuhlasi, 1997. El-kenise abr eltarih, kliyet elfelsefe ve ellehut, Bağdad, 262 s.
- _____ Al-muhlasi , 2000 . Muasa edyan fi el ilim” dar kreybs inter naşınal,1.baskı, Maktabat el- Usra, Kahira, 221 s.
- AVUZ, Remsis, A., 1997. El-had fi el-arap , Sina lilnaşır muesese intişar Arabi, Beyrut, 145 s.
- BARINDAR, Cifri Barındar, 2001. El-cinis fi edyan el-alam, dar el-kelime lilnaşır ve el-tavzi ve el-tiba, Dimaşk , 277 s.
- BARRACLOUGH, Geoffery, B., 1968. The Medieval Papacy, London, 318 s.
- BEDEVİ, Muhammet, T., B., 1965. Usul ulum elsiyasiye – Dirasat menheciye, 2.baskı, el maktab mısri el-hadis liltiba ve el-naşır, kahire, 332 s.
- _____ Bedevi, 1924. Muhtasar tarih Almaniyeye mundu akdam ezmene ila nşub elharib el-avrupiyeye el-kubra , Çev: idara elhilal, 2.baskı, matbat hilal, Mısır, 292 s.
- BEDEVİ, Servet, B., 1961. El nazmi siyasiye, tatavur el-fir el-siyasi ve el-nazariye el-amaa lil nazım el-siyase, Cilt:1, Dar nahza al Arabiye , Beyrut , 350 s.
- BELL, G., K., A. Bell, 1942. The English Church, United ngdom, London. p. 500.
- BEYRUT, C. 1984. Huriye el fir, Çev: Muhammet Abduelaziz İshak , El-cene El-kahire liltailif ve elnaşır, Alkahire, 304 s.
- BLUH, Ernest bluh, 2004. Felsefe asır nehza tercume ve takadum şruh elyas markas, Dar El-haka, Beyrut, 260 S.
- FOREMAN, j.b., 1976. Collins Double Book, Dictionary and Encyclopedia, Published by the Literary press ,Glassgow, Scotland, p. 550.
- BRISACH, Ernst Brisach, 1973. Renaissance Europe 1300-1517, Published by Macmillan, New York, p. 456.
- BRON, Civri Bron , 2009. Puhtay meyjuy Avrupa le konava ta amro serdemi kon-sedekani anvrast- serdemi nuy, Çev: Nihat Celal H., Navandi roşinbiri, 220 s.
- BRUDİL, Fırnan Brudıl, 2000. Haviye faransa elnas ve eşya , Çev: Başır elsabai , Cilt:2, Kahire, 345 s.
- BURKE, Peter Burke, 1969. The Renaissance Sense of the Past, London, p. 154.
- CUVANNA, Ağlit , C., 1972. İstivah ey disyoniğ di gyđ golijriv. Paris, p. 188.
- DAVIS, R. H. C. Davis, 1970. A History of Medieval. From Constantine to Saint Louis, Third Eition, London, 476 s.
- DURANT, W., J., 2001. Kısar el-Hezarat, Çev: Muhemmed Bıdran, Cilt: 2. 3. 4. 5. 6. 8., Mıktabit el-Usra, Kahira, 1650 s.
- DILMAS, K., 1982. Tarih el-Hezara el-Avrupiya, Çev: Tofik Vehbi, Mınşurat A’ivedat, 2. baskı, Beyrut, 535 s.

- DUNSTAN, J. Leslic, 1962. Protestantism, First Editon ,Published by Geroge Braziller, New York, p. 175.
- ELAZIZI, Abdulfatah ,E., 2004. Tahrim el-raba fil islam ve el-diyaneteyin el-yahut ve el-masihiye , dar furkan lilnaşır ve el-tavzi, Aman , 245 s.
- ELMALAH, Haşim Yahya, 2012. Dervazeyek le felsefey meju, elektronikani şikariyele feransay meju , Çev: Devan Hasan, çaphanay rojhalat, Erbil, 354 s.
- ELMUŞVAHİ, Abdullah ,, 1982. Mavf islam ve elkanise min elilim , maktabat el-manar, Elurdin, 180 s.
- ELNAŞAVİ , Abdulaziz Muhammet , 2011. Avrupa matla fi el-usur el-hadise, maktabat el-enhilva mısıriye, Kahira, 253 s.
- ELRAŞİD, Abdullah Zahi , 2002. Tarih e-İterbiye , Dar vail lilnaşır ve el-tavzi, Aman ,254 s.
- _____, Elraşid, 1982. Arz tarihi İktisadi, Camiat batris lomumba lil sadaka beyn lişup, maktaba liltahrir, Bağdat , 102 s.
- ELTAVİL, Tovik , E., 1991. Kısa El-aztihad el-dini fi el-masihiye ve el-islam , el-zahra li illam el Arabi, Kahire, 286 s.
- ELZEYDİ, Mufid ,E., 2009. El-tarih avrupi el-hadis vel el-muasır, Darelnaşır el-sama, Aman, 332 s.
- FARHAN, Vefa, F., 2004. Muvasa edyan El-diyana masihiye kasolik- elersoziks-elbrotistant- elmuvarana, Dar yusuf, Beyrut, 382 s.
- FIŞIR, H. A., 1962. Usul tarih el-avrupi el hadis min mahza el-avrupiye ila savre el-faransiye, Çev: Zeynep İsmet R. ve Ahmet Abdulrahman , Muraca Ahmet İzet A. , Dar el-muariz bimısır, Kahire, 308 s.
- FİNSİT, Endur , F., 1997. Nazariyat el-davle, Çev: Malik Abu Şahyud vd., Dar elcil, Beyrut , 350 s.
- FLOVARZ, Sara , F., 2004. Riform, Çev: Abubar Hoşnav, Slieymani, 205 s.
- GOTTSCALK and LACH, Louis G. and Donald L., 1951. Europe and the Modern World, Universtiy of Chicago library, New York, 250 s.
- GRANT, A.,J., 1941. Outline of Europe History, Vol.1, Toronto,180 s.
- GREEN, V., H., H., 1977. Renaissance and Reformation. A Survey of European History between 1450 and 1600, 2nd Edition, Arnold, London, p. 345 .
- GREEN, V. H. H., Webster, 1966. Third New International Dictionary of the English Language Unabridged, A Merriam – Webster, Vol. 2, Merriam Company,U.S.A, p. 458 .
- GUIZOT, F., G., 1924. The History of Civilization in Europe , LTD , London, p. 290.
- HALE and OTHERA, J. R Hale and Others, 1965. Europe in the Late Middle Ages ,London, p. 260.
- HRİDİ, Salah Ahmet, 2005. Tarih Avrupa el-hadis, dar el-vafa- eskenderiye , 345 s.
- HASSLL, Arthur Hassll, 1925. European History. Chronologically Arranged 476-1920, Macmillan and Co., London , p. 290.
- HATUM, Nuradin H., 1967., Tarih asır el-vasat fi Avrupa, Cilt:1., Dar el-fıkır, Dimaşk, 254 s.
- HAY, Denys ,H.,1968. The Italian Renaissance in its Historical Background, Cambridg, p. 215.
- _____,1971. Europe in the Fourteenth and Fifteenth Century, 4th Impression, Longman, London, p. 322.
- HAYES and COLE, J.H Carlton and Charles Woolsey, 1958. History of Europe Since 1500, 3rd Edition, the Macmillan Company, New York, p. 367.

- _____, 1948. A political and Cultural History of Modern Europe 1500-1830, Vol. 1, New York, HERBERT Heaton, Economic History of Europe, Harper and Brothers, New York, p. 287.
- HESİ, C., , 1997. El-alem el-bizanti, Çev: Rafit Abduhamit , Ayn lildirasat ve buhüs el-insaniye, 270 s.
- HOLLISTER, C. Warren, 1968. Medievall Europe. A Short History, 2nd Edition, I N C, New York, p. 390.
- HUYZİNCA, Yuhan H., 1972. İlam ve afkar. Nazarat fi tarih sakafi, Çev: Abdulaziz Tavik Cavit , el-hayine el-mısriya lil tap, kahire, 250 s.
- JASSEN, Johannes J., 1900. History of German People at the Close of the Middle Ages, Translate from German A.M Christe, Vol. 4, Kegan Paul, Trench, Trubner and Co. LTD. Drden Hause, London, p. 379.
- KAMAL, Abdulkarim Ahmet , 1970. Al-kavmiye ve mezhab siyasiye , El-bie mısriye ama lilteluf ve naşır , kahire , 189 s.
- KARLAYIL, Tomas K., 1990. El abtal, Dar el-tab el-rabi, Beyrut, 154 s.
- KELLET, E., E, 1954. A Short History of Religions, Victor Gollancz LTD, London, 190 s.
- KERİM , Yüsuf K., 2001. Tarih el-felsefe avrupiye fi el-asır el-vasit, Dar el-maruf bi mısır, kahire , 200 s.
- RAMB C. ve CAKUB a., 1965. Turas el-usur el-vesati, Çev: Muhammet Bedran ve Muhammet Mustafa Ziyadet, Cilt:1. , müesese sicil elarab, 342 s.
- KİMİ, Can K., 1994. Delil ile kırat tarih el-kenise, Çev: Eyip Ze Fıransiskani ve Ahurun, Dar el muşruk, Beyrut, 277 s.
- KOENIGSBERGER and MOSS, H.G and George L., 1969. Europe in the sixteenth Century, 2nd Impression, London , p. 290.
- KAMİL, Ali , 2009. Sedekani navrast dadgakani pişnin şorşi faransi 1789, vergiran Havraman Vurya Kani, çaphanay karo, 307 s.
- KOREK, Cims A., 2013. Sadekani barayiy navrast, Çev: Ali Budaği, çaphanay vazarati roşnibiri, Hewler, 215 s.
- KRİSTİN, Ulifi K., 1991. İyon gifolovison sambolik, Paris, p.155.
- KUBE, İbrahim k., 1973. Dirasat fi el-tarih el-iktisadi v el-fikr el-iktisadi, Cilt:1., El taba saniya, 197 s.
- LAWRENCE, D. H, 1971. Movements in European History, Oxford University Press, New York, 298 s..
- LEACH, Katherine L., 1991. The German Reformation, Macmillan, London, p. 308.
- LEE, Stephen J. Lee, 1986. Aspects of European History 1494-1789, 2nd Edition, New York, p. 423.
- LINDSAY, Thomas , 1953. A History of Reformation, 2nd Edition, New York, p. 205.
- MANZUR , İbin Manzur, 2003. Lisan alarap, Dar el-hadis , kahire, 277 s.
- MARRIOTT, J., A., R. Marriott, 1948. The Evolution of Modern Europe 1453-1939, 3rd Edition, Methuena Co. LTD., London, p. 343.
- MİĞAYİRİ , Mazın , 2004. Mavsua el-akadid ve el-dyan , Dar el-rzvanb , Halep, 438 s.
- MINVA , Corc , 2005. El-kenise ve ilim tarih el-saraa beyn el-dini vel akıl ilmi , Çev: Mmuris Celal, el-ahali liltiba ve naşır ve tavzi , Suriy, 302 s.
- MİKİK , Piğ Mik, li ğ diy golijyon, Paris, p. 166.
- MUNRO and SONTAG, Dana Carlton and Raymond James, 1928. The Middle Ages 359-1500, London, p. 220.

- MURAD ve HASAN , Halil Ali ve Csim Muhammet, 2003. Dirasat fi el-tarih avrupi el-hadis muasir, vazarat el-talim el-ali ve bahis el-ilmi, camiat musul, 409 s.
- MUSİ ,Selamat ,1959. Hüriye el-fir ve bataluha fi el-tarih , muzeyede ve munha , el-tabaa salise , dar alam , lilmalayin, Beyrut, 343 s.
- MUZHİR , Kamal ,1979. El-nahza , manşurat vazarat sakafa ve fnun , Bağdat ,280 s.
- _____, 1996. Muhazarat fil tarih Avrupa el-hadis , mahad liltab. 109 s.
- PALMER, R.R, 2002. A.History of the Modern World to 1815, U.S.A., p. 450.
- PIRENNA, Henri P., 1953. Economic and Social History of Medieval Europe, 5th Impression, London, p. 290.
- RAMAZAN, Abduazim R. ,1997. Tarih Avrupa ve alamu el-hadis min zuhur el-burcavaziye elavrupiye ile harb el-barid , min zuhur el-burcavaziye ile el-savret faransiye, Cilt:1., El-heya el-mısıriya el-ama el-tap , kahire, 406 s.
- RANKE, Leopold Van, 1966. A History of England. Principally in the Seventeenth Century, Vol.1, A. S Press, INC. New York, p. 396.
- ROBINSON, James Harvey vd. , 1962. A General History of Europe from the Origins of Civilization to Present Time, Ginn and Company, New York, p. 380.
- ROSTAM ,Sad R. , 2004. El-fark ve el-mazhab el-masahiye munzu zuhur el-islam ve hatta el-yavum , Dirasat tarihiye diniye siyasiye ictimaiye , el-eveul lilnaşır ve el-tavzi, Dimaşk , 254 s.
- RSİL, Brtran R., 1989. Tarih el-felsefe el-Arabiye, felsefe Kasoliye , Çev: Ze Necip Mahmud , 206 s.
- SABAYN, Corc S., 1971. Tatavur el-fikri el-siyasi, tabu el-salis , Çev: Raşid El-baravi, Dar el-mararuf bil iştirak ma muasese franklin, Kahire, 330 s.
- SAHFAN, Hasan Şihata , 1959. El-mucaz fi el-tarih el-hazari ve sakafa , maktaba nahza el-musriye , kahire, 270 s.
- SALİH, Muhammet , 2012. Mejuy Avrupa le serdemi rensaniseve tawaku şorşi firansa 1500-1789, Çev: Mustafa Said Ali, çaphanay çavarçıra, Süleymaniye, 360 s.
- SALMAN , Ali Haydar , 2000. Tarih medinet el-avrupiye el-hadis, Bağdat, 175 s.
- SCHEVILL, Ferdinand S., 1946. A History of Europe from the Reformation to the Present Day, New York, p. 309.
- SĞAYA, Loyopikya , S., 1919. Dy, firusiklasivori pıryod firansaskava abse lvizim ganca XV- SERDİNE XVII, fik novaya istrorya, Mosko, p. 395.
- SİMİ, Hostn S., 2005. Adyan El-alam, Dirasa ruhiye tahliliye muamaka adyan alam el-kubra tavazuh felsefe talimuha ve cavahur hikmatuha, Çev: Sad Rostam, Dar csur sakafiye, Halap , 250 s.
- STEPHENSON, Carl S., 1951. Medieval History Europe from the Second to the Sixteenth Century, 3rd Edition, Harper and Brothers, New York, p. 378.
- STEVEN, Hase and Willaiam Maltby, 2004. Essential of Western Civilization.A History of Europe Society,Vol. 2., P. 289.
- ŞALAY, Filisyan Ş., 1991. Tarih el-malika , Çev: sabah kanan , manşurat uvaydat, Beyrut, 242 s.
- Şiyuh, Naci Abdullah Ş., 1998 . El-harb el-diniye, Dar el-tabaa ve el-naşır hilal, Mısır. 176 s.
- TOFİK, Muhammet Huseyn , 2013. Mejuy Avrupa le sedakani navrastda, Çev: Mustafa Said Ali, 4.Baskı, 318 s.
- TOYNE, Anthony T., 1971. An English – Reader’s History of England, Oxford University Prees, p. 284.
- TRABŞİ, Corc T., 1987. Macim el-falasife ,el-felasife, al-munatika , el-mutekelimun , el-hiyutiyyun, el-mutasavifun, Dar el-taya liltiba ve el-naşır , Beyrut , 405 s.

- TREVELYAN, G. M, 1958. History of England, Longman Green press, London, p. 332.
- TREVOR-ROPER, Hugh Trevor, 1965. The Rise of Christian Europe, Thomas and Hudson, London, p. 376.
- TURNER, Edward Raymond, 1921. Europe 1450-1789, Garden City press. New York, p. 210.
- TURNER, 1963. Encyclopedia International, Grolier of Canada Limited, U.S.A, p. 550.
- VEYTEHİD, El-feriyd Newres veytehid, mugamarat el-afkar, tercume enis Ze Hüseyin, muracaa dr. Mahmut Emin ve takadam dr. Abdulrahman Halit Elkaysi , dar mektebe hayat ve elnahza, naşır bil iştirak maa mueset Fıranklin , Bağdat, 1960.
- VİBÜR, Makis Vibür ,1983. El-ahlak brutistantiye ve el-raismaliye , Çev: Muhammet Ali Mukalad , Lubnan , 321s.
- WATTS, Arthur P., 1940. A History of Western Civilization from the Reformation to the present, Vol.2, prentice-Hall, I N C, New York, p. 270.
- YETİŞGİN, Memet, 2014. Modern Avrupa Tarihi, Nobel Akademik yayıncılık eğitim danışmanlık TİC. LTD. ŞTİ, 1.basım, Ankara, 341s.
- ELTON,G.R ., 2004. The Cambridge Modern History, University Press, New York, p. 760.
- _____,1975. The New Encyclopedia Britannica, Vol: 15., 15th Edition, London, p. 870.
- BİCAN, Amanc Nazm, 2010. Mejeuy Sedekani Nawerast, Çev: Çwar çra Slemani, 280 s.
- LİDMAN, Stivin İrk, 2004. Mejuy Biri u Baweri Siyasi, Çev: Alaa Nuri Mirza, Slemani, 302 s.
- EMİN, Abul El-Emir Muhammed, 2010. Mejuy Ewropa Le Sedekani Nawerastda, Çev: Mustafa Seid Ali, 1. Baskı , Slemani, 189 s.
- EMİN, Abul El-Emir Muhammed, 2010. Şaristaniyeti Ewropa, Çev: Mustafa Seid Ali, 1. Baskı, Slemani, 200 s.
- POLADİ, Kemal, 2007. Mejuy Endeşey Siyasi Le Rojawada, Çev: Mehdi Xundil, 1. Baskı , Hewler, 180 s.
- MEZHER , Mezher, 2006. Rininsans, Çev: Fuad Mecid Misri, Slemani, 105 s.
- NURİ, Keywan Azad, 2004. Ewropa Le Herdu Serdemi Bujanewe u Roşengerida, 1. Baskı, Slemani, 280 s.
- WESMAN, Muhamed, W., 2013. İnsaklopidyayı Feylesufan, 1. Baskı, Hewler, 289 s.
- ŞAKİR, Mehmud, 1990. Puxtey Mejuy Şaristaniyet, Çev: Musa Muhammed Ebdü El- Rehman, 2. Baskı, 233 s.
- MALRB, Mişel, 2009. Mirov u Ayinekan, İmran Hawre, Çev: Genc, 1. Baskı, Slemani, 319 s.
- İBRAHİM, Musa, 2010. Fikri Siyasi Xorawa, Çev: Şwan Ehmed, Slemani, 298 s.
- SALİH, Haşim S., 2007. Seretayek Derbarey Roşengeri Ewropa, Çev: Şiwan Ehmed, Slemani, 303 s..
- SALİH ,Yasin Sabir , 2005. İnsaklopidyay Gişti, Çev: Dezgay Çap u Paxşi Serdem, Slemani, 350 s.
- FRAYİ, Blantacin Sumrsin, 1000 Şexsiyet Ezimet, Çev: Mazin Tlimt, Erbil, 170 s.
- EL-EKLİLİ , Salih Huseyin, 2006. Elweche el-Exire Lilnehzet , Uman, 200 s.
- EL-DHEMİ, Muhammed Muzefer, 2004. Tarix Euruba El- Hadis,, Wezaret El-Teelim el-Hali u el-Bahis el-İlmi, Erbil, 276 s.
- FAZİL, Whib Ebi, 1995. Meusua Alem el-Tarix u el-Azare Euruba u el-alem Mn el- Nehzet Hata Mu'temer Viyena 1814-1815, 290 s.

NECİM , Zin el-abidin Şemis el-din, 2001. Terix Euruba el-Hadis u el-Muasir, Uman, 336 s.

EKLER

Martin Luther'in 95 Tez'i**“Disputatio pro Declaratione Virtutis Indulgentiarum”**

(Endüljansların Kudretine ve Yararına Dair İfşaatlarla İlgili Münazara)

31. Ekim.1517

Hakikat aşkıyla ve hakikatin temellerini açığa çıkarma arzusuyla saygı değer Papaz Martin Luther (serbest sanatlar ve kutsal teoloji Magister'i ve de aynı yerde üniversite profesörü) önderliğinde Wittenberg'de aşağıdaki önermeler hakkında bir münazara yapılacaktır. Bu yüzden şahsen Wittenberg'e gelip de sözlü olarak tartışamayacak olanların fikirlerini yazılı olarak sunmalarını rica etmektedir. Rabbimiz İsa Mesih adına. Amin.

1.Rabbimiz ve Efendimiz İsa Mesih “Tövbe Edin”

(Matta 4:17: “İsa vazedip: Tövbe edin, çünkü göklerin melekutu yakındır, demeğe o vakitten başladı.”hakkı kullanabilir.

Buna rağmen suçları affetme hakkı olmadığı düşünülürse, suç tamamıyla affedilmiş sayılmayacaktır.)

diye buyurduğunda, inananların tüm hayatının tövbe olması gerektiğini istemiştir.

2. Bu söz, rahiplerce icra edilen sakramental tövbe, yani günah çıkarma ve kefarete ödeme olarak anlaşılabilir.

3. Bununla beraber sadece içsel tövbe demek de değildir. Hayır, bedene dışsal olarak çeşitli ıstıraplar vermeyen, nefsi köreltmeye yaramayan içsel tövbeler yoktur.

4. O halde [günahın] cezası, insanın kendi kendini yargılaması devam ettiği sürece bitmeyecektir. Zira bu, hakiki içsel tövbedir ve göklerin melekutuna kavuşmamıza dek sürecektir.

5. Papa ya şahsen ya da Kikilise Kanunu'nun otoritesiyle verdiği cezaların dışındakileri bağışlayamaz ya da bunları bağışlamak istemez.

6. Papa suçları bağışlarken bunların Tanrı tarafından bağışlandığını ilan edip buna şahadet etmesi gerekir ve sadece kendi affetme yetkisi dahilindeki hallerde bu Matta 4:17: “İsa vazedip: Tövbe edin, çünkü göklerin melekutu yakındır, demeğe o vakitten başladı.”

hakkı kullanabilir. Buna rağmen suçları affetme hakkı olmadığı düşünülürse, suç tamamıyla affedilmiş sayılmayacaktır.

7. Tanrı suçu bağışlarken, kişiyi hem her şeyde mütevazı kılar ve hem de onu kendi vekili olan rahibin hükmü altına alır.

8. Tövbe usullerine dair Kikilise Kanunları sadece yaşayan insanlar için bağlayıcıdır, söz

konusu Kanunlar'a göre hiçbir şey ölmüşlere tatbik edilemez.

9. O halde Papa'nın şahsında teveccüh eden Kutsal Ruh bize karşı müşfiktir, çünkü saldırdığı fermanlarda Papa, ölümden ve zorunlu hallerden her seferinde imtina eder.

10. Ölmekte olanların durumunda Araf için de Kanuni kefarete (“Kikilise Kanunu” anlamında.) buyuran rahiplerin

yaptıkları bu yüzden cahilce ve fenadır.

11. Kanuni cezanın Araf cezasına dönüştürülmesi fikri, apaçık biçimde görülebileceği üzere, piskopozlar uyurken ekilip yeşeren yaban dikenini gibidir.

12. Eskiden K anuni cezalar, hakiki pişmanlığın göstergesi olarak Absolüsyon'dan ("Absolüsyon": Gunahtan bağışlanma sakramenti.) Esasen, ruhun cismani sınırlarından "mezun" olma işlemi anlamındadır.
sonra değil önce verilirdi.
13. Ölmekte olanlar bütün cezalardan ölüm dolayısıyla kurtulmuşlardır. Kanuni kurallara göre onlar, artık ölmüş kabul edilir ve bu nedenle bütün cezalardan hukuken serbest kalırlar.
14. Ölmekte olanların kusurlu ruh hali ile kusurlu Tanrı aşkı, zorunlu olarak beraberinde büyük bir korku getirir. Tanrı aşkı ne kadar az ve ruh hali ne kadar kusurlu ise, korku da o kadar büyük olur.
15. Bu korku ve dehşet, Araf cezasını oluşturmak açısından (başka şeyler hakkında hiçbir şey söylemiyoruz) tek başına yeterlidir, çünkü bu, ümitsizliğin dehşetine çok yakındır.
16. Cehennem, Araf ve Cennet arasındaki fark ümitsizlik, yarı ümitsizlik ile güven ve selamet arasındaki fark kadar birbirinden ayrı gibi.
17. Araf'taki ruhların dehşetin azalmasına ve Tanrı aşkının artmasına ihtiyaç duydukları açıktır.
18. Ayrıca ne akıl, ne de Kutsal Kitap delilleri onların mükafat kazanabilme ya da Tanrı aşklarının artabilmesi halinin dışında olduğunu ispat edemeyeceği de aşikardır.
19. Onların ya da en azından bazılarının, kendi selametlerinden emin oldukları ya da bunun teminat altında olduğunu düşündükleri halde, biz bu hallerden çok emin olsak da bu hallerin ispat edilemeyeceği aşikardır.
20. Buna göre, bütün cezaların tam bağışlanmasından söz eden Papa, gerçekte bütün cezaları değil kendisinin hükmettiği cezaları bağışladığını demek istemektedir.
21. Buna göre, Papa'nın bağışlamasıyla bir insanın bütün cezalardan kurtulduğunu ve selamete erdiğini söyleyen Endüljans vaizleri yanılgı içindedir.
22. Zira Papa, Kanun'a göre bu hayatta ödenmesi gereken hiçbir cezayı Araf'taki ruhlar için bağışlayamaz.
23. Eğer birinin bütün cezalarını bağışlamak mümkün olsaydı, bunu ancak en mükemmel insanlar için yapmak mümkün olurdu, yani en azlar için.
24. Ayrım yapmaksızın ve büyük bir şatafatla yürütülen cezadan kurtulma vaatleri, insanların büyük bir kısmının mecburen aldatılması anlamına gelir.
25. Papa'nın Araf üzerinde sahip olduğu kudret, herhangi bir piskopozun ya da papazın özel olarak kendi piskopozluk bölgesindeki ya da cemaati dahilindeki kudretinden hiçbir farkı yoktur.
26. Papa, anahtarların gücüyle değil de (ki bu konuda o bu güce sahip değildir), başkası adına yalvararak [Araf'taki] ruhların bağışlanmasını dilediğinde doğru yapmış olur.
27. Paranın para kutusuna atılmasıyla birlikte ruhun daha o an [Araf'tan] uçup kurtulduğu sadece bir insan öğretisidir.
28. Paranın para kutusuna atılmasıyla, ancak kârın ve hırsın artacağı kesindir, ama Kikilise'nin başkası adına yalvarmasının bir netice vermesi sadece Tanrı lütfuna kalmıştır.
29. Araf'taki bütün ruhların oradan parayla kurtulmak istediğini kim bilebilir ki? Örneğin
Aziz Severinus ile Paskalis'in bunu istemedikleri rivayet edilir.
30. Hiç kimse kendi pişmanlığında samimi olup olmadığını bilemez, tam bağışlanmaya kavuşup kavuşmadığını ise hiç bilemez.

31. Gerçekten tövbekar olan insan çok nadirdir, aynı şekilde gerçekten ve samimiyetle Endüljans satın alan insan da çok nadirdir.
32. Bağışlanma belgelerine sahip oldukları için kendi selametlerinden emin olanlar, bunu onlara öğreten üstatlarla birlikte ebediyete kadar mahkum olacaklardır.
33. Papa'nın bağışlanma belgelerinin Tanrı ile insanı uzlaştıran, Tanrı'nın paha biçilemez bir armağanı olduğunu söyleyenlere karşı ne kadar tetikte olursa azdır.
34. Zira bu Endüljans lütufları, sakramental kefaretin cezalarıyla ilgilidir, bunlar ise insanlar tarafından tayin edilmiştir.
35. Araf'tan ruh satın alıp kurtarmak ya da günah çıkarma belgeleri satın almak isteyenler için pişmanlık beyanının gerekli olmadığını vaazedenler, Hristiyanca öğretiyor değildiler.
36. Her hakiki tövbekar Hristiyan, bağışlanma belgeleri olmadan da cezadan ve suçtan tamamıyla bağışlanma hakkına sahiptir.
37. Ölü ya da canlı her hakiki Hristiyan, Mesih'in ve Kikilise'nin bütün hayırlarından payını alır. Bu ona Tanrı tarafından verilmiştir, bağışlanma belgesi olmasa bile.
38. Yine de Papa aracılığıyla bahşedilen bağışlanmalar ve [Kikilise'nin rahmet hazinesine] katılmalar, daha önce de söylediğim gibi, Tanrısal bağışlanmanın ifşası oldukları için hiçbir şekilde küçümsenmemelidir.
39. En alim teologlar için bile, halkın karşısında bir yandan Endüljansların bolluğunu, diğer yandan da pişmanlığın samimiyetini salık vermeleri çok zor olacaktır.
40. Hakiki pişmanlık, cezayı arar ve sever. Fakat Endüljansların bolluğu, sadece cezaların gevşekliğine ve cezalardan nefret edilmesine, en azından nefret etmek için [bir vesile oluşturmaya] sebep olur.
41. Papa'nın bağışlamaları dikkatli biçimde vaazedilmelidir, zira aksi halde halk, yanlış yola saparak, sevginin diğer hayır eserlerine nispetle Endüljansı tercih etmeyi düşünebilir.
42. Hristiyanlara; Endüljans satın almanın, diğer merhamet işleri ile hiçbir şekilde karıştırılmaması gerektiğinin Papa'nın da görüşü olduğu öğretilmelidir.
43. Hristiyanlara; fakirlere hibe ya da muhtaçlara yardım etmekle, bağışlanma belgesi satın almaktan daha hayırlı bir şey yaptığı öğretilmelidir.
44. Sevgi, sevginin eserleriyle büyür ve insan böylece hayra erişir. Fakat bağışlanma belgeleriyle insanlar hayra erişmez, sadece cezadan kısmen serbest kalır.
45. Hristiyanlara; muhtaç birisini görmezlikten gelerek parasını bağışlanma belgesi satın almak için harcayanların, Papa'nın Endüljansını değil, Tanrı'nın gazabını satın almış oldukları öğretilmelidir.
46. Hristiyanlara; ihtiyaçlarından fazlasına sahip olanlar hariç, aileleri için hayati öneme sahip olan para ve eşyayı kendilerine ayırmaları ve bunları kesinlikle bağışlanma belgeleri için harcamamaları öğretilmelidir.
47. Hristiyanlara; bağışlanma belgelerini satın almanın, bir Tanrı emri değil, serbest iradenin bir kararı olduğu öğretilmelidir.
48. Hristiyanlara; bağışlanma belgeleri bahşeden Papa'nın aslında, bu Endüljansların getirdiği paradan ziyade dualara ihtiyaç duyduğu, bu yüzden de esasen bu duaları arzuladığı [ve beklediği] öğretilmelidir.
49. Hristiyanlara; bütün güvenlerini emanet etmedikçe Papa'nın bahşettiği bağışlanma belgelerinin yararlı, fakat bu belgeler dolayısıyla Tanrı korukularını kaybetmelerinin ise tamamıyla zararlı olduğu öğretilmelidir.
50. Hristiyanlara; Papa'nın, Endüljans vaizlerinin kullandığı cebir ve zordan haberi

olsaydı Aziz Petros Kikilisesi'ni Mesih'in kuzularının deri, et ve kemikleri üzerine inşa etmektense onun yanıp kül olmasını yeğleyeceği öğretilmelidir.

51. Hristiyanlara; Papa'nın asıl arzu ve görevinin, bazı Endüljans avcılarının zorla para topladıkları pek çok insana zati parasından vermek olduğu, Aziz Petros Kikilisesi'ni bile bu amaç için satıp elde edeceği parayı o muhtaçlara vermek isteyeceği öğretilmelidir.

52. Bağışlanma belgelerinin selameti güvenceye aldığı beyhude bir düşüncedir, araçlar ve hatta bizzat Papa ruhunu bu Endüljans için kefil etse bile.

53. Çevre kikiliselere bağışlanma belgelerinin vaaz edilebilmesi için Kikilise'de Tanrı Kelamı'nın susması için uğraşanlar Mesih ve Papa düşmanlarıdır.

54. Aynı vaaz süresi içinde Kelam'a ayrıldığı kadar veya ondan daha fazla bir süreyi bağışlanma belgelerine ayırmak Tanrı Kelamı'na haksızlık etmektir.

55. Bağışlanma belgesi, ki bu çok küçük bir şeydir, tek bir çanla, tek bir alay ve seremoni ile kutlanıyorsa; İncil'in, ki bu en büyük olandır, yüz çanla, yüz alayla ve yüz seremoniyle vaaz edilmesi gerektiği Papa'nın tartışmasız görüşüdür.

56. Papa'nın Endüljansı ihsan ettiği Kikilise'nin Rahmet Hazinesi, Mesih halkı tarafından

yeterince bilinmediği gibi, bu Hazinesin içeriği dahi isimlendirilmemiştir.

57. Hazinesin fani şeylerden meydana gelmediği aşikardır, zira aksi takdirde vaizlerin çoğu bu hazinesi bu kadar bol elle dağıtmaz, onları ellerinde biriktirip artırmaya çalışırlardı.

58. Ayrıca bu Hazinesin, Mesih ya da Azizlerin fazilet ve kazanımlarından da meydana gelmemiştir, zira Papa olmadan bile bu Hazinesin kendiliğinden içsel insana inayet, dışsal insana ise dert, ölüm ve cehennem sağlamaktadır.

59. Aziz Laurentius Kikilise Hazinesinin fakirlere ait olduğunu söylerken, bu ifadeyi çağının anlayışı içinde kullanmıştır.

60. Bu Hazinesin Mesih'in fazileti aracılığıyla armağan edilmiş olan Kikilise Anahtarları

olduğunu söylersek cüret etmiş olmayız.

61. Çünkü kendisine tahsis edilmiş olan cezaların ve belirli hallerin affedilmesi için Papa'nın bizzatihi yeterli ve yetkin olduğu açıktır.

62. Kikilise'nin hakiki Hazinesi Tanrı'nın ihtişam ve inayetine dair En Kutsal İncil'dir.

63. Fakat bu Hazine, birinciyi sonuncu yaptığı için doğal olarak çoğunluğun nefretini kazanmıştır.

64. Öte yandan sonuncuyu birinci yapan Endüljans hazinesi doğal olarak en çok kabul görendir.

65. Bu yüzden İncil'in Hazinesi geçmişte zenginliğin sahiplerini ("Tanrı sevgisi ve iman sahibi" anlamında.)

avlamak için

kullanılmış ağılardır.

66. Endüljans hazinesi ise, zenginlik sahiplerini ("Mal ve mülk sahibi" anlamında.) avlamak için kullanılan ağılardır.

67. Vaizlerin büyük bir çığırkanlıkla Endüljansın en büyük lütuf olduğunu dile getirmeleri gerçekten de bir lütuf, zira bu iyi bir kazanç kapısı.

68. Fakat gerçekte bunlar, Tanrı'nın inayeti ve Haç'ın takvası ile karşılaştırıldığında en küçük olanlardır.

69. Piskopoz ve papazların Papa'nın Endüljans Komiserleri'ne büyük bir saygıyla izin verme zorunluluğu vardır.

70. Fakat bundan da fazla olarak, gözlerini daha da çok keskinleştirmek ve kullaklarını

daha da çok açmak zorundadırlar, ki bu Komiserler, Papa'nın vekilliğini vaaz edecekleri yere kendi saçmalıklarını vaaz etmesinler.

71. Papalığın bağışlanma belgelerinin hakikatine karşı gelenler aforoz edilsin ve lanetlensinler.

72. Fakat Endüljans vaizlerinin haddini bilmezliğine ve küstahlığına karşı muhafızlık edenlere kutlu olsun.

73. Papa, bağışlanma belgelerinin ticaretinde çeşitli hileler yapanlara karşı haklı biçimde hiddetlenip onları aforoz etmektedir.

74. Fakat Papa, bağışlanma belgelerini bahane ederek kutsal sevgi ve hakikatte hile yapmaya kalkışanlara karşı daha da çok hiddetlenme isteğindedir.

75. Papa'nın Endüljanslarının, Tanrı Doğuran'a ("Tanrı Doğuran" Meryem (theotokhos) anlamındadır.)

karşı birtecavüzü bile (kibu

imkansızdır) affedecek kadar güçlü olduğunu sanmak delilikten başka bir şey değildir.

76. Bizi sebuna karşılık, Papa'nın Endüljansının, en küçük bir affe dile bilir günahı bile bizzatıhi suçu açısından kaldıramadığını söylüyoruz.

77. Denmektedir ki, Aziz Petros şimdi Papa olsaydı daha fazla inayet ihsan etmesi mümkün olamazdı. Bu, Aziz Petros'a ve Papa'yakarşı bir küfürdür.

78. Biz ise buna karşılık, mevcut Papa'nın ve genel olarak bütün Papaların dahada büyük inayetleri tasarruflarında bulduklarını söylüyoruz. Bu inayet İncil'dir: Korintoslular'a Birinci Mektup 12'deyazılmış olduğu üzere: "Şifa veren ruhsal bağışlar ve yetenekler"

(Korintoslulara Birinci Mektup: "Ruhsal bağışlar çeşit çeşittir, amaonları sağlayan Ruhaynıdır." (12:4). "Yine

aynı Ruhar acılığıyla birine iman, otek Ruh'la başkasına hastaları iyi etmek için ruhsal bağışlar verilir. Birine

mucizeler oluşturan güçlü işler, başkasına peygamberlik, başkasına ruhları ayırt edebilme yeteneği, başkasına

çeşitlidiller, başkasınadayabancı dilleri çevirmeyeteneğiverilir. Bunlarıtümünü tekveaynı Ruhetkiler;

istemi uyarınca herkese ayrı ayrı dağıtır." (12:9-11).)

vs.

79. [Endüljans vaizlerince tertip edilip Kikilise'lere yerleştirilen] Papalı karmasıyla tezyin

edilerek öncelikli bir yere asılmış olan bir Endüljans Haçının Mesih Haç'ı ile eşit değerde olduğunu söylemek küfürdür.

80. Böyle şeylerin halk arasında yayılmasına neden olan vaazlara izin veren piskopoz, papaz ve teologlar mutlaka hesap vereceklerdir.

81. Bu küstah Endüljans vaazları yüzünden okumuş adamların bile, Papa'nın saygısına karşı iftirada bulunanları engellem eleri ve hatta Laik'lerin kurnaz şüphelerin den kurtarmaları zorlaştırmaktadır.

82. Örneğin:

(Burada söz konusu iftiralara ve "kurnaz şüpheler"e örnekler vermektedir.)

Kikilise'yi inşa etmek için kullandığı hayırsız para uğruna, yani çok da geçerli olmayan bir nedenle, sonsuz sayıda ruhuselametekavuşturduğuna göre, kutsalsevgiaşkınaveAraf'takiruhlarınacilihtiyaçları dikkatealındığında, yani gerçektengeçerlibirnedende, PapaniçinAraf'ı bütünruhlardanboşaltmıyor?

83. Yahut: Endüljans'la selametekavuşmuş olanlarıçinduaetmekyanlıssaeger,

ölmüşlerincenazetörenlerineveseneyidevriyetörenleriniçindevamediliyor?
Ayrıca ölmüşleradinakurulanvakıflarınıadeedilmesineyadapapıtılmasınaizin
verilmiyor?

84. Yahut: Tanrı vePapakarşısındakibuyenidindarlıknasıl bir şeydirki, kafir ve
düşmanbiradamaTanrı dostubirinananınruhunuAraf'tansatınalarakonu
kurtarmaizniveriliyorda, buinananvemahbubunruhukendihtiyacı dolayısıyla
safsevgiaşkınaserbestbırakılmıyor?

85. Yahut: Fiilenvekullanılmaya kullanılmaya bizzatihi iptaledilmiş sayılanKikilise'nin
TövbeKanunları niçinkaldırılmıyorda, hala Endüljansların ihsanedilmesi
neticesindeparakarşılığında bunlardandoğancezalardan (sankibuKanundaha
geçerliymişçesine) bağışlanmasağlanıyor?

86. Yahut: Şimdiki zenginliğin zengin parabolabalarındandaha çokolanPapa, sadece
Aziz Petros Kikilisesi'nifakirinananlarınparası yerine kendiparasıyla inşa ettirmiyor?

87. Yahut: Papaza ten tam tövbe ederek tüm günahlarının cezalarından bağışlanmaya
ve kutsal Hazine den tam paydaşlığa hakkazanmış olanların nesini bağışlamakta
ve ya neyin paydaşlığını ihsan etmektedir?

88. Yahut: Papa şimdi tek bir defa yaptığını günde yüz defa yapsa ve her inanana bu
bağışlanmaları ve paydaşlıkları ihsan etse, Kikilise'ye bundan daha büyük bir kutsiyet
gelebilirdi?

89. Papa bağışlanma belgelerini para kazanmak için değilde ruhları selamete
kavuşturmak için ihsan ettiğiinden, aynı etkiye sahip oldukları halde bundan önce
ihsanedilmiş olan Endüljansları ve bağışlanma belgelerinin için iptal etmektedir?

90. Laik'lerin bu hoş olmayan argümanlarını ve şüphelerini sadece cebren bastırmak ve
makular gümanlar göstermeden bunlardan kaçınmak, Kikilise'yi ve Papa'yı
düşmanlarının alay konusu haline getirmekte, Hristiyanların ise mutsuz olmasına
neden olmaktadır.

91. Bu halde bağışlanmalar Papa'nın ruhuna ve düşüncesine uygun biçimde vaaz
edilseydi eğer, bütün bu şüpheler kolayca çözümlenecek, hatta ortaya bile
çıkmayacaktı.

92. Ozaman şu [yalancı] peygamberlere lanet olsunki, Hristiyanlara "Barış, Barış"
derler de aslında barış değildir.

93. Öteyandan şu [gerçek] peygamberlere kutlu olsunki, Hristiyanlara "Haç, Haç"
derlerde aslında [dertoluptaşınması gereken] birhaç değildir.

94. Hristiyanların cezalar, ölümler ve cehennemden geçerek başları olan Mesih'itakip
etme hususunda gayretkeş olmaları öğütlenmeli;

95. Ve yalancı bir ruhani teminatla kendilerini tesellidecekleri yerde pek çok ıstırap
yaşayarak Göklerin Melekutu'na varmaları hususundan emin olmaları gerektiği
söylenmelidir.

 The Peace of Westphalia, 1648, recognized the new boundaries of European states that included an independent Portugal and United Netherlands. It also recognized the growth of the Ottoman Empire into the Balkans.

Dini reform zamanında Avrupa'nın haritası (Hasll,1925:140).

Fransa'nın haritası (Stephenson,1951:160).

THE THIRTY YEARS' WAR

- Country or area with a Protestant majority
- Habsburg Spain
- Habsburg Austria

0 500 km

- ① 1620-1623: Defeat of the Czechs and the Electoral Palatinate
- ② 1625-1629: Intervention and defeat of Christian IV of Denmark
- ③ 1630-1632: Intervention of Gustavus Adolphus of Sweden
- ④ 1635: Intervention of France against Spain and the Emperor
1642: Occupation of Roussillon
1643: French victory at the Battle of Rocroi
- ⑤ 1645-1648: Turenne's and Sweden's campaign in Germany

Fransa'nın Otuz Yıl Savaşları'ndaki haritası (Palmer,2002:170).

Fast şehrinin haritası protestanluların bu şehirde öldürülmesi Fransa'da dini savaşın ortaya çıkmasına neden oldu. (Lawrence,1971:220).

Nantes şehrinin haritası. Nante anlaşmasıyla 1598 yılında Fransa'nın otuz yıllık dini savaşı bu şehirde sona erdi. (Finsit,1997:240).

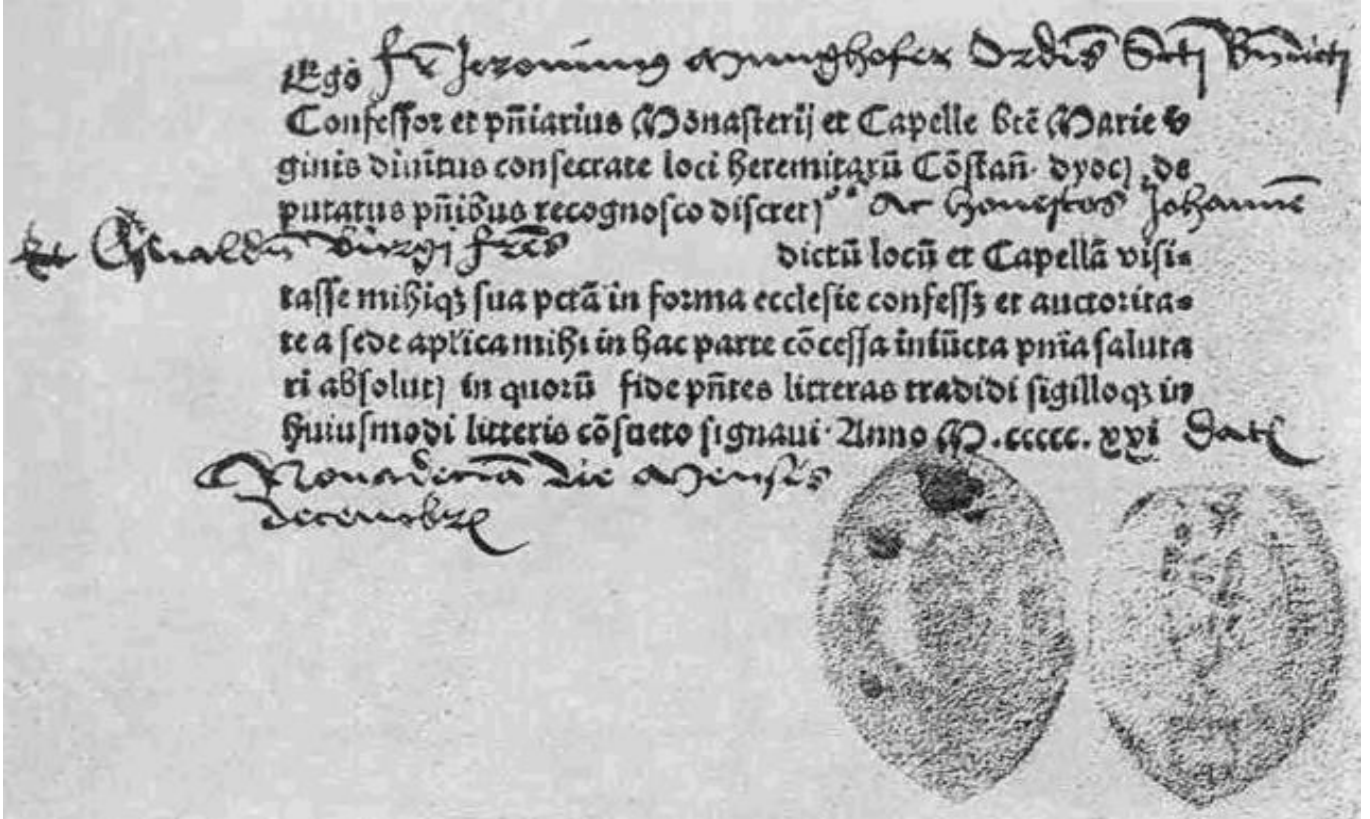

1536 yılında olan eski İsviçre haritası Dini bölümünü göstermiştir. (Palmer,2002:173).

Reform hareketi sonrasında Avrupa Protestan haritası (Hasll,1925:142).

1521 tarihli bir endüljans belgesi (Salih, 2012: 276).

John Calvin'in el yazısı(Alhafani,1997,49).

Fransa reformcuların lideri John Calvin (Alhafani,1999:45).

Reformcuların lideri Martin Luther (Dunstan,1962:102).

Luther 95 Tezini Asarken (Alhafani,1999:77).

Martin Luther Kiliseden uzaklaştırma kararını yakarken(Stephenson,1951:134).

İsviçre reformcuların lideri Ulrich Zwingli (Hesi,1997:245).

Katolik ile Protestanlar arasında savaşın fotoğrafı (finsit,1997:212).

30 yıllık savaş boyunca en önemli savaşlardan biri beyaz dağ savaşdır 1620 yılında (Salih, 2012: 277).

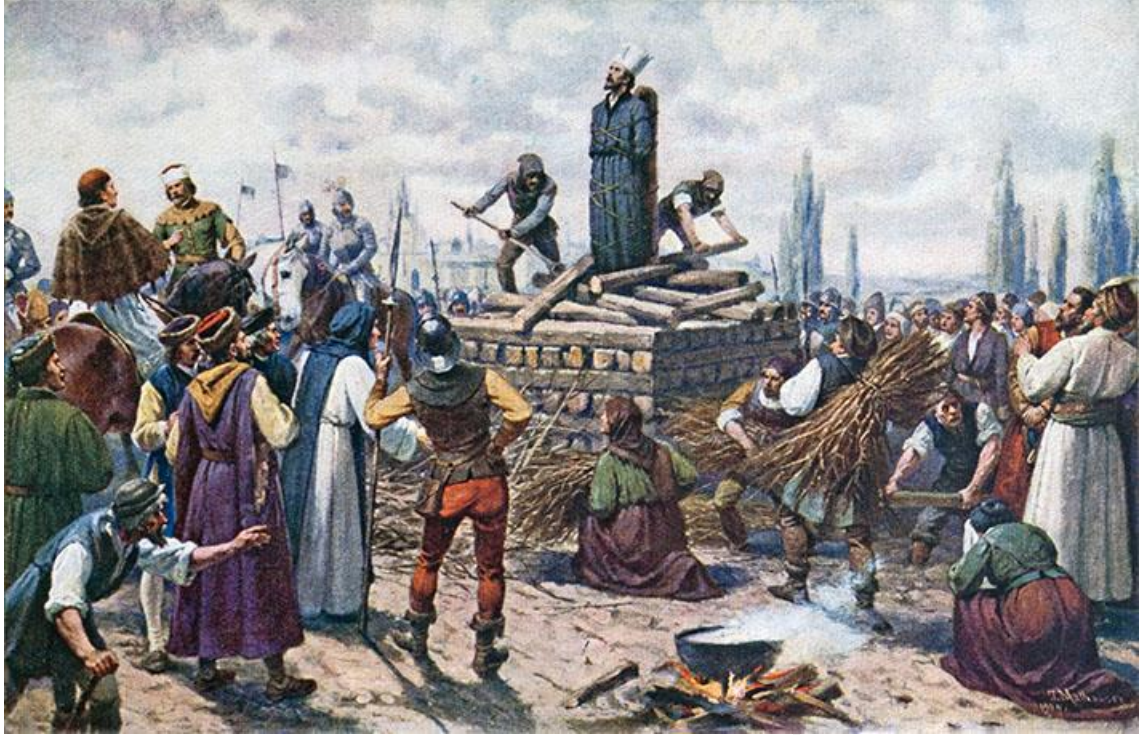

Reform hareketi savaşından önceki 1500 yılık tablo (Bedevi, 1961: 308).

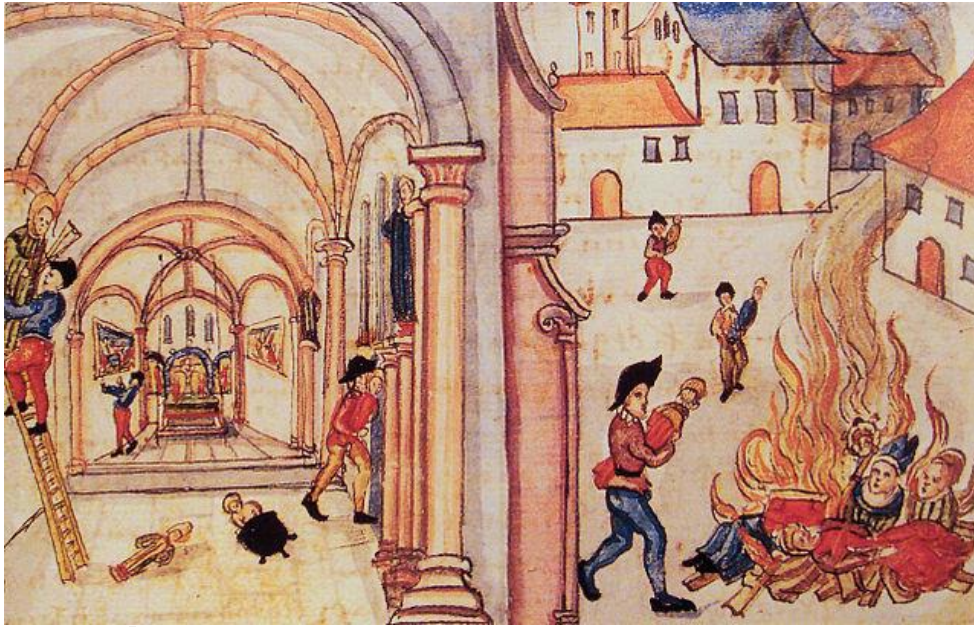

Zürich güçlerin kapıl savaşında yok edilmesi (Salih, 2012: 282).

Reform hareket önderi conhosun 1415 yılında asılması (Bedevi, 1961: 311).

Eski düşünce heykelinin yok edilmesi. (Trabşi, 1987: 502).

Kilise rahiplerin endüljans belgesinin kazanc

(Dunstan,1962:109).

Reform hareketleri, Avrupa'da Katolik lisesi'nin yaptığı bazı icraatlara karşı başlayan hareketlerdir (Trabşi, 1987: 503).

Charles V. 1337-80 (Dunstan,1962:103).

Katherine (Alhafani,1999:49).

Mary Stuart. (Alhafani,1999:48)

Francis I 1530 (Trabşi, 1987: 508).

Henry VIII (Alhafani,1999:47).

Philip II (Dunstan,1962:105).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Qasım faraj
Doğum Yeri ve Tarihi : Irak / ERBİL, 1984

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Erbil-Salahaddin Üniversitesi Fen Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü, 2012
Yüksek Lisans Öğrenimi : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı
2014
Doktora Öğrenimi :
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce, Arapça, Türkçe
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : Erbil-Salahaddin Üniversitesi Fen Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü

İletişim

E-Posta Adresi : qasimfaraj4@gmail.com
Tel. : 05362413437
Tarih :